

ČESKÁ
INFORMAČNÍ
AGENTURA
ŽIVOTNÍHO
PROSTŘEDÍ

Životní prostředí

v České republice 1989–2004

Životní prostředí v České republice 1989 – 2004

1. Úvod.....
2. Stav životního prostředí na území České republiky 1989-2004.....
3. Environmentální koncepce – právo - veřejná správa
4. Mezinárodní kontext.....
5. Financování ochrany životního prostředí.....
6. Platby za ovlivnění životního prostředí.....
7. Právo na informace o životním prostředí.....
8. Názory a postoje veřejnosti k životnímu prostředí.....
9. Výchova k ochraně životního prostředí, role nevládních organizací.....
10. Dobrovolné aktivity firem a veřejného sektoru.....
11. Udržitelný rozvoj v celostátních a místních podmínkách.....
12. A na závěr.....

Autoři:

Ing. Rut Bízková ,
Ing. Halina Adámková, Ing. Vladislav Bízek, CSc., RNDr. Jana Čermáková, Ing. Petr Holý, Ing. Jiří Hradec, Ing. Jan Kláštera, Ing. Jaromír Kovář, Ing. Zuzana Kozielová, Ing. Ivana Krpatová, Zdeňka Lepková, Mgr. Jan Mertl, Bc. Eva Neckářová, Mgr. Adéla Princová, Ing. Květoslava Remtová, CSc., Petr Saifríd, Ing. Pavel Zámyslický, Ing. Jan Zeman, CSc.

Překlad do angličtiny:

Lucie Krágllová

Recenzenti:

Doc. Ing. Miroslav Hájek, Ph.D., JUDr. Jiří Hlaváček, PhDr. Eva Kružíková, CSc., Prof. RNDr. Bedřich Moldan, CSc., Ing. Lubomír Nondek, CSc., prom.biol. Pavel Šremer

Spolupracovníci:

Bc. Julia Bartoš, Eva Branišová, RNDr. Pavel Doubrava, Mgr. Eva Dvořáková, Iva Chludilová, Ing. Veronika Jandová, Ing. Luděk Konečný, Mgr. Jan Krátký, Marcela Křížová, Mgr. Jiří Kvapil, Ing. Jan Nepimach, RNDr. Jan Prášek, Mgr. Martin Štěpánek, RNDr. Hana Švejdárová, Ing. Světlana Vachová, Drahomíra Žáková

Tato publikace byla vydána s podporou konzultační společnosti DHV CR.

© CENIA, česká informační agentura životního prostředí, 2005

Úvodní slovo

Je patnáct let mnoho nebo málo času? Vždycky záleží na úhlu pohledu. Sub speciae aeternitatis je rok kapka v moři času nebo dlouhá doba, za kterou lze vykonat mnoho dobrých činů.

Z hlediska ochrany životního prostředí bylo uplynulých patnáct let dostatečně dlouhou dobou na to, abychom se stali standardní evropskou zemí, jejíž obyvatelé dýchají poměrně čistý vzduch a pijí kvalitní vodu. Na druhé straně to není dost dlouho na to, aby lesy byly zdravé a půda byla zbavena přemíry pesticidů a znečišťujících látek.

Nejmladší generace lidí, kteří si ještě pamatují valící se žlutou mlhu v okolí severočeských elektráren a jako děti odjížděli na “ozdravné pobyty” mimo svůj domov, nedosáhla ani Kristových let. Jejich děti takovou mlhu neznají. A tak pozitivní změny, které se v kvalitě životního prostředí za dobu od jejich raného mládí do dneška udály, nepochybně lze hodnotit jako rychlé, zásadní a viditelné.

Za uplynulých patnáct let jsme měli možnost být svědky, případně účastníky dění, které se týkalo ochrany životního prostředí, vytváření základního koncepčního a právního rámce této ochrany, jejího prosazování v praxi doma i na poli mezinárodní spolupráce. A tak víme, že to nebyla cesta jednoduchá a dobré myšlenky se vždy neprosazovaly snadno. Ne všechna s dobrým úmyslem vynaložená práce měla odpovídající účinek. Tato publikace však dokládá, že velká energie, vložená do péče o životní prostředí, se zúročila. Česká republika již není “špinavé srdce Evropy” nebo v mluvě začátku devadesátých let země “Černého trojúhelníku”. Lidé to vidí a cítí. Ostatně vliv zlepšeného prostředí na kvalitu a délku jejich života je prokazatelný.

Všem, kteří se o to zasloužili, je třeba poděkovat.

RNDr. Libor Ambrozek
ministr životního prostředí

01

I když lze o ochraně životního prostředí jako o samostatném odvětví lidské činnosti hovořit zhruba až od poloviny minulého století, ochrana a regulace některých složek má velmi dlouhou tradici. Jedná se především o vody a „vodní“ právo, lesy a „lesní“ právo a nerostné suroviny a „horní“ právo, kde existuje jasná souvislost mezi rozvojem lidské civilizace a potřebou regulovat nakládání s těmito životně i ekonomicky významnými statky. Znečištění složek životního prostředí nebylo historicky problémem a v původních regulačních postupech se logicky jednalo zejména o ochranu množství statků, případně o kvalitu - z hospodářských důvodů.

Situace se začala měnit s rozvojem průmyslové výroby, kdy se postupně ukazovalo, že „absorpční“ kapacita ovzduší a povrchových vod není neomezená a jejich znečištění přináší problémy, zejména ovlivňuje zdraví populace. S rostoucím množstvím vyráběného a spotřebovávaného zboží začal narůstat také problém co dělat s odpady.

Rozvoj průmyslové civilizace vyvolal také rostoucí nároky na území - znamenalo to zábory zemědělské a lesní půdy, potažmo zmenšování přirozeného prostoru pro živočišné a rostlinné druhy. Velmi silně narostly i nároky na mobilitu osob a zboží a bylo nutno budovat liniovou dopravní infrastrukturu schopnou pojmout rostoucí množství dopravních prostředků.

S rozvojem vědeckého výzkumu a nových technologií se postupně objevovaly nové fenomény - umělá radioaktivita, v přírodě neexistující chemické látky, později dokonce v přírodě neexistující živé organizmy (geneticky modifikované organizmy, GMO).

Koncem předminulého a zejména v první polovině minulého století začal být antropogenní tlak na složky viditelný a ukázala se nutnost aktivní a systematické ochrany životního prostředí jako celku.

Nejpříznivější situace pro ochranu životního prostředí byla ve vyspělých demokratických státech západní Evropy a severní Ameriky, které sice produkovaly největší znečištění, a však

zároveň disponovaly nejvyššími prostředky k nápravě a respektovaly demokraticky artikulovaný zájem svých občanů na kvalitním životním prostředí. Tyto státy ve druhé polovině dvacátého století postupně přijímaly právní úpravy k ochraně životního prostředí, uváděly je do praxe a iniciovaly také mezinárodní aktivity, mezinárodní úmluvy a na ně navazující protokoly.

Podmínky na území, které je dnes Českou republikou, byly velmi silně ovlivněny geopolitickým uspořádáním Evropy po roce 1945. Československu, které před druhou světovou válkou patřilo k nejvyspělejším státům světa se silným zpracovatelským průmyslem, byla v rámci „sovětského bloku“ přisouzena orientace zejména na těžký průmysl - hutnictví, ocelářství, kokosárenství, těžkou chemii a těžké strojírenství. Enormní energetické nároky těžkého průmyslu byly uspokojovány elektrinou vyráběnou vesměs v hnědouhelných elektrárnách, což kromě extrémních emisí znečišťujících látek do ovzduší znamenalo i postižení rozsáhlých částí území

Záměrem této publikace je zhodnotit vývoj životního prostředí na území České republiky během uplynulých patnácti let. Pro pochopení výchozího stavu na konci osmdesátých let dvacátého století je nicméně nezbytné zařadit sledovanou problematiku do širších historických souvislostí.

povrchovou těžbou. Obdobně neblahý byl i dopad socialismu sovětského typu na zemědělství, kdy došlo k narušení krajinné infrastruktury (scelování polí, meliorace) a následnému nadužívání hnojiv a prostředků k ochraně rostlin.

I když formálně existovala ochrana některých složek životního prostředí (zákony o vodách, o lesích, o státní ochraně přírody, o ochraně zemědělského půdního fondu, zákon o opatřeních proti znečišťování ovzduší), prioritou vždy zůstával nárůst průmyslové a zemědělské produkce a problémy se životním prostředím byly velmi často řešeny udělením výjimky ze zákona – zejména v oblasti vypouštění odpadních vod. Na jedné straně existoval národní park a chráněné krajinné oblasti, na druhé straně nebyla žádná z českých hnědohuhelných elektráren vybavena odsířovacím zařízením a lesy nejen v chráněných územích byly výrazně poškozovány imisemi.

Neblahé účinky znečištění životního prostředí dostávaly v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století hmatatelnou

a jasné viditelnou podobu. Každý, kdo projížděl Krušnohořím, si nemohl nevšimnout mrtvých stromů, návštěvníci Ústí nad Labem jen těžko přehlédli nepřirozenou barvu řeky, oblasti s povrchovou těžbou hnědého uhlí byly nazývány „měsíční krajinou“, očekávaná doba dožití obyvatel silně znečištěných severozápadních Čech a severní Moravy byla výrazně pod celostátním průměrem a ten byl významně nižší než v zemích západní Evropy.

Jako reakce na tuto situaci vznikly ekologické a ochránářské odborné a občanské aktivity, z nichž komunistický režim některé toleroval, jiné zakazoval a jejich aktivisty trestal, v některých případech i vězením. Koncem osmdesátých let již bylo zřejmé, že se jedná o významný problém a začal se svým způsobem „řešit“, například zřízením ekologických komisí při orgánech komunistické strany, přeměnou republikového ministerstva vnitra na ministerstvo vnitra a životního prostředí. Byly učiněny také některé hmatatelné kroky, např. postupná výstavba odprašovacích zařízení v elektrárnách.

Ve druhé polovině osmdesátých let si naprostá většina obyvatel uvědomovala, že s životním prostředím v jejich zemi to není v pořádku. Ochrana životního prostředí proto byla výraznou prioritou společenských změn po listopadu 1989. V rychlém sledu bylo...

... ale o tom již je tato publikace.

Zakladatelské období (1989–1992)

Zakladatelské období bylo předznamenáno „Duhovým programem“, politickým dokumentem, jehož hlavním rysem byla příprava a schválení první generace nové environmentální legislativy (zejména nové zákony o odpadech, ovzduší, ochraně přírody a krajiny, posuzování vlivů na životní prostředí) a novelizace některých zákonů z předchozího období. Nové právní předpisy byly zaměřeny na dosažení co největšího zlepšení stavu životního prostředí v co nejkratším čase a obsahovaly celou řadu „transformačních prvků“, např. velmi přísný režim přeshraničního pohybu odpadů, dočasně platné emisní limity či časově omezený provoz nezabezpečených skládek odpadů. Hodnocení vyvolaných ekonomických dopadů nebylo považováno za prioritu, bylo to období, ve kterém se měnilo celé národní hospodářství, a tak posuzování ekonomických dopadů nové legislativy bylo téměř nemožné. Souběžně s právem byly transformovány stávající a založeny nové instituce státní správy, zejména Ministerstvo životního prostředí a Česká inspekce životního prostředí, a instituce podpůrné – např. Státní fond životního prostředí České republiky, Český ekologický ústav. Zájem veřejnosti o problematiku životního prostředí byl vysoký. Stav jednotlivých složek životního prostředí se zlepšil, bylo to však způsobeno především ekonomickou transformací národního hospodářství – omezením či úplným zastavením mnoha energeticky náročných a silně znečišťujících výrobníků.

Implementační období (1993–1998)

Po první vlně nové legislativy následovalo implementační období, ve kterém bylo nové environmentální právo v zásadě hotovo a bylo uváděno do života. Postupně byly uzavřeny nevyhovující skládky odpadů, instalována koncová čistící zařízení u elektráren a dalších významných zdrojů znečišťování ovzduší, byl realizován rozsáhlý program plošné plynofikace měst a obcí, budovány velké čistírny odpadních vod a kanalizace. Proces posuzování vlivů na životní prostředí (EIA) se postupně dostal do běžné praxe. Vyvolané roční investiční náklady se pohybovaly v rozmezí 2 až 2,4% HDP. Stav základních složek životního prostředí, zejména ovzduší a vod, se dále rychle zlepšoval, hodnoty některých indikátorů znečištění klesaly rychlostí více než 10% ročně. Zájem veřejnosti o problematiku životního prostředí se naopak začal snižovat. V roce 1995 byla, po dlouhých diskusích ideologické povahy, schválena nová Státní politika životního prostředí, jejímž cílem bylo dosáhnout nejpozději do roku 2005 kvality životního prostředí srovnatelné s tehdejší průměrnou situací v zemích Evropské unie. V roce 1994 byla zahájena vstupní jednání s Organizací pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), která vyvolala jednak mezinárodní standardizaci stávající legislativy, zejména v oblasti nakládání s odpady, jednak přípravu nové právní úpravy. Ta se týkala hlavně chemických látek a přípravků.

Stav životního prostředí na území České republiky 1989–2004

6 | 7

Vývoj ochrany životního prostředí v České republice od roku 1989 po současnost lze rozdělit do čtyř fází lišících se chodem dění, které vedlo ke změnám v životním prostředí. Období od roku 1989 do roku 1992 lze nazvat zakladatelským obdobím, následuje implementační období od roku 1993 do roku 1998, poté do roku 2003 tzv. předvstupní období a od 1. května 2004 období evropské.

Předvstupní období (1999–2003)

Předvstupní období bylo zaměřeno na přípravu České republiky na vstup do Evropské unie. Na základě „screeningu“ evropských právních předpisů byla postupně připravena a schválena druhá generace environmentálního práva. Prakticky všechny dosavadní právní předpisy byly nahrazeny novými a dosud nepokryté oblasti – např. geneticky modifikované organizmy (GMO), prevence průmyslových havárií, integrovaná prevence a omezování znečištění (IPPC), obaly a obalové odpady – byly legislativně upraveny. Celý proces transpozice „environmental acquis“ skončil v červnu 2003 s tím, že České republice byla Evropskou komisí přiznána 3 přechodná období, která se týkala směrnice k nakládání s obaly a obalovými odpady, směrnice k čištění městských odpadních vod a termínu dodržení emisního limitu pro oxid siřičitý u dvou konkrétních zvláště velkých spalovacích zařízení. Stav složek životního prostředí se stabilizoval na úrovni „horšího průměru EU“, investice k ochraně životního prostředí klesly k 1 % HDP a zájem veřejnosti zůstal na poměrně nízké úrovni.

V roce 1999 byla schválena a v roce 2001 aktualizována nová Státní politika životního prostředí, plně slučitelná s environmentální politikou Evropských společenství (6. akční program). Vývoj byl výrazně ovlivněn reformou veřejné správy, kdy velká část kompetencí přešla na 13 nově vzniklých krajů a hlavní město Praha.

Evropské období (od 2004)

V evropském období v zásadě pokračují trendy, nastoupené v období předchozím, tedy stabilizace stavu životního prostředí, investice na úrovni 1 % HDP, nízký zájem veřejnosti. Legislativa je průběžně novelizována jednak s ohledem na vývoj legislativy evropské, jednak na základě praktických zkušeností s dosavadním uplatňováním. V roce 2004 byla vládou schválena nová Státní politika životního prostředí České republiky do roku 2010.

Složky životního prostředí

Klimatický systém Země

Tematika ohrožení klimatického systému Země, která je všeobecně vnímána jako největší globální environmentální problém současnosti, byla v průběhu 90. let v České republice „zastíněna“ nutností řešit akutní problémy v oblastech znečištění ovzduší a vod a nakládání s odpady. S počátkem předvstupního období, kdy se již podařilo většinu nejpálčivějších akutních problémů alespoň částečně vyřešit, váha tematiky ochrany klimatu narůstá a v současnosti se stává, v souladu s politikou Evropské unie, prioritním problémem. Vývoj celkových emisí skleníkových plynů v České republice v období 1990–2003 je uveden v následující tabulce:

Tab. 2.1

Celkové emise skleníkových plynů v letech 1990–2003 [mil. t (CO₂)_{ekv.}]

	1990	1992	1994	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
CO ₂	161,9	133,3	125,9	128,3	132,7	124,5	117,7	123,9	123,6	118,6	123,3
z toho CO ₂ emise	164	139,8	130,6	132,8	137,3	128,3	121,1	127,9	128	123,1	127,1
z toho CO ₂ propady v LUCF	-2,1	-6,5	-4,7	-4,5	-4,6	-3,8	-3,4	-4	-4,4	-4,5	-3,8
z toho CO ₂ ze silniční dopravy	6,7	6,5	7,5	9,6	10,3	9,9	10,7	11,2	11,8	11,0	13,095
CH ₄	16,8	14,4	13	12,6	12,1	11,4	10,7	10,7	10,5	10,4	10,2
N ₂ O	11,3	9,2	8,3	9,2	8,8	8,4	8,1	8,2	8,3	8,2	8,2
F – plyny	–	–	0,2	0,3	0,6	0,5	0,5	0,9	1,3	1,3	1,7
Celkové emise skleníkových plynů	190	156,9	147,2	150,4	154,2	144,8	137	143,7	143,7	138,5	143,4
v % roku 1990	100	82,6	77,5	79,2	81,2	76,3	72,2	75,7	75,7	72,9	75,5

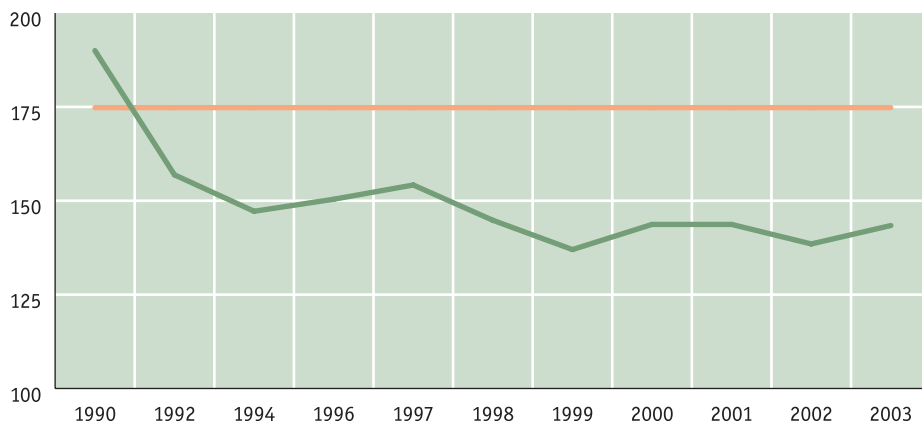
Zdroj: ČHMÚ, CO₂ ze silniční dopravy CDV Brno

Naprostá většina emisí hlavního skleníkového plynu, oxidu uhličitého, má původ ve spalování fosilních paliv v sektoru energetiky. Fosilní paliva představují téměř 90 % tuzemské spotřeby primárních energetických zdrojů. Určité množství pochází ze sektoru dopravy, kde emise rostou. Pokles emisí v letech 1990–1992 byl jednoznačně způsoben poklesem průmyslové výroby a restrukturalizací národního hospodářství, která vedla k omezení či úplnému zastavení některých energeticky náročných výrobních procesů.

Emise skleníkových plynů v ČR ve srovnání se závazkem Kjótského protokolu

Graf 2.1

— Závazek
— Emise

zdroj: http://indikatory.env.cz/indikator.php?group=LISBC&main_id=88&sub_id=-1&process=1

Pro výpočet agregovaných emisí (CO₂)_{ekv.} byly použity hodnoty radiačního potenciálu jednotlivých skleníkových plynů podle platné metodiky (např. pro CO₂ = 1, CH₄ = 21, N₂O = 310). Znamená to, že např. metan je pro klimatický systém Země 21krát škodlivější než oxid uhličitý. Inventarizace zahrnuje rovněž propady emisí v důsledku změn ve využití krajiny a lesnictví (LUCF – Land-Use Change and Forestry). Emise z mezinárodní letecké dopravy se vykazují zvlášť.

Postupně bylo uzavřeno více než 2000 MW výkonu v hnědouhelných elektrárnách, v řadě menších zdrojů bylo změněno palivo za emisně méně náročné, rostoucí průmyslová produkce pochází z modernějších a energeticky úspornějších provozů. Od roku 1998 se emisní situace stabilizovala na úrovni cca 76 % referenčního roku 1990, přičemž dochází k meziročním výkyvům.

Aktuální problém vyplývá ze srovnání měrných emisí oxidu uhličitého na obyvatele a rok, kdy Česká republika s hodnotou cca 11,6 tuny překračuje jak průměr OECD (10,9 t), tak zejména průměr EU 15 (cca 8,2 t). Pozitivní skutečností je, že Česká republika s vysokou rezervou plní cíl Kjótského protokolu udržet emise skleníkových plynů o 8 % pod úrovní roku 1990.

Ozonová vrstva Země

Riziko ohrožení ozonové vrstvy Země je rovněž vnímáno jako vážný globální problém, který se však – narozdíl od ohrožení klimatu – daří mezinárodnímu společenství řešit. Problém byl v České republice pojmenován již začátkem 90. let. Byla přijata a implementována adekvátní právní úprava vycházející z příslušných mezinárodních ujednání (Vídeňská úmluva s Montrealským protokolem a jeho dodatky).

Na počátku 90. let 20. století činila roční spotřeba látek poškozujících ozonovou vrstvu Země v České republice více než 5 tisíc tun. Vlivem legislativních opatření došlo k výraznému poklesu. Od 1. ledna 1996 byla zakázána výroba a dovoz „tvrdých freonů“, postupně byly omezeny i další kategorie regulovaných látek. Základní spotřeba látek poškozujících ozonovou vrstvu Země je v současné době kryta dovozem, přičemž dovážená množství nepřesahují 200 t ročně.

Česká republika řádně plní závazky, které pro ni vyplývají z Montrealského protokolu a jeho dodatků.

Vzhledem k tomu, že již byly učiněny všechny potřebné kroky, nemá ČR v oblasti ohrožení ozonové vrstvy Země momentálně žádný problém.

Ovzduší

Znečištění ovzduší bylo na počátku zakladatelského období objektivně i subjektivně nejpalčivějším problémem životního prostředí České republiky. Měrné emise většiny hlavních znečišťujících látek, zejména tuhých látek, oxidu siřičitého a oxidu dusíku, patřily k nejvyšším na světě a imisní zátěž vyvolávala v některých oblastech, především v severozápadních Čechách a na severní Moravě, závažné zdravotní problémy obyvatelstva i plošné poškození lesních porostů. První generace nové komplexní právní úpravy ochrany ovzduší, přijatá již v roce 1991, byla zaměřena na dosažení co největšího snížení znečištění ovzduší v co nejkratším čase a obsahovala celou řadu transformačních prvků. Konečný termín realizace opatření k zásadnímu snížení emisí byl stanoven na konec roku 1998. Na základě přijaté legislativy se uskutečnil rozsáhlý a z hlediska rychlosti unikátní program snížení emisí. Koncem 90. let se emisní i imisní situace víceméně stabilizovala a pozornost se obrátila na transpozici právních předpisů Evropských společenství, která byla ukončena v roce 2002 přijetím nového zákona o ochraně ovzduší a příslušných prováděcích předpisů. Ve společnosti převládlo přesvědčení, že problém znečištění ovzduší byl v podstatě vyřešen, byť tomu tak není.

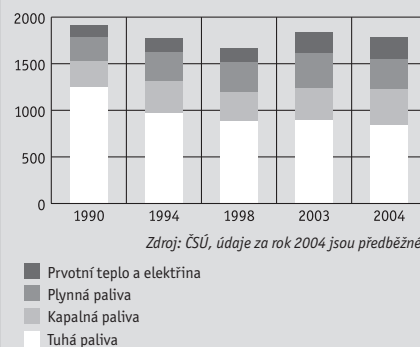
Sledování jakosti ochrany ovzduší se dělí na dvě oblasti – emisní, emise znečišťujících látek do ovzduší, a imisní, vyjádřenou koncentrací znečišťujících látek v ovzduší.

EMISE ZNEČIŠŤUJÍCÍCH LÁTEK DO OVZDUŠÍ

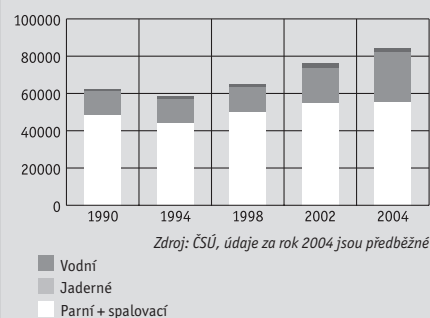
Vývoj emisí hlavních znečišťujících látek (tuhé látky, oxid siřičitý, oxidy dusíku, oxid uhelnatý, těkavé organické látky – VOC, amoniak, kadmium, rtuť, olovo, polycyklické aromatické uhlovodíky – PAH, polychlorované bifenyly – PCB a polychlorované dibenzo-dioxiny/dibenzofurany – PCDD) do ovzduší v České republice v období 1990–2004 je popsán v tabulce 2.2.

Z údajů v tabulce je zřejmé, že mezi roky 1990 a 1998 došlo k poklesu ročních emisí sledovaných znečišťujících látek. Hlavním faktorem v zakladatelském období byla, stejně jako v případě emisí skleníkových plynů, restrukturalizace národního hospodářství. Pokles v letech 1993–1998 byl způsoben ekologizačními opatřeními na velkých a středních zdrojích znečištění, tedy odsířením, odprášením a denitrifikací. Zcela mimořádný byl pokles tuhých znečišťujících látek a oxidu siřičitého.

Energetická bilance ČR (v PJ)

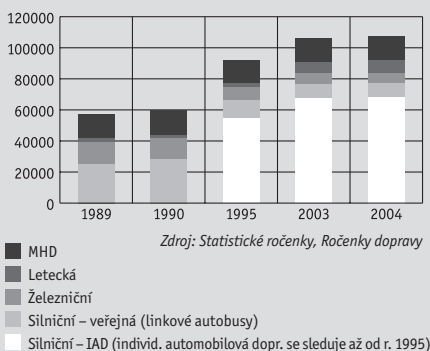
Struktura výroby elektřiny v ČR (v GWh)

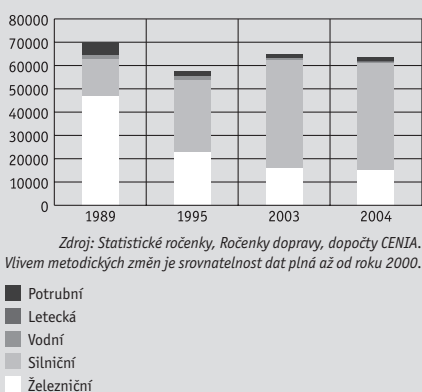
Tab. 2.2

PCDD = polychlorované dibenzo-dioxiny
VOC = těkavé organické látky
PAH = polycyklické aromatické uhlovodíky
PCB = polychlorované bifenylly

Výkony osobní dopravy v ČR (v mil. osbkkm)

Výkony nákladní dopravy v ČR (v mil. tkm)

Všechny zde uváděné údaje za rok 2004 jsou
předběžné.

Emise hlavních znečišťujících látek 1990–2004

Rok	TL (kt)	S02 (kt)	N0x (kt)	CO (kt)	VOC (kt)	NH3 (kt)	Cd (t)	Hg (t)	Pb (t)	PAH (t)	PCB (kg)	PCDD (kg)
1990	565	1 850	551	1 275	441	156	4,3	7,5	241			
1991	524	1 749	527	1 197	394	134	3,9	7,4	215			
1992	425	1 495	499	1 141	366	115	3,6	7,3	249			
1993	367	1 366	459	1 055	346	99	3,5	7,5	228			
1994	258	1 205	378	1 036	310	91	3,5	7,2	222			
1995	211	1 103	370	1 043	292	86	3,6	7,4	204			
1996	178	944	366	1 012	293	81	2,9	5,9	181			
1997	127	697	349	944	277	81	3	5,5	171			
1998	84	438	321	765	242	80	2,7	5,2	151			
1999	66	268	313	716	234	75	2,7	3,7	146			
2000	57	264	326	648	227	74	2,9	3,8	106			
2001	54	251	332	649	220	77	2,6	3,3	47	36,7	96,1	0,19
2002	59	237	318	546	203	84	2,7	2,8	47	24,4	82,5	0,18
2003	79	231	333	576	204	82	2,3	1,8	39	26,7	84,6	0,19
2004	76	229	339	581	199	81	2,5	2	40	27	85	0,19

Zdroj: ČHMÚ, ČIŽP, CDV, VÚZT, ČSÚ

V případě oxidů dusíku je situace méně výrazná, což lze vysvětlit současným působením několika protichůdných vlivů: Pozitivní účinek opatření ke snížení emisí na stacionárních zdrojích byl částečně kompenzován výrazným nárůstem emisí v dopravě. Roste počet silničních vozidel a souvisejících dopravních výkonů, byť jejich negativní vliv je částečně tlumen rychlou modernizací vozového parku. Modernizaci dokládá nárůst počtu vozidel s katalyzátorem od nuly v roce 1990 na cca 47,5 % v roce 2004.

Po roce 1998 se dynamika snižování emisí snížila a v současné době lze hovořit spíše o stabilizaci. Jedinou výjimkou je 50% meziroční pokles emisí olova, vyvolaný zákazem distribuce olovnatých benzínů od 1. 1. 2001. Vykazovaný nárůst emisí tuhých látek v letech 2002 a 2003 a nárůst emisí amoniaku v roce 2003 neznamena faktické zvýšení emisí, ale rozšíření emisní inventury o další zdroje znečišťování ovzduší.

Základním závazkem České republiky je dodržení mezinárodně přijatých hodnot národních emisních stropů v roce 2010 a letech následujících.

Nejvýznamnějším současným emisním problémem České republiky jsou vysoké emise tuhých znečišťujících látek a oxidů dusíku. Zatímco emise tuhých látek se promítají do rozsáhlého překračování emisních limitů pro ochranu lidského zdraví pro suspendované částice velikostní frakce PM_{10} v případě oxidů dusíku je ohroženo dodržení hodnoty národního emisního stropu pro rok 2010.

Tab. 2.3

Srovnání emisí oxidu siřičitého, oxidů dusíku, amoniaku a těkavých organických látek 2001–2004 s emisními stropy, které bude třeba dosáhnout v roce 2010

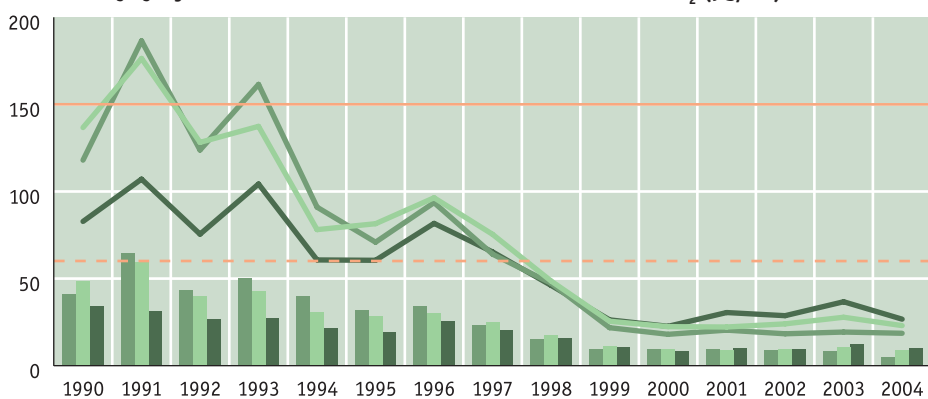
	Emise 2001	Emise 2002	Emise 2003	Emise 2004	Emisní stropy
Oxid siřičitý	251 kt	237 kt	232 kt	229 kt	265 kt
Oxidy dusíku	332 kt	318 kt	329 kt	339 kt	286 kt
Amoniak	77 kt	72 kt	84 kt	81 kt	80 kt
VOC	220 kt	203 kt	200 kt	199 kt	220 kt

Zdroj: ČHMÚ

KVALITA OVZDUŠÍ – IMISNÍ SITUACE

V následujících obrázcích je uveden vývoj imisní zátěže oxidem siřičitým, prašným aerosolem a oxidy dusíku ve třech nejvíce exponovaných oblastech České republiky – v Praze, severozápadních Čechách a na Ostravsku (v Moravskoslezském kraji).

Dlouhodobý vývoj ročních imisních charakteristik oxidu siřičitého SO_2 ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)

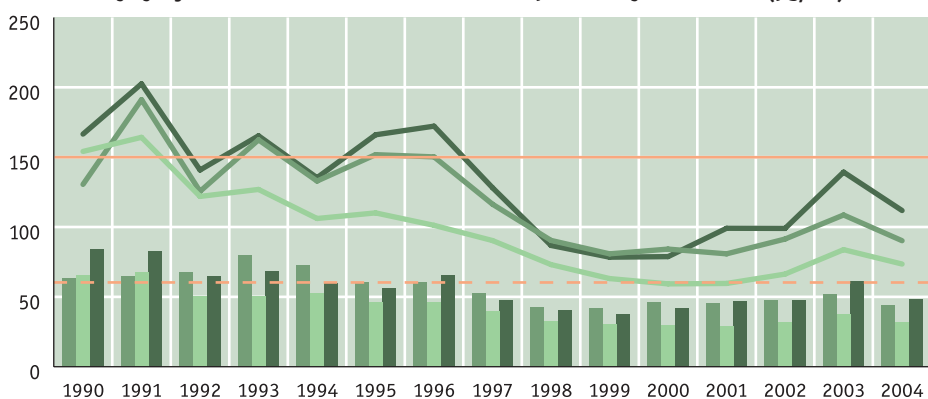
Zdroj: ČHMÚ

Graf 2.2

- IH_d = imisní koncentrace, denní průměr
- - - IH_r = imisní koncentrace, roční průměr
- Moravskoslezský kraj – 95% kvantil
- SZ Čechy – 95% kvantil
- Praha – 95% kvantil
- Moravskoslezský kraj – roční průměr
- SZ Čechy – roční průměr
- Praha – roční průměr

IH_d a IH_r jsou hodnoty závazně stanovené právním předpisem.

Dlouhodobý vývoj ročních imisních charakteristik suspendovaných částic PM ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)

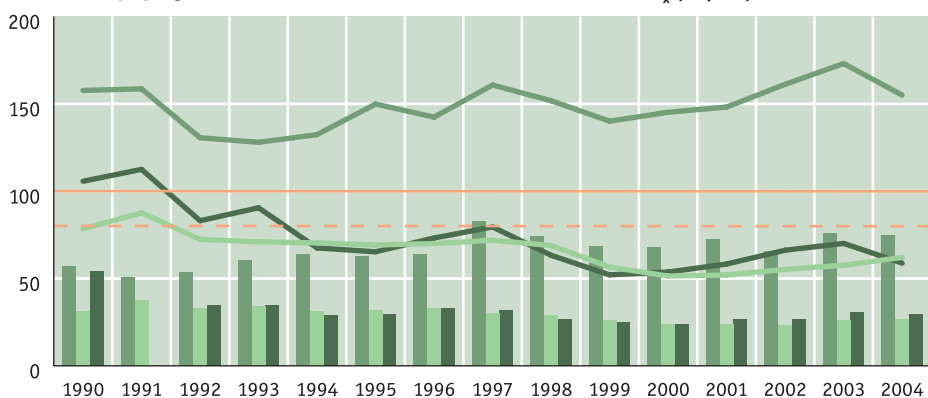
Zdroj: ČHMÚ

Graf 2.3

- IH_d = imisní koncentrace, denní průměr
- - - IH_r = imisní koncentrace, roční průměr
- Moravskoslezský kraj – 95% kvantil
- SZ Čechy – 95% kvantil
- Praha – 95% kvantil
- Moravskoslezský kraj – roční průměr
- SZ Čechy – roční průměr
- Praha – roční průměr

IH_d a IH_r jsou hodnoty závazně stanovené právním předpisem.

Dlouhodobý vývoj ročních imisních charakteristik oxidů dusíku NO_x ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)

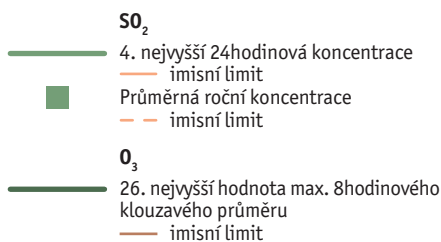
Zdroj: ČHMÚ

Graf 2.4

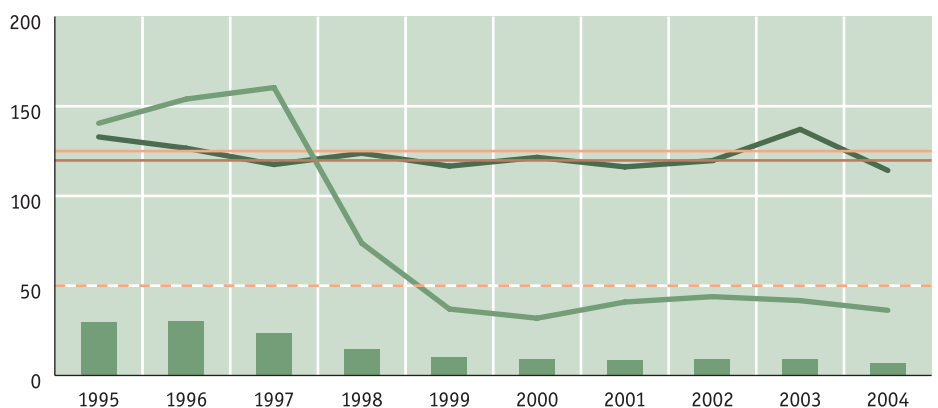
- IH_d = imisní koncentrace, denní průměr
- - - IH_r = imisní koncentrace, roční průměr
- Moravskoslezský kraj – 95% kvantil
- SZ Čechy – 95% kvantil
- Praha – 95% kvantil
- Moravskoslezský kraj – roční průměr
- SZ Čechy – roční průměr
- Praha – roční průměr

IH_d a IH_r jsou hodnoty závazně stanovené právním předpisem.

Graf 2.5

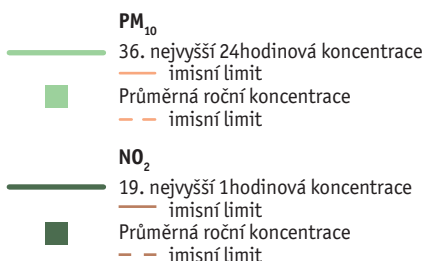

Trendy charakteristik oxidu siřičitého SO₂ a ozonu O₃ (μg/m³)

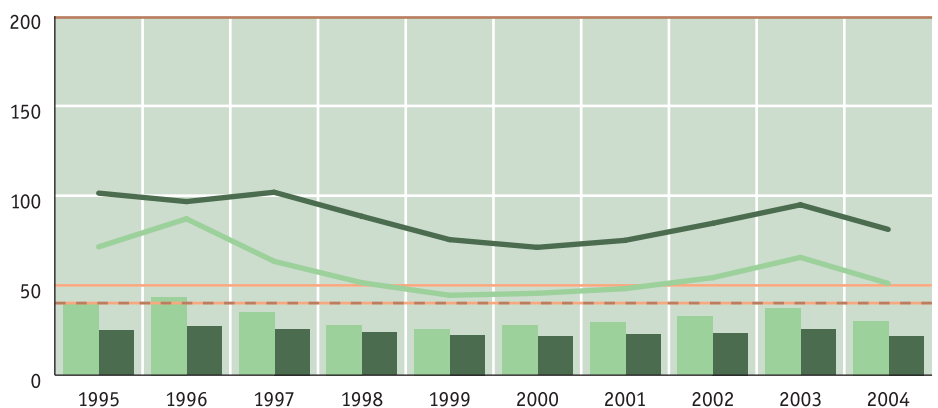

Zdroj: ČHMÚ

Graf 2.6

Trendy charakteristik suspendovaných částic velikostní frakce PM₁₀ a oxidu dusičitého NO₂ (μg/m³)

Zdroj: ČHMÚ

Zatímco v severozápadních Čechách a v Moravskoslezském kraji, kde znečištění způsobují zejména stacionární zdroje, se situace výrazně zlepšila, v Praze je znečištění oxidy dusíku, způsobené zejména dopravou, stále nadlimitní.

Z uvedených grafů vyplývá, že v celém sledovaném období došlo k výraznému snížení imisních koncentrací tuhých znečišťujících látek a oxidu siřičitého. Ze začátku byla hlavní příčinou zlepšení restrukturalizace národního hospodářství.

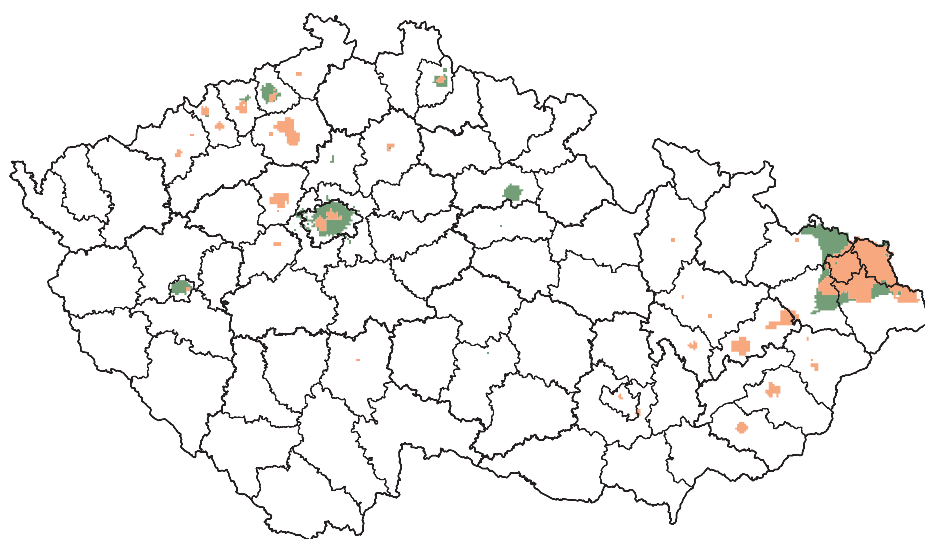
Postupně narůstá naplňování požadavků nové právní úpravy ochrany ovzduší, přijaté počátkem 90. let, které vedlo k odprášení, odsíření nejvýznamnějších energetických zdrojů znečišťování ovzduší, k plošné plynofikaci měst a obcí a k opatřením na technologických zdrojích znečišťování. Určitý význam měla zpočátku také aplikace smogových varovných a regulačních systémů.

V roce 2002 byly transponovány imisní limity vyhlášené legislativou Evropských společenství. Kromě imisních limitů, stanovených z hlediska ochrany lidského zdraví, byly stanoveny také limity pro ochranu ekosystémů a vegetace.

Trendy imisí v období 1995–2004 pro oxid siřičitý, ozon, suspendované částice velikostní frakce PM₁₀ a oxid dusičitý z hlediska nových „evropských“ imisních limitů jsou uvedeny v následujících grafech:

Z grafů vyplývá, že pouze u oxidu siřičitého došlo od roku 1994 k výraznému zlepšení, v období od roku 2000 pak lze sledovat spíše mírně zhoršující se trend.

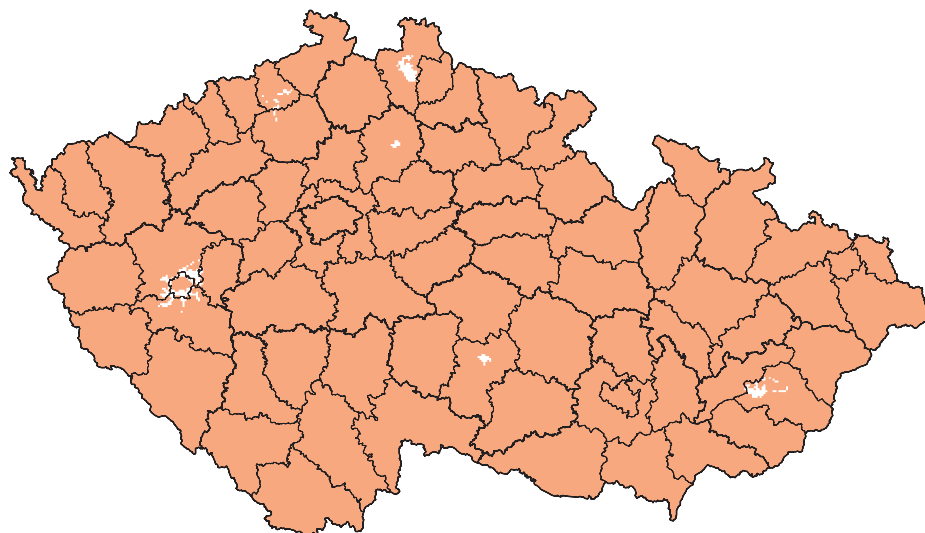
Od roku 2003 jsou v České republice vyhlášovány „oblasti se zhoršenou kvalitou ovzduší“ (oblasti s překročením nových imisních limitů). Oblasti s překročením limitních hodnot bez zahrnutí ozonu jsou vyznačeny na následujícím obrázku:

Oblasti s překročením limitních hodnot regulovaných znečišťujících látek (bez ozonu) v roce 2004

Zdroj: ČHMÚ

V naprosté většině případů se jedná o překročení imisních limitů pro suspendované částice frakce PM_{10} . Ostatní imisní limity jsou překračovány pouze ve velmi omezeném plošném rozsahu, avšak na územích hustě osídlených zejména v Praze a v Ostravě. I když oblasti se zhoršenou kvalitou ovzduší představují pouze 3,5 % rozlohy ČR, žije v nich 34 % všech obyvatel.

Významným problémem kvality ovzduší je nadlimitní znečištění troposférickým ozonem. Oblasti s překročením imisních limitů se zahrnutím cílových limitních hodnot pro ozon jsou vyznačeny na následujícím obrázku:

Oblasti s překročením limitních hodnot regulovaných znečišťujících látek včetně ozonu v roce 2004

Zdroj: ČHMÚ

Obr. 2.1

- Území s překročením LV
- Území s překročením LV + MT

LV (limit value) = imisní limit

MT (margin of tolerance) =
mez tolerance

Překročení těchto předpisem
stanovených hodnot znamená
povinnost připravit plány
ke zlepšení kvality ovzduší.

Obr. 2.2

- Území s překročením LV

Z obrázku vyplývá, že alespoň jeden imisní limit, vesměs cílový imisní limit pro ozon, je překročen prakticky na celém území České republiky.

Aktuálním problémem České republiky (a řady dalších států) z hlediska kvality ovzduší je překračování imisních limitů pro suspendované částice frakce PM_{10} , k němuž dochází zejména v Moravskoslezském kraji, Praze a některých částech Středočeského a Ústeckého kraje.

Největší podíl imisní zátěže má původ v provozu lokálních topenišť na tuhá paliva a v dopravě. Zdrojem znečištění jsou nejen výfukové plyny, ale zejména otěry pneumatik, brzdných systémů a povrchu komunikací. Významný je také příspěvek „sekundárních částic“, vznikajících z plynných prekurzorů, oxidu siřičitého, oxidů dusíku, VOC a amoniaku. Znamená to, že i v hypotetickém případě nulových primárních emisí tuhých znečišťujících látek by byla imisní zátěž suspendovanými částicemi nenulová, protože emise některých prekurzorů jsou nevyhnutelným doprovodným jevem současných energetických a dopravních technologií. Z hlediska zdravotních dopadů jsou nejvíce rizikové velmi jemné suspendované částice velikostní frakce $PM_{2.5}$ a menší. Regulace této frakce je v Evropské unii zvažována.

Dlouhodobým problémem ČR i celé Evropy je imisní zátěž troposférickým („přízemním“) ozonem, který vzniká fotochemickými reakcemi z plynných prekurzorů, oxidů dusíku a těkavých organických látek. Vzhledem k tomu, že hlavním zdrojem těchto primárních znečišťujících látek jsou spalovací motory vozidel, je snížení imisní zátěže velmi obtížné.

Pozitivní skutečností je, že v České republice již nejsou překračovány imisní limity pro oxid siřičitý a imisní limity pro oxid dusičitý jsou překračovány na velmi omezené části území (Praha). Česká republika řádně plní své mezinárodní závazky v oblasti ochrany ovzduší, zejména Úmluvu EHK OSN o dálkovém znečišťování ovzduší překračujícím hranice států a 8 souvisejících protokolů.

Vody

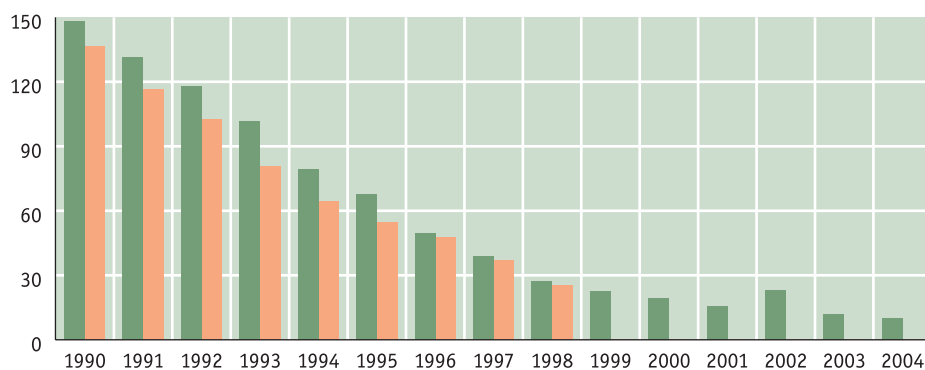
Počátkem 90. let bylo znečištění vod, zejména povrchových, vnímáno jako druhý největší problém životního prostředí České republiky. Většina významných vodních toků patřila do kategorií silně či velmi silně znečištěná voda a objevovaly se i vážné kontaminace vod podzemních. Na rozdíl od ovzduší však nedošlo k přípravě nové právní úpravy a situace byla řešena novelizací zákonů přijatých v sedmdesátých letech. Pozornost byla věnována zejména omezování znečištění vypouštěního do povrchových vod, tedy výstavbě, rekonstrukci či intenzifikaci velkých čistíren odpadních vod a budování kanalizací. Zastavení nebo omezení některých velkých průmyslových výroby znamenalo rovněž významné snížení znečištění z bodových zdrojů. Např. mimořádně rychlé snížení znečištění ropnými látkami jde na vrub průmyslových výroby, které v 80. letech měly výjimky z dodržování parametrů zákona o vodách. Některé z těchto výroby byly utlumeny, zejména však byly rozhodnutím vlády v roce 1990 beze zbytku zlikvidovány výjimky z platnosti zákona o vodách. Náprava starých ekologických škod, zahrnující sanace podzemních vod, začala ovlivňovat kvalitu podzemní vody. Na počátku předvstupního období bylo možno konstatovat významné zlepšení kvality povrchových vod a stabilizaci kvality vod podzemních. Pozornost se obrátila na transpozici právních předpisů Evropských společenství, která vyvrcholila přijetím nové komplexní právní úpravy problematiky vod.

Problematika ochrany vod je sledována ve dvou oblastech – emisní (znečišťování vod, zejména povrchových) a imisní (jakost povrchových a podzemních vod).

ZNEČIŠŤOVÁNÍ POVRCHOVÝCH VOD

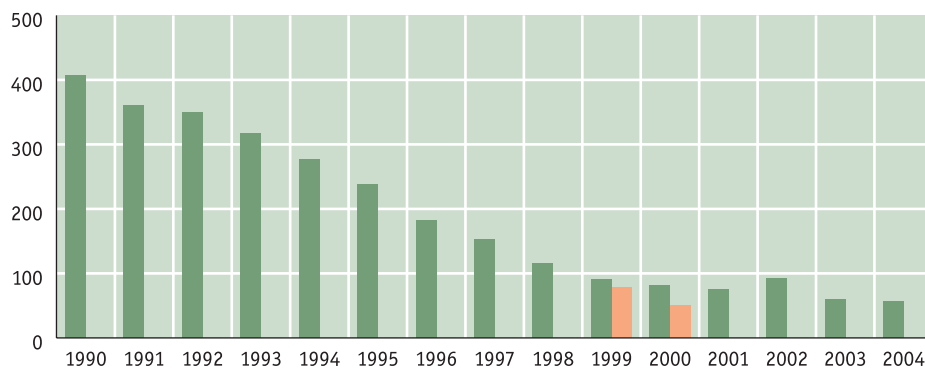
Znečišťování povrchových vod pochází jednak z bodových zdrojů (komunální a průmyslové odpadní vody), jednak ze zdrojů plošných (vymývání minerálních hnojiv a prostředků na ochranu rostlin z půdy).

Vývoj vypouštěného znečištění do povrchových vod v ukazateli BSK_5 (biochemická spotřeba kyslíku), $CHSK_{cr}$ (chemická spotřeba kyslíku) a nerozpuštěných látek v letech 1990–2004 je uveden v následujících grafech:

Vývoj vypouštěného znečištění z bodových zdrojů – ukazatel BSK₅ (v tis. t/rok)

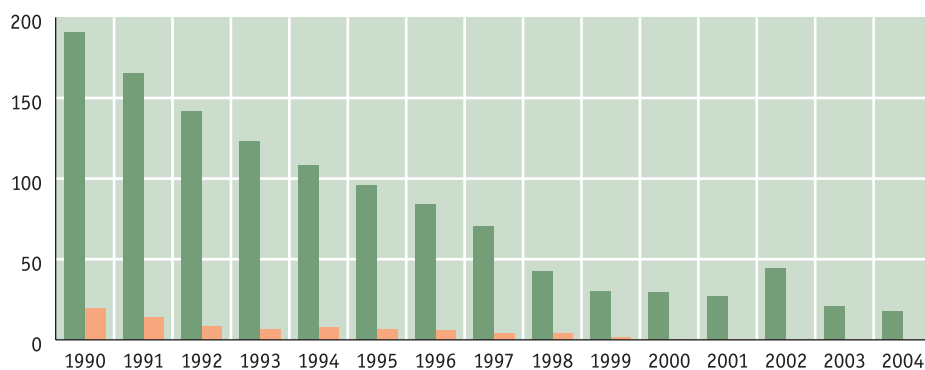
Zdroj: ČSÚ, ČIŽP, VÚV, CENIA

Z vývoje tohoto ukazatele je zřejmé, že v průběhu deseti let od roku 1990 se organické znečištění, pocházející převážně z komunálních odpadních vod, snížilo sedmkrát.

Vývoj vypouštěného znečištění z bodových zdrojů – ukazatel CHSK_{Cr} (v tis. t/rok)

Zdroj: ČSÚ, ČIŽP, VÚV, CENIA

Z vývoje ukazatele plyne, že v průběhu deseti let od roku 1990 došlo k více než čtyřnásobnému snížení zatížení vod především z průmyslu. Tuto skutečnost potvrzuje i více než šestnásobné snížení zatížení vod nerozpuštěnými látkami.

Vývoj vypouštěného znečištění z bodových zdrojů – ukazatel nerozpuštěné látky (v tis. t/rok)

Zdroj: ČSÚ, ČIŽP, VÚV, CENIA

Graf 2.7

■ Vypouštěné
■ Zpoplatněné

Zdrojem odbouratelného organického znečištění jsou vedle komunálních zdrojů také provozy papírenského, potravinářského a textilního průmyslu.

Znečištění vody podle ukazatele BSK₅ bylo zpoplatněno do roku 1998.

Graf 2.8

■ Vypouštěné
■ Zpoplatněné

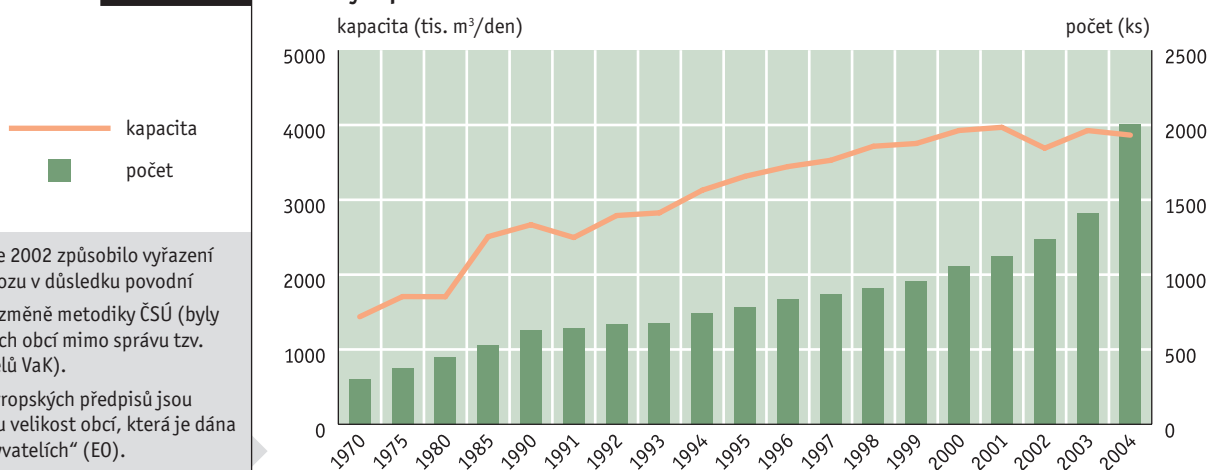
Znečištění vody podle ukazatele CHSK_{Cr} je zpoplatněno od roku 1999, od roku 2001 se centrálně nesleduje.

Graf 2.9

■ Vypouštěné
■ Zpoplatněné

Graf 2.10

Čistírny odpadních vod 1990–2004

Zdroj: ČSÚ, VÚV, CENIA

Pokles kapacity v roce 2002 způsobilo vyřazení některých ČOV z provozu v důsledku povodní

V roce 2004 došlo ke změně metodiky ČSÚ (byly zahrnuty i ČOV menších obcí mimo správu tzv. hlavních provozovatelů VaK).

Závazky plynoucí z evropských předpisů jsou stanoveny pro určitou velikost obcí, která je dána v „ekvivalentních obyvatelích“ (EO).

Ekvivalentní obyvatel je průměrná hodnota organického znečištění vyprodukovaného jedním obyvatelem za den, vyjádřená v ukazateli znečištění BSK₅ (60 g BSK₅/den).

Kapacita ČOV vyjádřená v EO není bohužel ČSÚ sledována. Určité poznatky lze odvodit z registru komunálních zdrojů znečištění VÚV. T.G.M.

Rostl také počet obyvatel připojených k veřejným kanalizacím, a to z 72,6 % (z toho 71,2 % čištěno) v roce 1990 na 78,8 % (z toho 93,8 % čištěno) v roce 2004.

Významným problémem v oblasti znečišťování povrchových vod je přetrvávající absence kanalizačních sítí a návazných čistíren odpadních vod ve skupině sídel velikostní kategorie 2 tisíce až 5 tisíc obyvatel. Navíc existují kanalizace, které nejsou k čistírně vůbec připojeny. Podle příslušné evropské směrnice č. 91/271/EHS by se od roku 2005 měly čistit odpadní vody ve všech obcích nad 2 000 obyvatel. Tento termín nemůže Česká republika z ekonomických důvodů dodržet, proto bylo s Evropskou komisí dohodnuto „přechodné období“ ke splnění tohoto požadavku do roku 2010.

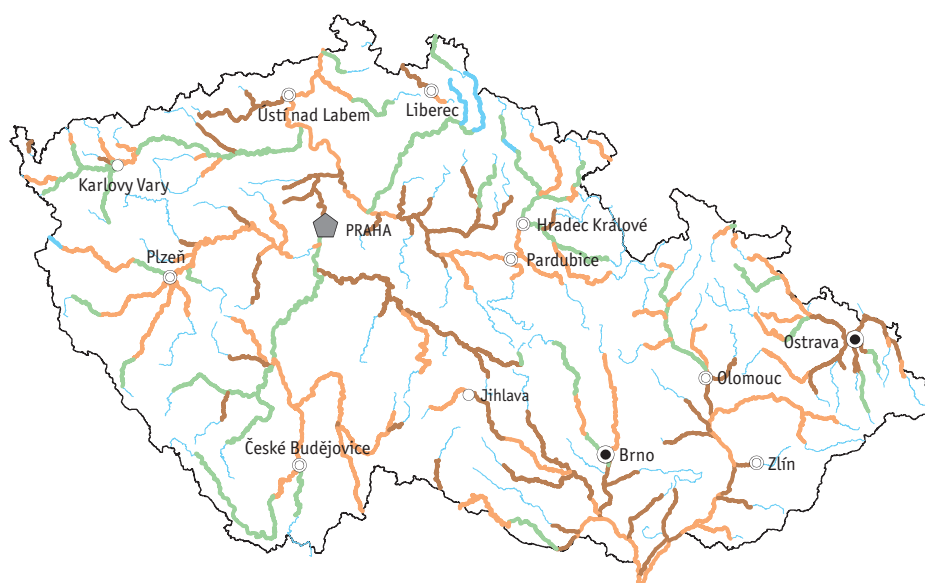
Jestliže čištění odpadních vod z bodových zdrojů je technicky řešitelné, byť s vysokými náklady, plošné zdroje zůstávají problémem. Důvodem je to, že hnojení zemědělské půdy a ošetřování rostlin nelze omezit pod určitou úroveň a proces vymývání hnojiv a pesticidů z půdy je velmi pomalý.

JAKOST POVRCHOVÝCH VOD

Snížení vypouštěného znečištění se projevilo zlepšením jakosti povrchových vod. Jestliže počátkem 90. let 20. století byla velká část významných vodních toků zařazena do kategorií IV a V, (silně a velmi silně znečištěná voda), v letech 2003–2004 již patřily významné vodní toky v nejhrošším případě do kategorie III (znečištěná voda), v řadě případů do kategorií I či II.

Přetrvávajícím problémem je znečištění úseků některých vodních toků specifickými znečišťujícími látkami (nebezpečné chemické látky, radioaktivní látky) a riziko eutrofizace vodních nádrží, která je způsobena zejména dusičnany a fosforečnany z odpadních vod z bodových zdrojů, které nemají třetí stupeň čištění vod pro odlučování fosforu a dusičnanů, a splavováním z obdělávané zemědělské půdy, tedy z difusních zdrojů. Z důvodu odtoku veškerých vod za hranice a téměř nulového přítoku byla celá Česká republika v terminologii evropské legislativy označena za „citlivou oblast“, ve které platí přísnější parametry pro vyčištěnou odpadní vodu.

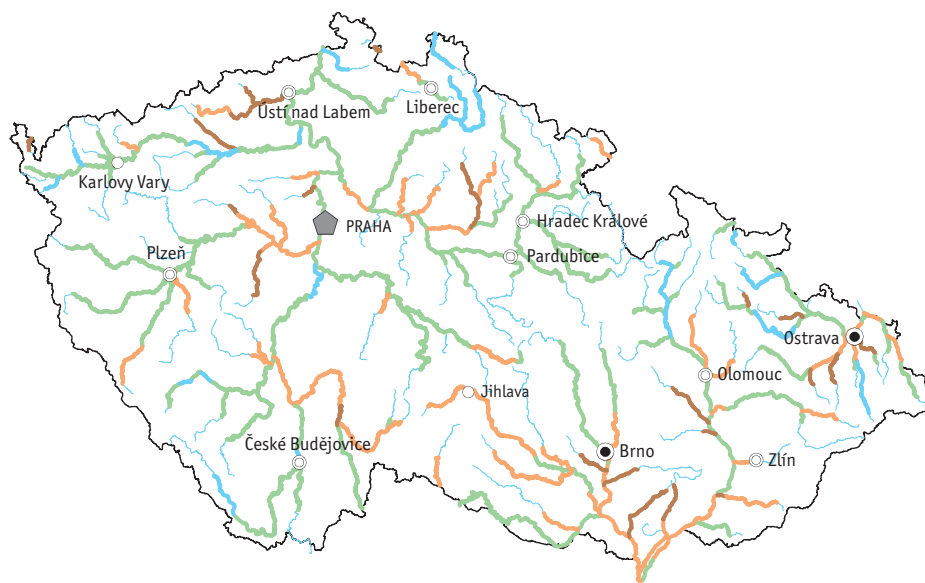
Kvalita povrchových vod v České republice 1991–1992

Zdroj: VÚV T.G.M. z podkladů ČHMÚ

Obr. 2.3

Kvalita povrchových vod v České republice 2003–2004

Zdroj: VÚV T.G.M. z podkladů ČHMÚ

Obr. 2.4

Problémem významné části vodních nádrží je vysoký obsah nutrientů („vyživujících“ látek), který vede k nadměrnému růstu řas a vodního květu a následnému znehodnocení vody pro většinu způsobů využití (výroba pitné vody, koupání).

Třída	Klasifikace
I. a II.	neznečištěná a mírně znečištěná voda
III.	mírně znečištěná voda
IV.	silně znečištěná voda
V.	velmi silně znečištěná voda

Třída	Klasifikace
I. a II.	neznečištěná a mírně znečištěná voda
III.	mírně znečištěná voda
IV.	silně znečištěná voda
V.	velmi silně znečištěná voda

Jedním z indikátorů udržitelného rozvoje je střední délka života obyvatel. V České republice měla nejnižší hodnotu v roce 1970. Činila u mužů 66 let a u žen 73 let. Do roku 1989 tato čísla kolísala, od roku 1990 trvale rostou. V roce 2003 činila střední délka života u žen 78,5 roku a 72 let u mužů.

Zdroj: <http://indikatory.env.cz>

PODZEMNÍ VODY

Současnou kvalitu podzemních vod lze považovat za stabilizovanou a v zásadě uspokojivou. Určité lokální riziko představují „staré ekologické zátěže“ (staré skládky odpadů, kontaminované průmyslové areály, např. pozůstatky po podzemní těžbě uranové rudy v severních Čechách, těžké zasažení třetí zvodně severočeské křídly radioaktivitou z Ralska). Znečištění podzemních vod např. amoniakálními ionty ze zemědělské činnosti, které se objevovalo na začátku 90. let, bylo většinou odstraněno.

PITNÁ VODA

Počet obyvatel připojených k veřejným vodovodům se zvýšil z 83,2 % v roce 1990 na 89,8 % v roce 2004. Kvalita dodávané pitné vody je v naprosté většině případů vyhovující. Nejnižší procento obyvatel připojených k veřejným vodovodům je ve Středočeském kraji. Pitná voda nadále pochází zejména z povrchových zdrojů.

Jistým problémem je skutečnost, že více než 10 % obyvatel, připojených k veřejným vodovodům, není připojeno ke kanalizacím.

Půda

Základní informace o vývoji zemědělského a lesního půdního fondu v České republice v období 1990–2004 jsou uvedeny v následující tabulce:

Vývoj zemědělského a lesního půdního fondu k 31. 12. daného roku (tis. ha)

Rok	Zemědělská půda	Orná půda	Orná půda v klidu ¹⁾	Trvalé travní porosty	Lesní pozemky	Zornění (%)
1990	4 288	3 219	3	833	2 630	75,07
1995	4 280	3 143	56	902	2 630	73,43
2000	4 280	3 082	71	961	2 637	72,01
2001	4 277	3 075	116	966	2 639	71,9
2002	4 273	3 068	128	968	2 643	71,8
2003	4 269	3 062	177	971	2 644	71,89
2004	4 265	3 055	–	972	2 646	–

Zdroj: ČSÚ

Z uvedených údajů vyplývá, že dochází k velmi pozvolnému žádoucímu snižování zornění zemědělské půdy. Stupeň zornění téměř 72 % je však v porovnání s průměrem EU 15 (60,1 %) stále poměrně vysoký. Novým problémem je vznik neobhospodařované zemědělské půdy ležící ladem a zarůstající plevellem. ČSÚ její rozsah odhaduje na 300 000 ha.

Na počátku zakladatelského období byla kvalita půdy na území České republiky poznamenána „socialistickým“ zemědělstvím. Rostlinná a živočišná velkoprodukce byla provázena vysokou spotřebou minerálních hnojiv a pesticidů a atmosférickou depozicí vyvolanou vysokými emisemi znečišťujících látek do ovzduší. V průběhu implementačního období došlo k environmentálně příznivým změnám ve způsobu hospodaření v zemědělství, k poklesu některých zemědělských výrob a ke snížení atmosférické depozice. Rychlé snížení negativních vlivů na půdu má však poměrně pomalou odezvu, i když v průběhu předvstupního a evropského období dochází k změnám vesměs pozitivního charakteru.

Po roce 1990 došlo k zásadnímu snížení spotřeby jak minerálních hnojiv, tak i prostředků na ochranu rostlin (pesticidů). Spotřeba minerálních hnojiv poklesla (vyjádřeno jako spotřeba živin NPK) ze 196 kg/ha v roce 1990 na 99 kg/ha v roce 2004. Spotřeba pesticidů (insekticidů, herbicidů, fungicidů a regulátorů růstu) klesla z 8 812 tun v roce 1990 o polovinu a činí cca 1 kg/ha v roce 2004. Při značné kyselosti většiny půd v ČR je však otázkou, zda výrazné snížení hnojení vápenatými hnojivy je prospěšné.

¹⁾ Stav k 31. 5. daného roku

Pozn.: Rozsah orné půdy v klidu je vyjádřen metodikou ČSÚ.

Tab. 2.4

Obsah rizikových prvků (As, Be, Cd, Co, Cr, Cu, Mo, Ni, Pb, V, Zn) v zemědělských půdách se postupně mění. Začátkem 90. let se na několika místech tehdejšího Středočeského kraje objevovaly nadlimitní koncentrace kadmia a olova, v Severomoravském kraji kadmia a rtuti, v Jihomoravském kraji občasné vysoké hodnoty chromu. V současnosti jsou již hodnoty sledovaných rizikových prvků vesměs podlimitní. To lze vysvětlit jednak poklesem spotřeby minerálních hnojiv a jejich kvalitou, jednak poklesem atmosférické depozice.

V případě organických polutantů (polychlorované bifenylly, polycyklické aromatické uhlovodíky a organochlorové pesticidy) se v některých případech objevují nadlimitní koncentrace. Tyto látky se v minulosti dostávaly do půdy v poměrně velkém a nekontrolovaném množství a jejich persistentní charakter způsobuje, že půda se jich bude zbavovat velmi pozvolna.

Výrazným problémem je vodní eroze, která je důsledkem dlouhodobého intenzivního využívání půdy.

Potenciální ohroženost zemědělských půd vodní a větrnou erozí (v %)

Kategorie ohrožení půd	Vodní eroze	Větrná eroze
Neohrožené	4,2	77,5
Náchylné	27,9	9,3
Mírně ohrožené	25,9	5,7
Ohrožené	18,1	5,4
Silně ohrožené	10,0	1,8
Nejohroženější	13,9	0,3

Zdroj: Zpráva o životním prostředí 2004

Význam problému vodní eroze půdy narůstá se stále častějšími extrémními projevy počasí, jejichž důsledkem jsou např. povodně.

Dalšími problémy půdy jsou zhutňování těžkou mechanizací a následná nižší retence vody a horší růst rostlin.

Horninové prostředí

Počátkem 90. let 20. století bylo horninové prostředí České republiky výrazně dotčeno povrchovou a podzemní hornickou těžbou uhlí a dalších surovin. V oblasti severních Čech byla navíc ve velkém měřítku provozována těžba uranu podzemním loužením. Výsledkem byla rozsáhlá devastace krajiny, zejména v severních Čechách, poddolování částí území s rizikem sesuvů a kontaminace velkého objemu podzemních vod. Pro těžební účely je v současnosti zabráno okolo 68 tisíc hektarů půdy (0,9 % území ČR). V průběhu 90. let došlo k výraznému útlumu těžby hnědého i černého uhlí a k prakticky úplnému zastavení těžby rud. Pokles těžby černého uhlí souvisel zejména s restrukturalizací národního hospodářství a propadem hutní výroby. Pokles těžby hnědého uhlí byl rovněž následkem restrukturalizace průmyslu, zejména však poklesla kapacita pro výrobu elektřiny v uhelných elektrárnách téměř o čtvrtinu, řada tepláren přešla na jiné palivo (hlavně plyn) a plynořikováno bylo více než 2000 obcí. Těžba rud byla neudržitelná nejen z environmentálních, ale zejména z ekonomických důvodů. Z obdobných důvodů zcela skončí těžba uranu. Vývoj těžby hlavních komodit v období 1977–2004 je uveden v grafu 2.11 a 2.12.

Od začátku 90. let se zároveň urychlily rekultivační práce. Podle zákona č. 44/1988 Sb. je rekultivace povinností těžaře, který na ni střádá finanční prostředky z tržeb za vytěžený nerost. Urychlení rekultivací však bylo podpořeno také vládou ze státního rozpočtu a z prostředků Fondu národního majetku.

Tab. 2.5

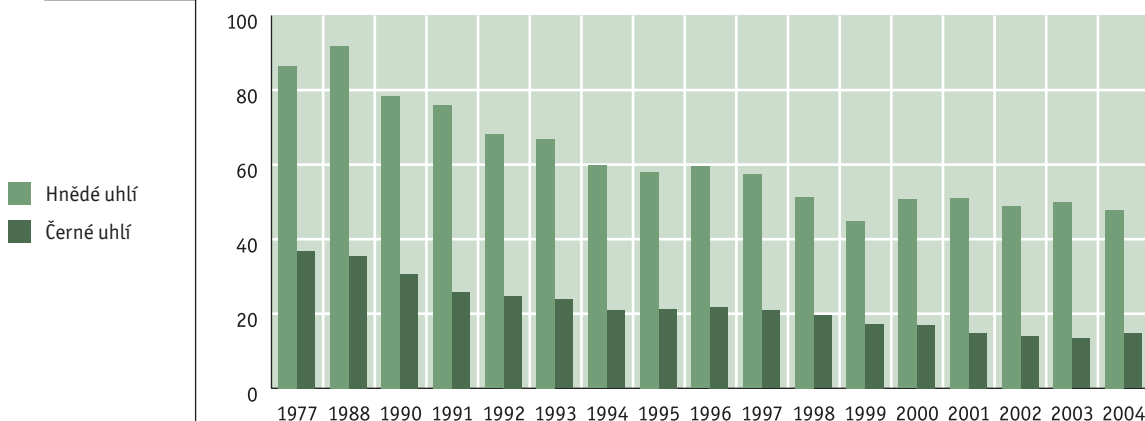
V druhé polovině 20. století byla krajina v pánevních okresech na severu Čech a na Sokolovsku natolik zdevastovaná, že už se téměř nedalo mluvit o přírodě. Stačí nastoupit cestu vlakem a vydat se z Ústí nad Labem... a sledovat v měsíční krajině kouřící komíny, padající popílek a cítit zápach hořícího uhlí...

Ve jménu zvýšené těžby uhlí padlo za oběť velkoplošnému způsobu těžby 116 vesnic ve čtyřech pánevních okresech (Most, Teplice, Chomutov, Ústí nad Labem). Těžbě muselo ustoupit ještě v 60. letech výstavně středověké město Most. Za doprovodu obrovské propagandy komunisty ovládaných masmédií byl vybudován nový Most, totiž shluk panelových sídlišť a komunikačních křižovatek. Jeho obyvatelé ztratili pocit domova...

Miroslav Vaněk: Nedalo se tady dýchat

Graf. 2.11

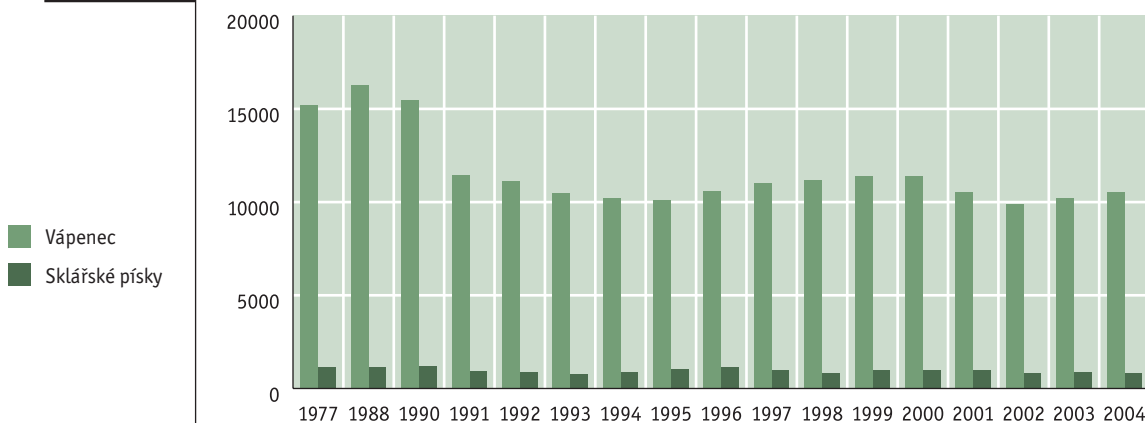
Těžba černého a hnědého uhlí v letech 1977, 1988, 1990–2004 (v mil. t)

Zdroj: MPO, MŽP, CENIA

Graf. 2.12

Těžba vápence a sklářských písků v letech 1977, 1988, 1990–2004 (v tis. t)

Zdroj: MPO, MŽP, CENIA

Za největší aktuální problémy ochrany horninového prostředí v České republice lze považovat vysoký podíl těžby vápenců v chráněných krajinných oblastech (Český a Moravský kras), kontaminaci podzemních vod po těžbě uranu na Českolipsku a riziko sesuvů půdy a výronů metanu v Moravskoslezském kraji.

Lesy

Katastrofální zdravotní stav lesů byl v roce 1989 nejznámějším příznakem špatného stavu životního prostředí České republiky. Hlavní příčinou bylo znečištění ovzduší, jehož vliv se zvláště projevoval u smrkových monokultur. Oslabené porosty byly navíc náchylnější k napadení hmyzími škůdci. I když v průběhu 90. let klesaly emise znečišťujících látek (pro les to byla „pasivní opatření“), docházelo k vápnění, hnojení a umělé obnově lesa, včetně postupné změny skladby lesních porostů, zdravotní stav lesů se dosud výrazněji nezlepšil. V polovině 90. let byla přijata nová komplexní právní úprava týkající se lesů, která byla dosud několikrát novelizována.

Česká republika patří v mezinárodním srovnání mezi středně zalesněné země (lesnatost 34,1 %, průměr za OECD 34,4 % v roce 2000), i když na evropském kontinentu mezi zeměmi OECD je osmou nejlesnatější zemí a výměra lesní půdy se postupně zvyšuje.

Vývoj lesnatosti České republiky v období 1920–2004 je uveden v následující tabulce:

Vývoj výměry lesní půdy (v tis. ha)

	1920	1930	1945	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2001	2002	2003	2004
Plocha	2 369	2 354	2 420	2 479	2 574	2 607	2 624	2 630	2 637	2 639	2 643	2 644	2 646

Zdroj: ČSÚ

Více než 28 % území je pokryto lesy v jihozápadních a částečně v severních Čechách a na severovýchodní Moravě. Nejméně lesních ploch (méně než 14 %) je v Praze, o něco „lesnatější“ je území středních Čech a jižní Moravy – toto území lesy pokrývají mezi 14–28 %.

Zdravotní stav lesních porostů se v České republice hodnotí od roku 1986 na monitorovacích plochách evropského programu EHK OSN a EU ICP – Forest. Základním parametrem tohoto šetření je míra defoliace (odlístění) stromů, vyjadřovaná v procentech s přesností na 5 %. Přes snižování zatížení lesů docházelo během posledních patnácti let k nárůstu defoliace, takže zdravotní stav jehličnanů i listnáčů hodnocený podle tohoto parametru, se v současnosti mírně zhoršuje. Řešení tohoto problému bude z logiky věci velmi pozvolné.

Z hlediska ochrany životního prostředí a mimoprodukčních funkcí lesa není ideální ani věková, druhová a prostorová skladba lesů. Více než 75 % výměry lesa je hospodářský les, pouze pozvolna se mění procento lesů, které nemají přednostně hospodářský charakter. Periodicky se opakujícím akutním problémem jsou kůrovcové kalamity, které vedou k nutnosti nahodilých těžeb. Nahodilé těžby představovaly v roce 1990 73,7 % a v roce 2004 34,5 % celkových těžeb dřeva. Významnější zlepšení stavu lesů lze z věcných důvodů očekávat až v dlouhodobém časovém horizontu.

Příroda a krajina

Problematika ochrany přírody a krajiny zahrnuje územní ochranu a druhovou ochranu. Na počátku zakladatelského období odpovídal stav přírody a krajiny stavu základních složek životního prostředí – ovzduší a vod. Krajinná infrastruktura, zejména retenční schopnost krajiny, byla významně narušena, a biologická rozmanitost (biodiverzita) klesala. Jediný národní park, který vznikl před rokem 1989, byl Krkonošský národní park (1963). Dále existovalo 20 chráněných krajinných oblastí. Tímto způsobem bylo chráněno 12 % republiky. V roce 1992 byl přijat zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody, komplexní norma k ochraně přírody a krajiny, která byla postupně několikrát novelizována a doplněna dílčími zákony (např. zákon č. 16/1997 Sb., o podmínkách dovozu a vývozu ohrožených druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin nebo zákon č. 115/2000 Sb., o poskytování úhrad škod způsobených vybranými zvláště chráněnými živočichy).

OBECNÁ ÚZEMNÍ OCHRANA

Česká republika je poměrně hustě osídlený stát s rozsáhlou liniovou infrastrukturou, která fragmentuje krajinu a omezuje přirozenou migraci druhů. Vzhledem k narušené krajině infrastruktuře jsou významné části území ohroženy vodní erozí, mají omezenou retenční schopnost a jsou silně zranitelné v případě povodní. Aktuálním problémem je konflikt zájmů mezi požadavky na zábory půdy pro výstavbu dopravní infrastruktury a užitkových budov a zájmem na zlepšení stavu krajiny.

Tab. 2.6

ÚZEMNÍ OCHRANA – CHRÁNĚNÁ ÚZEMÍ

Souhrn zvláště chráněných území je uveden v následující tabulce:

Tab. 2.7

Zvláště chráněná území k 31.12. 2004

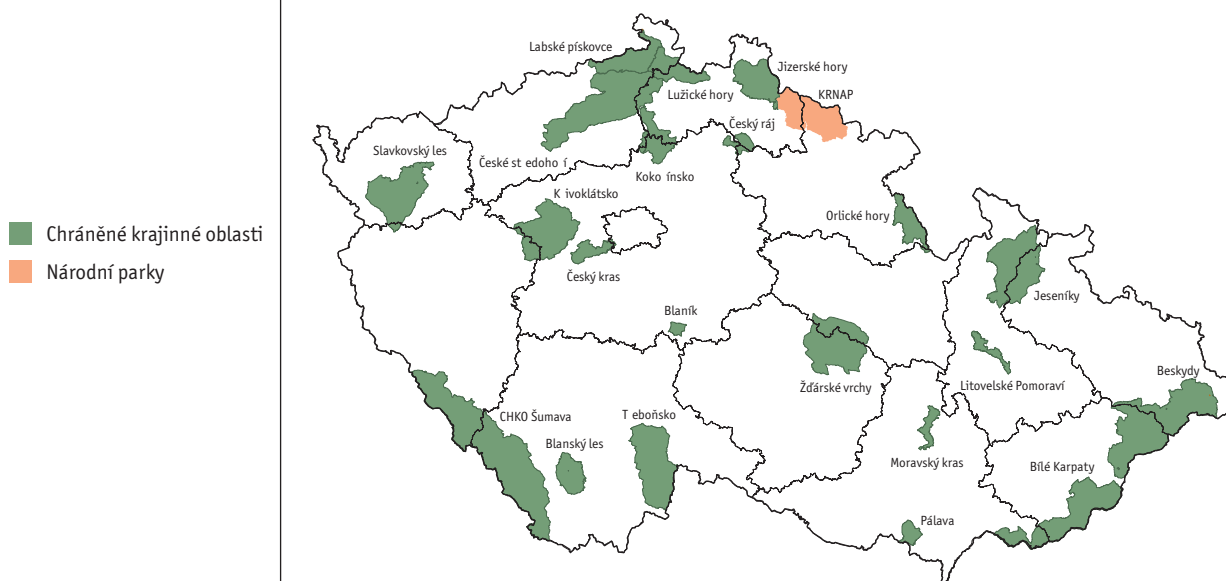
Kategorie	Národní parky	Chráněné krajinné oblasti	Národní přírodní rezervace	Přírodní rezervace	Národní přírodní památky	Přírodní památky
Počet	4	24	110	713	101	1 123
Výměra (tis. ha)	119,02	1 040,12	27,87	34,26	2,69	27,02
% rozlohy ČR	1,51	13,19	0,35	0,43	0,03	0,34
Lesnatost (%)	87	54	82	44	59	70

Zdroj: AOPK ČR

Plošné rozložení chráněných území je uvedeno v následujících obrázcích. Plocha chráněných území se za posledních 15 let zvýšila o 30 %.

Obr. 2.5

Velkoplošná chráněná území v roce 1990

Zdroj: AOPK ČR, CENIA

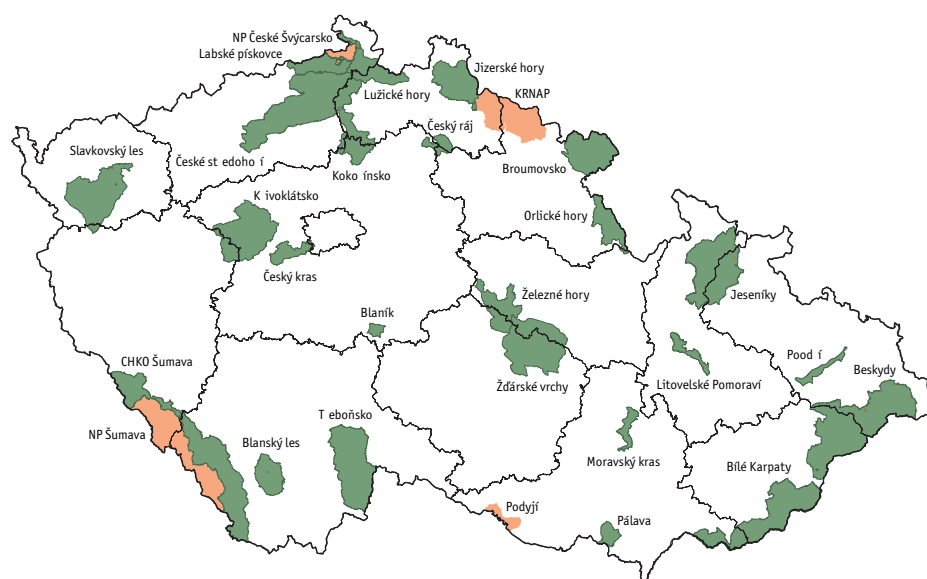
K 1. srpnu 2005 byla vyhlášena 25. chráněná krajinná oblast, Český les.

Podílem zvláště chráněných území na celkové ploše státu (15,9 %) Česká republika mírně převyšuje průměr EU 15 (12,1 %) i OECD (12,4 %). Tři ze čtyř stávajících národních parků, Šumava, Podyjí a České Švýcarsko, a pět z 25 stávajících chráněných krajinných oblastí, Broumovsko, Litovelské Pomoraví, Poodří, Železné hory a Český les, byly vyhlášeny po roce 1989.

V současné době je v České republice budována evropská síť chráněných území, známá jako NATURA 2000. Parametry ochrany těchto území byly zavedeny do našeho právního řádu novelou zákona č. 114/1992 Sb. v roce 2004.

Současným problémem České republiky z hlediska územní ochrany v chráněných oblastech jsou opět poměrně časté konflikty zájmů s ekonomickým a zejména infrastrukturním rozvojem.

Velkoplošná chráněná území v roce 2005

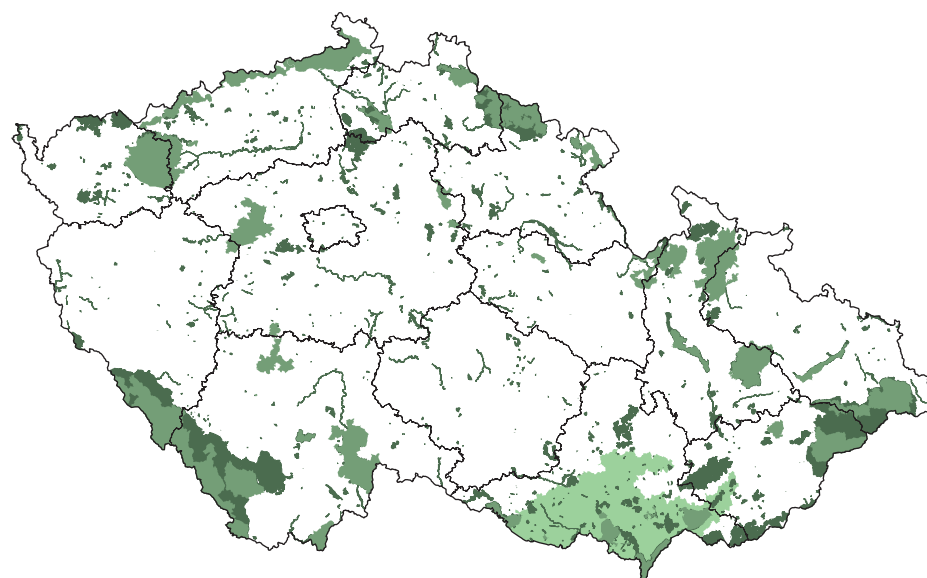

Zdroj: AOPK ČR, CENIA

Obr. 2.6

■ Chráněné krajinné oblasti
■ Národní parky

NATURA 2000 v České republice

Zdroj: AOPK ČR, CENIA

Obr. 2.7

■ Panonikum
■ Ptačí oblasti
■ Evropsky významné lokality

Soustava NATURA 2000 zahrnuje panonské oblasti (4,3 % území České republiky), území s ochranou ptáků (8,8 %) a evropsky významné lokality (9,2 %). Tyto oblasti se částečně překrývají. Po vyhlášení všech těchto oblastí stoupne rozloha chráněných území na 18,6 % plochy státu.

DRUHOVÁ OCHRANA

Přehled ohrožených druhů živočichů a rostlin je uveden v následujících tabulkách:

Tab. 2.8**Zvláště chráněné druhy živočichů k 31. 12. 2004**

Živočichové	Savci	Ptáci	Plazi	Obojživelníci	Ryby	Kruhoústí
Počty druhů v ČR celkem	81	222 ^{*)}	11	21	59	2
Kriticky ohrožený druh	8	35	3	9	4	2
Silně ohrožený druh	12	58	5	7	3	0
Ohrožený druh	10	30	1	4	10	0

Zdroj: MŽP

Z tabulky vyplývá, že stupeň ohrožení zvláště chráněných druhů živočichů s výjimkou kruhoústých se pohybuje v rozmezí 29 % (ryby) až 95 % (obojživelníci) a za uplynulých patnáct let se velmi málo změnil.

Tab. 2.9**Zvláště chráněné druhy rostlin k 31. 12. 2004**

Rostliny a houby	Vyšší cévnaté rostliny	Mechorosty	Lišejníky	Houby
Počty druhů v ČR celkem	3 600	860	1 500	5–6 000
Kriticky ohrožený druh	246	0	0	27
Silně ohrožený druh	143	0	0	13
Ohrožený druh	92	0	0	6

Zdroj: ČSÚ

V případě zvláště chráněných druhů rostlin je situace oproti chráněným živočichům výrazně lepší, i v nejhorším případě (vyšší cévnaté rostliny) je podíl ohrožených druhů nižší než 2 %.

Také z hlediska druhové ochrany jsou poměrně časté konflikty zájmů s ekonomickým a zejména infrastrukturním rozvojem.

Moderním problémem druhové ochrany jsou geneticky modifikované organizmy (GMO), které mohou v případě nekontrolovaného úniku do životního prostředí vyvolat ohrožení „biologické bezpečnosti“, tedy narušení rovnováhy mezi přirozenými druhy. Příslušná právní úprava nakládání s geneticky modifikovanými organizmy a produkty byla poprvé přijata na konci 90. let 20. století.

GMO mohou mít dopady pro hospodaření v zemědělství, neboť jsou již známy např. rezistentní plevy vzniklé přenosem genů z kulturních plodin. Mohou mít také zdravotní dopady, protože vznikají nové „přírodní“ alergeny a karcinogeny.

Odpady

Před rokem 1989 bylo pro ČR charakteristické rozšíření černých skládek, legislativní nezájem o odpadářskou problematiku a naprosté minimum informací o odpadech, jejich likvidaci a skládce. Oblast nakládání s odpady prošla v uplynulých 15 letech výrazným vývojem. „První generace“ právní úpravy z roku 1991 obsahovala celou řadu časově omezených „transformačních“ prvků, např. zpřísněný režim přeshraničního pohybu odpadů, pouze dočasný provoz nezabezpečených skládek. V první polovině 90. let byl postupně zastaven provoz nezabezpečených skládek odpadů, jejichž počet je odhadován na cca 8 tisíc. Byly vybudovány skládky nové, které mají odpovídající environmentální bezpečnostní parametry a odpovídají evropským předpisům. Zabezpečených skládek je v současnosti 408 a jejich kapacita je dostatečná pro ukládání odpadů na desítky let. V roce 1997 byla přijata „druhá generace“ právní úpravy, která byla ovlivněna požadavky OECD, odpovídala Basilejské úmluvě o přeshraničním pohybu odpadů a přinesla tak určitou liberalizaci přeshraničního pohybu odpadů (odstupňovaný režim „barevných“ seznamů odpadů podle úrovně nebezpečnosti) a zrušení progra-

^{*)} Hnízdící ptáci

mů odpadového hospodářství. V předvstupním období byla přijata „třetí generace“ právní úpravy, která je v zásadě kompatibilní s požadavky právních předpisů Evropských společenství. Byla komplexně upravena problematika nakládání s vybranými komoditami odpadů (elektrošrot, autovraky, baterie a články, čistírenské kaly atp.), nakládání s obaly a zpětný odběr některých výrobků.

Sektor odpadů je na jedné straně záležitostí velmi úzce spojenou s ochranou životního prostředí, zároveň je nakládání s odpady hospodářským odvětvím s vysokým finančním obrátem. „Tři generace“ legislativy naznačují, že nastavení parametrů hospodaření v této oblasti je složitým úkolem, na kterém je třeba nadále velmi intenzivně pracovat, a to včetně podrobné revize inventarizace druhů a objemu produkovaných odpadů. Zásadním podkladem pro rozhodování jsou informace o objemu a pohybu odpadů, které však ČR dosud nemá na dostatečné úrovni.

Produkce odpadů v České republice 1998–2004 (v tunách)

Kategorie odpadů	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Nebezpečné	3 399 468	2 380 171	2 603 337	2 785 128	1 289 912	1 194 619	1 424 022
Celkem	44 121 739	38 088 463	40 162 871	42 655 501	24 959 160	25 172 816	26 583 877

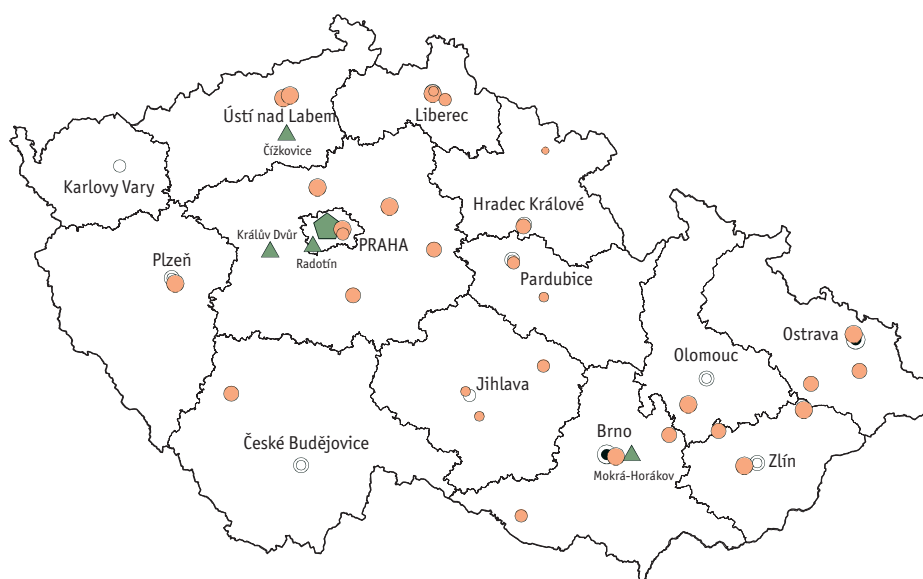
Zdroj: ČSÚ

V průběhu 90. let postupně klesá produkce nebezpečných odpadů. Množství komunálních odpadů se v současnosti pohybuje na úrovni 400 až 500 kg na obyvatele ročně, což zhruba odpovídá situaci v ostatních rozvinutých evropských státech. Vykazování množství odpadů v 90. letech je však poměrně problematické.

Z hlediska nakládání s odpady lze podle údajů MŽP za pozitivní označit nárůst recyklace a využívání odpadů jako druhotných surovin. Z provozovaných 298 skládek má 33 projektovanou kapacitu na ukládání nebezpečného odpadu. Komunální odpad je spalován ve třech spalovnách (Praha, Brno, Liberec). Počet spaloven nebezpečných odpadů postupně klesá (67 v roce 2001, 24 v roce 2004). Projektovaná kapacita je asi 160 tis. tun. Celkem bylo v roce 2004 spáleno a energeticky využito asi 9,1 % komunálních odpadů a 10,2 % nebezpečných odpadů.

Zatímco územní rozmístění skládek odpadů je v zásadě homogenní, v případě spaloven odpadů existují značné rozdíly – viz následující obrázek:

Rozmístění spaloven odpadů včetně cementáren nakládajících s odpady v technologickém procesu v roce 2004

Zdroj: ČHMÚ, CENIA

Tab. 2.10

Obr. 2.8

Spalovny nebezpečného odpadu o kapacitě (t/rok)

- 0–200
- 201–500
- 501–1000
- 1001–3000
- 3001–310 000
- ▲ cementárny

Ve srovnání s většinou evropských států je v České republice stále vysoký podíl odpadů ukládaných na skládky. To je také hlavní současný problém v této oblasti, zejména proto, že významný podíl skládkovaného odpadu je tvořen biologicky rozložitelným odpadem, který je zdrojem emisí skleníkového plynu metanu.

Staré ekologické zátěže

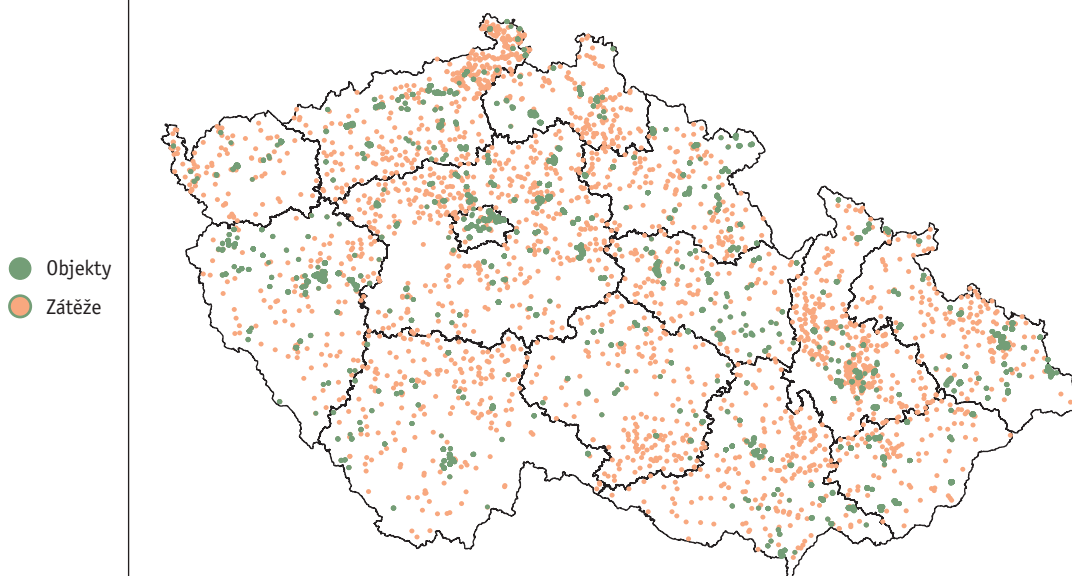
Nejvýznamnější skupinou starých ekologických zátěží jsou kontaminovaná území (půda a vody), která jsou součástí privatizovaných podniků. Sanace je v tomto případě financována převážně Fondem národního majetku. Od roku 1994 do konce roku 2004 bylo uzavřeno 269 tzv. ekologických smluv mezi FNM a nabyvateli privatizovaných podniků s celkovou garancí do výše 138 miliard Kč. Reálné čerpání prostředků na sanační práce se zvýšilo z cca 800 milionů Kč v roce 1995 na 2,6 miliardy Kč v roce 2004 a celkově dosáhlo k 1. 5. 2005 téměř 24 mld. Kč.

Specifickou problematikou jsou bývalé sovětské vojenské základny na území České republiky, jejichž sanace je financována ze státního rozpočtu a měla by být dokončena v roce 2012 s tím, že celkové vynaložené náklady od roku 1994 budou činit cca 1,5 miliardy Kč. Zde jsou likvidovány především ropné produkty v půdě a nevybuchlá munice.

V poslední době je zvýšená pozornost věnována znovuvyužití „brownfields“, opuštěných areálů, zejména průmyslových, které často existují na území měst.

Obr. 2.9

Staré ekologické zátěže na území České republiky

Zdroj: MŽP, CENIA

Fyzikální pole

Problematika fyzikálních polí zahrnuje vliv radiace, včetně radonu, hluku, neionizujícího záření a elektrických či magnetických polí na lidské zdraví a na živou přírodu.

RADIOAKTIVNÍ ZÁŘENÍ

Radioaktivní záření antropogenního původu nepředstavovalo během uplynulých 15 let významnější problém, což je dáno skutečností, že v této době nedošlo k žádnému významnému úniku radioaktivních látek ani v České republice, ani v jejím okolí.

NEIONIZUJÍCÍ ZÁŘENÍ

Neionizující záření a elektrická či magnetická pole dosud nejsou v České republice vnímána jako závažnější problém. Expozice vlivem provozu mobilních telefonů je zatím předmětem vědeckého výzkumu. Jistým problémem je vedení vysokého a velmi vysokého napětí nad obytnými domy, které může ohrozit zdraví obyvatel.

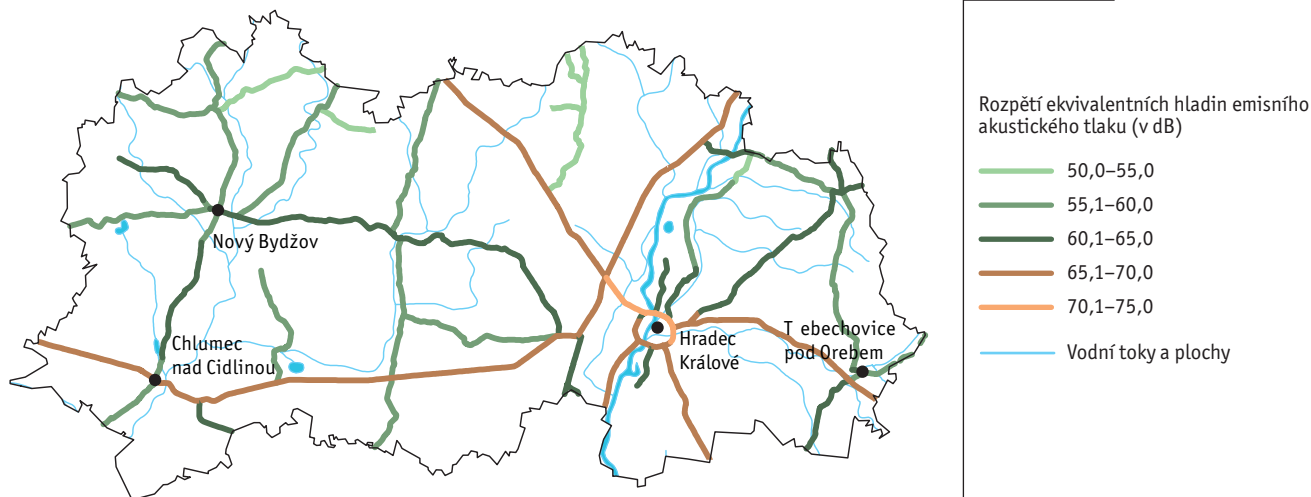
RADONOVÉ RIZIKO

Radonové riziko bylo zejména během 90. let minulého století považováno za závažný ekologický problém. K jeho řešení byl zahájen „Radonový program“. Zaměřil se na vyhledávání objektů se zvýšenou přítomností radonu (budovy a veřejné zdroje pitné vody). V těchto objektech a u zdrojů se pak uskutečnila protiradonová opatření. V období 1991–2004 bylo realizováno celkem 4 221 protiradonových opatření s celkovou státní podporou ve výši 1,26 miliardy Kč.

HLUKOVÁ ZÁTĚŽ

Hluková zátěž představuje dlouhodobě významný problém, a to zejména ve větších městech. Přestože je tato tematika v Evropské unii diskutována již delší dobu, v České republice byla v letech 1990–1998 „zastíněna“ nutností řešit akutní problémy v oblastech znečištění ovzduší a vod a v nakládání s odpady. Právní úprava byla v oblasti hlukových emisí přijata až v průběhu předvstupního období, v oblasti hlukových imisí je připravována od roku 2004.

Schéma zatížení komunikační sítě hlukem – okres Hradec Králové, 2000

Zdroj: CENIA

Ilustrační obrázek ukazuje, že hluková zátěž se dotýká nezanedbatelné části obyvatel větších měst a hustěji osídlených lokalit zejména v blízkosti frekventovaných dopravních cest či uzlů (pozemní komunikace, letiště).

Obr. 2.10

Do procesu IPPC spadá v České republice celkem asi 1 500 zařízení. Nejvíce je zastoupena kategorie 6 – ostatní zařízení, nejméně pak kategorie 3 – zpracování nerostů.

V současné době (k 30. 6. 2005) je vydáno nejvíce integrovaných povolení pro kategorii 6 – ostatní zařízení, zejména pro jatka, úpravu a zpracování mléka, chov drůbeže, chov prasat a povrchové úpravy. Naopak průmyslové závody na výrobu buničiny, závody na předúpravu nebo barvení vláken či textilií a závody na vydělávání kůží a kožešin se do procesu IPPC dosud nezapojily.

Největší podíl povolených zařízení z celkového počtu zařízení v dané kategorii je u kategorie 5 – nakládání s odpady a u kategorie 3 – zpracování nerostů.

Zákon č. 76/2002 Sb., příloha 1, stanovuje celkem 6 kategorií zařízení, které mohou být v provozu od konce roku 2007 pouze s vydaným integrovaným povolením.

Ochrana životního prostředí – bezpečnost provozu výrobních zařízení – integrované povolení

Ochrana životního prostředí je úzce spojena s hospodářskými činnostmi a nakládáním s nebezpečnými látkami různého druhu. Prioritním cílem přitom je ochrana lidského zdraví.

Po vyřešení akutních problémů začátku 90. let se zájem začal obracet také k závažným tématům, která v první fázi řešení problémů byla poněkud v pozadí – týká se to zejména nakládání s chemickými látkami, geneticky modifikovanými organizmy a prevence závažných havárií. V těchto oblastech (mimo GMO) v ČR historicky existovala určitá pravidla bezpečnosti práce, havarijní plány podniků a podobně, takže tato problematika včetně environmentálního aspektu byla jistým způsobem řešena.

První právní úprava nakládání s chemickými látkami a prevence průmyslových havárií byla připravována v souvislosti se vstupem České republiky do OECD a do Evropské unie. Nakládání s chemickými látkami bylo legislativně ošetřeno v roce 1998. Na přelomu předvstupního a evropského období byla přijata nová právní úprava. Zákon o předcházení průmyslovým haváriím existuje od roku 1999. Postupně jsou jeho požadavky zaváděny do praxe. V roce 2000 byla právně stanovena pravidla pro nakládání s geneticky modifikovanými organizmy, v roce 2004 byl vydán nový zákon.

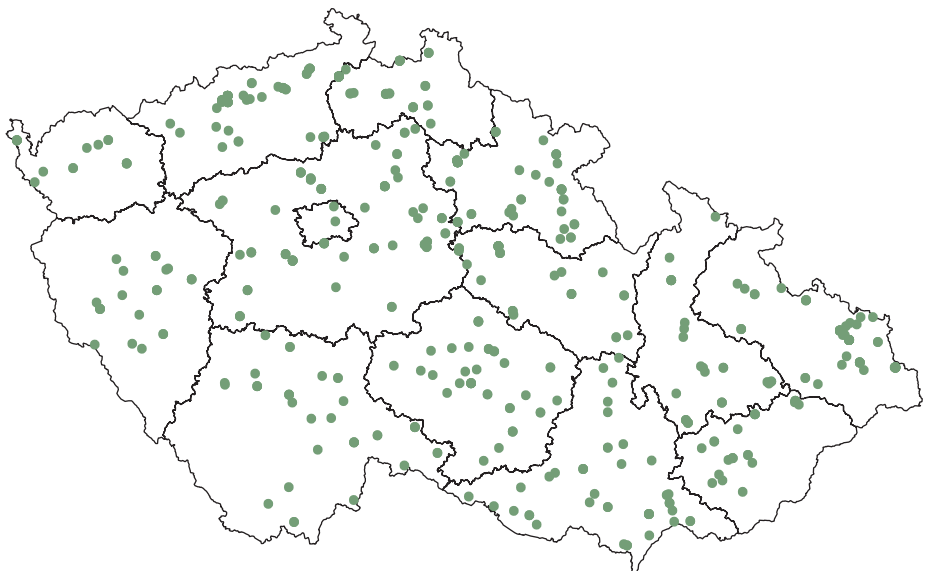
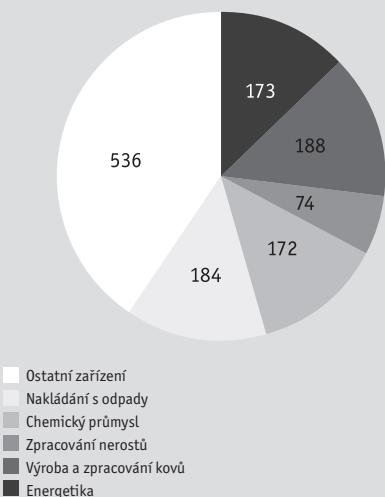
Zvláštní význam pro regulaci nejvýznamnějších zdrojů znečišťování má proces integrovaného povolení, který uvádí do života zcela nový (integrovaný) přístup k ošetření environmentálních dopadů hospodářské činnosti.

Směrnice č. 96/61/ES o integrované prevenci a omezování znečištění, známá jako IPPC, je jedním z nejvýznamnějších, ale také nejobtížněji interpretovatelných právních předpisů Evropských společenství v oblasti životního prostředí. V některých výkladech bývá kladen důraz na integrovaný (komplexní) přístup k omezování znečišťování, v jiných je upřednostňováno zavádění nejlepších dostupných technik (BAT). Velmi významným prvkem integrované regulace je flexibilita, tedy možnost stanovit individuální požadavky na zařízení s ohledem na lokální stav životního prostředí v místě. Umožňuje stanovení individuálních limitů pro znečištění vypouštění např. do vzduchu nebo do vody. Velký význam má integrovaná prevence a omezování znečištění také v oblastech prevence vzniku odpadů, resp. hospodářného nakládání se surovinami a energií, protože v rámci závažných podmínek provozu, stanovených v integrovaném povolení, mohou být uvedeny také požadavky tohoto charakteru.

Obr. 2.11

Zařízení, pro která bylo vydáno integrovaného povolení (k 30. 6. 2005):

Celkový počet IPPC zařízení

Patnáct let poté...

Z vyhodnocení a posouzení vývoje životního prostředí České republiky v období 1989–2004 vyplývají následující závěry:

Koncem 80. let 20. století patřilo životní prostředí na území, které je dnes Českou republikou, k nejhorším v Evropě a v některých ukazatelích i na světě. Severozápadní část území byla, spolu s přilehlými oblastmi Saská a jihozápadního Polska, nazývána „Černým trojúhelníkem“. Komunistický režim informace o skutečném stavu před svými občany tajil a katastrofická situace tak byla považována za ještě horší, než ve skutečnosti byla. V průběhu revolučních změn na konci roku 1989 bylo proto zlepšení stavu životního prostředí jednoznačnou prioritou.

V průběhu zakladatelského období (1989–1992) byla v rychlém sledu přijata nová legislativa a vybudováno odpovídající institucionální zázemí ochrany životního prostředí. Současně došlo, vlivem restrukturalizace národního hospodářství, k výraznému snížení znečištění vypouštěného do ovzduší a vod, zhruba kopírujícímu pokles výkonnosti ekonomiky vyjádřené jako HDP.

V průběhu implementačního období (1993–1998) se již začal projevovat náběh účinnosti nově přijaté legislativy a došlo k oddělení vývoje HDP od vývoje znečištění, tzv. decouplingu. Na konci implementačního období lze konstatovat, že došlo k zásadnímu zlepšení prakticky u všech složek životního prostředí, u kterých je takový vývoj v krátkém čase z věcné podstaty možný. Základní indikátory stavu životního prostředí již nevykazovaly extrémních odchylek oproti průměrům zemí EU 15 či OECD30 a začaly se pohybovat na srovnatelné úrovni.

Dynamika pozitivních změn je ve srovnání s okolními státy ojedinělá, v případě některých ukazatelů bylo dosaženo více než řádového zlepšení (např. emise tuhých znečišťujících látek do ovzduší). Ojedinělá je však také výše investic k ochraně životního prostředí, která se prakticky po celé implementační období pohybovala nad 2 % HDP a celkové náklady k ochraně životního prostředí dosáhly jen v období 1990–1998 částky vyšší než 10 miliard EUR.

V předstupním a evropském období (1999–2004) se dynamika změn výrazně zpomalila a stav životního prostředí České republiky se z velké části stabilizoval. Důvodem je skutečnost, že vše, co bylo technicky a ekonomicky možno v krátké době necelých deseti let udělat, již bylo uděláno a další pozitivní změny jsou buď extrémně finančně náročné (nákladové křivky většiny opatření se již dostaly do oblastí, kdy klesá měrný efekt na jednotku vložených prostředků), nebo nejsou z věcných důvodů v takto krátké době možné (například výraznější zlepšení zdravotního stavu lesů).

Současný stav životního prostředí v České republice nelze považovat za zcela uspokojivý.

Na nejvážnější problémy životního prostředí České republiky lze na základě současných analýz považovat překračování cílových imisních limitů pro ochranu lidského zdraví i pro ochranu vegetace pro troposférický ozon a imisních limitů pro ochranu lidského zdraví pro suspendované částice velikostní frakce PM_{10} . Tento problém však není specifický pouze pro Českou republiku, protože s ním zápolí řada evropských států. Mezi další vážné problémy patří vysoký podíl půdy ohrožené vodní erozí, degradace lesních půd a celkově neuspokojivý zdravotní stav lesů a vysoký počet ohrožených živočišných a rostlinných druhů.

V nadcházejících letech lze nicméně očekávat snižování imisní zátěže ovzduší vlivem aktivních opatření k jeho ochraně a přirozeného vývoje (zlepšování kvality vozového parku, obměna technologií). Dále můžeme očekávat celkové zvyšování kvality povrchových a podzemních vod v důsledku výstavby a rekonstrukce čistíren odpadních vod, obměny technologií, zavádění metod správné zemědělské praxe, rozvoje ekologického zemědělství a pozitivního vývoje v oblasti odpadového hospodářství, směrem k minimalizaci vzniku odpadů. V případě, že nedojde k neočekávaným katastrofickým událostem na globální, evropské či národní úrovni, a bude modernizováno a účinně prosazováno environmentální právo, bude kvalita životního prostředí České republiky – s možnými výkyvy při nenadálých událostech resp. nevhodných zásazích – velmi pozvolna růst.

Integrovaná prevence a omezování znečištění je velmi dobrým regulačním nástrojem komplexní ochrany složek životního prostředí, zejména ovzduší a vod.

Z hlediska ochrany ovzduší se jeví klíčovým prvkem směrnice flexibilita při stanovování emisních limitů a dalších podmínek provozu konkrétního zvláště velkého zdroje znečišťování ovzduší (v díkci směrnice č. 96/61/ES a zákona č. 76/2002 Sb., o integrované prevenci se jedná o zařízení) vzhledem k lokální situaci. Není náhodou, že současně se směrnicí č. 96/61/ES o IPPC byla schválena také směrnice č. 96/62/ES – Rámcová směrnice o ovzduší, která zavádí koncept závazných a termínovaných imisních limitů. Kdyby nebylo flexibility v rámci IPPC, může nastat situace, kdy všechny regulované stacionární zdroje znečišťování ovzduší budou dodržovat specifické emisní limity a další zákonné požadavky, a přesto budou v jejich okolí překračovány imisní limity. Takovou situaci lze řešit také tím, že budou plošně sniženy specifické emisní limity pro danou kategorii zdrojů znečišťování ovzduší, to by však mohlo vyvolat nutnost rozsáhlých investic, nepodložených odpovídajícím snížením emisí (ve skutečnosti se může jednat pouze o jeden či několik málo problémových zdrojů, plošné snížení emisních limitů by se týkalo všech zdrojů dané kategorie). Koncept IPPC umožňuje, v rámci daných specifickými emisními limity, stanovit podmínky u konkrétního zdroje „na míru“ lokální imisní situaci a vyvolat tak investice pouze tam, kde to bude mít smysl. Stejným způsobem lze postupovat i v případě omezování emisí, kdy cílem je dosáhnout stanovených hodnot emisních stropů. U řady zdrojů lze nalézt relativně levný potenciál snížení emisí (např. vyšší účinnost odsiřovacího zařízení) a zohlednit jej v podmínkách integrovaného povolení. Koncept nejlepší dostupné techniky (BAT) pak slouží k tomu, aby nebyly stanovené požadavky na zdroj buď příliš měkké nebo naopak příliš tvrdé (tj. technicky nebo ekonomicky nereálné).

Podobný postup lze aplikovat také v oblasti ochrany vod, kdy lze nastavit požadavky na čištění odpadních vod ze zařízení „na míru“ recipientu (vodnímu toku, do něhož je čistěná voda vypouštěna).

03

Koncepční rámec ochrany životního prostředí v posledních patnácti letech vytvářelo pět environmentálních politik. Vláda České republiky tyto dokumenty přijala v letech 1990, 1995, 1999, 2001 a 2004. Se zlepšováním stavu životního prostředí se důraz v těchto dokumentech posouvá od ochrany lidského zdraví k ochraně přírody a zachování biologické rozmanitosti. Poslední a v současné době platná politika v základních cílech odpovídá 6. akčnímu programu životního prostředí Evropské unie.

V průběhu tří let po „sametové revoluci“ vznikla téměř kompletní právní úprava environmentální problematiky u nás. První generace právních předpisů obsahovala řadu krátkodobých cílů, jejichž dosažení bylo nezbytné z důvodu velmi špatného stavu životního prostředí v České republice. Druhá generace vznikla po roce 1998, v rámci aproximace evropské legislativy.

Ochrana životního prostředí vyžaduje poměrně rozsáhlý výkon veřejné správy. Od začátku roku 1990 existuje samostatné Ministerstvo životního prostředí s několika regionálními pracovišti. V současnosti státní správu vykonávají v přenesené působnosti rovněž krajské úřady a některé pověřené obce, Správa ochrany přírody, čtyři národní parky a Česká inspekce životního prostředí (ČIŽP), která je dozorovým a kontrolním orgánem. ČIŽP má také oblastní pracoviště. Odbornou základnu resortu tvoří čtyři výzkumné ústavy, dvě agentury a Česká geologická služba – Geofond, databanka geologických informací.

Ministři životního prostředí ČR**Zakladatelské období:**

prof. RNDr. Bedřich Moldan, CSc.
Občanské fórum
1. 1. 1990–24. 1. 1991

Ing. Ivan Dejmál
Křesťansko-demokratická strana
20. 2. 1991–2. 7. 1992

Implementační období:

Ing. František Benda, CSc.
Křesťansko demokratická strana, později ODS
2. 7. 1992–4. 7. 1996

Ing. Jiří Skalický
ODA – Občanská demokratická aliance
4. 7. 1996–20. 2. 1998

RNDr. Martin Bursík
KDU-ČSL
27. 2. 1998–22. 7. 1998

Předvstupní období:

RNDr. Miloš Kužvart
ČSSD
22. 7. 1998–17. 7. 2002

Evropské období:

RNDr. Libor Ambrozek
KDU-ČSL
od 17. 7. 2002

Environmentální koncepce:

- Program ozdravení životního prostředí České republiky (Duhový program) přijatý usnesením vlády ČR č. 338 z 12. 12. 1990
- Státní politika životního prostředí schválená vládou usnesením č. 472 z 23. 8. 1995
- Státní politika životního prostředí, kterou vzala vláda na vědomí usnesením č. 323 ze 14. 4. 1999
- Aktualizovaná Státní politika životního prostředí České republiky schválená vládou usnesením č. 38 z 10. 1. 2001
- Státní politika životního prostředí České republiky schválená vládou usnesením č. 235 ze 17. 3. 2004

Státní politiky životního prostředí ČR – základní koncepční materiály

Zakladatelské období (1989–1992)

První environmentální politikou nového pojetí ochrany životního prostředí byl Program ozdravení životního prostředí České republiky, zvaný Duhový program. Byl přijat usnesením vlády ČR č. 338 ze dne 12. 12. 1990. Předznamenal zakladatelské období ochrany životního prostředí a definoval rámec pro formulaci normativních, ekonomických, institucionálních, informačních a dobrovolných nástrojů. Na období do roku 1992 stanovil sedm základních cílů, z nichž první byl zastavit do dvou let nepřiznivý vývoj znečišťování životního prostředí, další cíle se týkaly ovzduší, vody, odpadů, ochrany půdy, lesů, přírody a krajiny. Program byl zaměřen na ochranu lidského zdraví a vytváření nového životního stylu. Předcházela mu „Modrá kniha“ zhodnocení stavu životního prostředí do roku 1989.

Implementační období (1993–1998)

Ve vládě, která vznikla po volbách v roce 1992, se začala připravovat koncepce s dlouhodobějšími cíli. Po řadě diskusí byla vládou schválena usnesením č. 472 z 23. srpna 1995. Zaměřila se na uvedení požadavků první generace environmentální legislativy do praxe a stanovila pro krátkodobý a střednědobý horizont omezený počet priorit: zlepšení kvality ovzduší snížením emisí, zlepšení kvality vod omezováním vypouštění znečištění, snižování produkce odpadů – zejména nebezpečných odpadů, odstraňování účinků nebezpečných faktorů fyzikální a chemické povahy a přednostní sanaci rizikových starých ekologických zátěží. Záměrem bylo učinit taková opatření, aby se nejpozději do roku 2005 hodnoty základních indikátorů stavu životního prostředí přiblížily průměru členských států Evropské unie. Za dlouhodobé priority byly označeny ochrana klimatu, ozonové vrstvy Země a biologické rozmanitosti.

Předvstupní období (1999–2003)

Vláda ustavená po volbách v roce 1998 nově formulovala své environmentální priority. Koncepce, kterou vzala na vědomí usnesením č. 323 ze 14. dubna 1999 odrážela změnu pohledu na životní prostředí, která se vyvinula v průběhu 90. let. Těžiště se posunulo z ochrany lidského zdraví k ochraně přírody. Byla orientována na co nejrychlejší transpozici, implementaci a prosazení „environmental acquis“ – souboru právních předpisů Evropských společenství. Řada velmi ambiciózních konkrétních cílů, která tuto koncepci doprovázela, byla postavena na poměrně přesné indikaci stávajících environmentálních problémů České republiky a byla naplněna. Dosažení některých cílů však bylo finančně velmi náročné a naplněny nebyly, např. mechanické a biologické čištění odpadních vod všech sídel nad 2 000 ekvivalentních obyvatel do roku 2005, recyklace minimálně 25 % hmotnosti obalových materiálů, zavedení EMAS do roku 2000 do 150 podniků. Dne 10. ledna 2001 usnesením č. 38 vláda přijala aktualizovanou Státní politiku životního prostředí s velmi podrobným výčtem dílčích cílů a potřebných opatření. Politika byla vedle běžně uvažovaných zásad postavena na principu udržitelného rozvoje, participace veřejnosti na formování a prosazování environmentální politiky, mezisektorové spolupráci a provázanosti sektorových politik.

Současnost s výhledem do roku 2010

V současné době platná politika životního prostředí zcela odpovídá evropskému 6. akčnímu programu životního prostředí (Životní prostředí 2010: Naše budoucnost, naše volba). Byla formulována jako koncepce vlády vzniklé po volbách v roce 2002. Ta ji schválila usnesením č. 235 ze dne 17. března 2004. Střednědobé cíle této politiky jsou zaměřeny na ochranu přírody, krajiny a biologické rozmanitosti, udržitelné využívání přírodních zdrojů, ochranu vod a ochranu před povodněmi, optimalizaci materiálových toků a nakládání s odpady, snižování zátěže životního prostředí pocházejícího z lidské činnosti, zlepšování environmentálních standardů pro kvalitu lidského života a ochranu klimatického systému Země a omezení dálkového přenosu znečištění ovzduší. Indikovala 12 významných úkolů, z nichž většina má být splněna do roku 2010.

Právní úprava ochrany životního prostředí

Historická právní úprava

Nejdůležitější právní předpisy historické legislativy

Právní předpis	Charakteristika
Rakouský lesní zákon č. 250/1852 ř. z.	Uzákonil zásadu, že v lese se smí těžit jen tolik dřeva, kolik ho přiroste.
Rakouský vodoprávní zákon č. 93/1869 ř. z.	První vodní zákon na území dnešní ČR.
Rakouský stavební zákon pro České země z roku 1874.	První stavební zákon na území dnešní ČR.
Zákon č. 11/1955 Sb., o vodním hospodářství.	
Zákon č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody.	Pouze speciální ochrana přírody, orgány státní ochrany přírody bez odpovídajících pravomocí.
Zákon č. 166/1960 Sb., o lesích a lesním hospodářství (lesní zákon).	První snaha o aktivní posilování mimoprodukčních funkcí lesa.
Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu.	První moderní zákon o ochraně lidského zdraví.
Zákon č. 53/1966 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu.	Důraz na kvantitativní ochranu zemědělské půdy, kvalitativní ochrana zemědělské půdy chybí.
Zákon č. 35/1967 Sb., o opatřeních proti znečišťování ovzduší.	Orgány státní ochrany ovzduší bez rozhodovací pravomoci, nepoužívá emisní limity.
Zákon č. 138/1973 Sb., o vodách (vodní zákon), a zákon ČNR č. 130/1974 Sb., o státní správě ve vodním hospodářství.	Ve své době progresivní zákon, který byl v praxi degradován množstvím výjimek z povinnosti čistit odpadní vody.
Zákon č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon).	Moderní zákon socialistické éry, povinnost chránit životní prostředí zná jen v obecné poloze.
Zákon o lesích č. 61/1977 Sb. a zákon ČNR č. 96/1977 Sb., o hospodaření v lesích a státní správě lesního hospodářství.	Rozlišuje lesy převážně hospodářské, převážně ochranné a převážně zvláštního určení.
Zákon č. 28/1984 Sb., o státním dozoru nad jadernou bezpečností jaderných zařízení.	Reguluje provoz jaderných elektráren v ČSSR, neřeší problém vyhořelého jaderného paliva.
Zákony č. 44/1988 Sb., o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon), zákon ČNR č. 61/1988 Sb., o hornické činnosti, výbušninách a o státní báňské správě, a zákon ČNR č. 62/1988 Sb., o geologických pracích a o Českém geologickém úřadu.	Zákony regulující těžbu nerostů a související činnosti, ochranu životního prostředí znají jen v obecné rovině.

Tab 3.1

I když lze o skutečném systému ochrany životního prostředí hovořit až po roce 1989, část environmentální problematiky byla upravena již dříve, jak ukazuje přehled a stručná charakteristika nejdůležitějších (historických) právních předpisů platných na území dnešní České republiky.

V období budování socialismu se ovšem tyto zákony zásadně nedodržovaly a jejich podstata se mýjela účinkem.

Tab 3.2

Nejdůležitější právní předpisy zakladatelského období

Duhový program z roku 1990 definoval oblasti, ve kterých bylo nutné přednostně připravit nové právní úpravy. Poprvé v historii se na území České republiky začal vytvářet jednotný systém ochrany životního prostředí, když všechna předchozí opatření vznikala v souvislosti s určitou hospodářskou činností a jejími důsledky (historicky napřed zákon o lesích, pak o vodách, o ovzduší). Do konce roku 1992 obsahoval právní řád České republiky kompletní úpravu ochrany složek životního prostředí, státní správy, kontroly (inspekce) i financování životního prostředí. V některých oblastech, zejména u odpadů, se jednalo o první samostatnou právní úpravu.

Zákony byly do určité míry ovlivněny právní úpravou tehdejších Evropských společenství, často však obsahovaly časově omezené „transformační“ prvky, např. dočasně platné emisní limity, omezený provoz nebezpečných skládek odpadů, velmi přísný režim přeshraničního pohybu odpadů. Vzhledem ke katastrofálnímu stavu složek životního prostředí na konci 80. let, zejména ovzduší a vod, byly stanoveny velmi krátké termíny k uskutečnění základních nápravných opatření.

Právní předpis	Charakteristika
Zákon ČNR č. 173/1989 Sb., o opatřeních v soustavě ústředních orgánů státní správy České socialistické republiky, v jejichž čele stojí člen vlády ČSR.	Ustavil MŽP.
Ústavní zákony FS č. 159/1990 Sb. a 556/1990 Sb., kterými se mění a doplňuje ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci.	Zařadily ochranu životního prostředí do ústavy ČSFR.
Ústavní zákon FS č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje listina základních práv a svobod.	Přiznal občanům ústavní právo na příznivé životní prostředí.
Nařízení vlády ČR č. 163/1991 Sb., kterým se zřizuje Národní park Šumava a stanoví podmínky jeho ochrany, č. 164/1991 Sb., kterým se zřizuje Národní park Podyjí a stanoví podmínky jeho ochrany a č. 165/1991 Sb., kterým se zřizuje Krkonošský národní park a stanoví podmínky jeho ochrany.	Vyhlášení národních parků Šumava, Podyjí a přehlášení národního parku Krkonoše.
Zákon FS č. 238/1991 Sb., o odpadech, zákon ČNR č. 311/1991 Sb., o státní správě v odpadovém hospodářství, zákon ČNR č. 62/1992 Sb., o poplatcích za uložení odpadů.	Základ regulace nakládání s odpady.
Zákon ČNR č. 282/1991 Sb., o České inspekci životního prostředí a její působnosti v ochraně lesa.	Ustavil ČIŽP jako orgán státní správy s významnými rozhodovacími pravomocemi.
Zákon FS č. 309/1991 Sb., o ochraně ovzduší před znečišťujícími látkami (zákon o ovzduší), zákon ČNR č. 389/1991 Sb., o státní správě ochrany ovzduší a poplatcích za jeho znečišťování + jejich dílčí novela – zákon č. 218/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 309/1991 Sb.	Stanovil značné pravomoci orgánům ochrany ovzduší, poměrně přísné emisní limity pro velké a střední znečišťovatele ovzduší, podstatně zvýšil poplatky za znečišťování ovzduší ad. Původně pětiletá lhůta k dosažení emisních limitů byla v roce 1992 prodloužena do konce roku 1998.
Zákon ČNR č. 388/1991 Sb., o Státní fondu životního prostředí ČR.	Zřídil SFŽP ČR.
Zákon ČNR č. 541/1991 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 44/1988 Sb., o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon).	Zavádí poplatky za těžbu nerostných surovin.
Zákon FS č. 17/1992 Sb., o životním prostředí.	Zákon má zčásti deklaratorní charakter, poprvé uzkoňuje posuzování vlivů na životní prostředí – EIA.
Zákon ČNR č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.	Upravuje obecnou ochranu přírody včetně krajiny, územní systémy ekologické stability krajiny, dává orgánům státní ochrany přírody rozsáhlé pravomoci aj.
Zákon ČNR č. 244/1992 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí.	Upravuje EIA včetně procesních záležitostí.
Zákon FS č. 262/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon) ve znění zákona č. 103/1990 Sb. – velká novela zákona o územním plánování a stavebním řádu.	Zohledňuje odchod od centrálně příkazovací k tržní ekonomice a posiluje kritéria ochrany životního prostředí v územním plánování.
Zákon České národní rady č. 270/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 23/1962 Sb., o myslivosti, ve znění zákona České národní rady č. 146/1971 Sb., zákona České národní rady č. 96/1977 Sb. a zákona České národní rady č. 143/1991 Sb.	Ruší rozdělení zvěře na užitkovou a škodnou, zavádí kontrolu nad myslivostí z hlediska ochrany přírody.
Zákon ČNR č. 334/1992 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu.	Ruší právní základ rozšiřování zemědělské půdy cestou kácení rozptýlené zeleně, rozorávání proti-erozních mezí a napřimování vodních toků a zavádí ochranu zemědělské půdy před kontaminací.

Právní předpisy implementačního období

Nejdůležitější právní předpisy implementačního období

Právní předpis	Charakteristika
Zákon č. 211/1993 Sb., o zákazu výroby, dovozu a užívání látek poškozujících nebo ohrožujících ozonovou vrstvu Země a výrobků takové látky obsahujících (protifreonový).	Zákaz „tvrdých“ freonů a omezení freonů „měkkých“.
Zákon č. 158/1994 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 309/1991 Sb., o ochraně ovzduší před znečišťujícími látkami (zákon o ovzduší), ve znění zákona č. 218/1992 Sb. a zákon České národní rady č. 389/1991 Sb., o státní správě ochrany ovzduší a poplatcích za jeho znečišťování, ve znění zákona č. 211/1993 Sb. – dílčí novela zákonů na ochranu ovzduší.	Zvyšuje a diferencuje poplatky za znečišťování ovzduší pro malé zdroje znečišťování (podnikatelské subjekty).
Zákon č. 86/1995 Sb., o ochraně ozonové vrstvy Země	Nahrazuje a zpřísňuje první protifreonový zákon.
Zákon č. 289/1995 Sb., o lesích a o změně a doplnění některých zákonů (lesní zákon).	Ruší dosavadní předpisy v lesním hospodářství, státní správa lesů s výjimkou lesů v národních parcích přechází na Ministerstvo zemědělství. Rozvíjí ochranné prvky v lesním hospodářství v podmínkách tržní ekonomiky, zavádí poplatky za odnětí lesní půdy, stanovuje některé pokuty, např. za nadměrnou těžbu dřeva.
Zákon č. 16/1997 Sb., o podmínkách dovozu a vývozu ohrožených druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin a dalších opatřeních k ochraně těchto druhů a o změně a doplnění zákona České národní rady č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů.	Zabezpečuje mezinárodní úmluvu CITES.
Zákon č. 18/1997 Sb., o mírovém využívání jaderné energie a ionizujícího záření (atomový zákon) a o změně a doplnění některých zákonů.	Nově reguluje nakládání s vyhořelým jaderným palivem (zákon o odpadech se na tuto problematiku nevztahuje).
Zákon č. 125/1997 Sb., o odpadech.	Ruší dosavadní předpisy v odpadovém hospodářství. Řada dílčích zlepšení, ale také zrušení programů odpadového hospodářství, poplatky za uložení odpadů vyměřuje ČIŽP.
Zákon č. 83/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 50/1976 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění některých dalších zákonů.	Zjednodušuje územní a stavební řízení, odnímá obcím právo vetovat stavby ve veřejném zájmu.
Zákon č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí.	Upravuje postup zpřístupňování informací o životním prostředí široké veřejnosti obecně i konkrétním zájemcům.
Zákon č. 157/1998 Sb., o chemických látkách a chemických přípravcích a o změně některých dalších zákonů.	Zavádí regulaci nakládání s chemickými látkami. Opakovaně novelizován.

Tab 3.3

V implementačním období se proces přípravy nových zákonů zpomalil. Pozornost se obrátila zejména k prosazení „porevolučních“ zákonů do praxe. Výjimkou byla oblast nakládání s odpady, kdy bylo nutno reagovat na požadavky související se vstupem České republiky do Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD). Novou právní úpravu vyžadovalo také přistoupení České republiky k Montrealskému protokolu – zákaz výroby „tvrdých“ freonů, rychlé omezení jejich dovozu a úprava dalších látek poškozujících ozonovou vrstvu Země si vyžádalo přípravu zcela nového zákona. Po předání žádosti České republiky o vstup do Evropské unie (23. ledna 1996 v Římě) začaly přípravy na přejímání právních předpisů Evropských společenství. Postupně byly z předpisů odstraňovány dočasné „transformační prvky“.

Tab 3.4

V předvstupním období byla připravena druhá generace zákonů k ochraně životního prostředí, a to v souladu s evropským principem subsidiarity (podle článku 5 Smlouvy o založení ES „Společenství vyvíjí činnost jen tehdy a pokud cíle navrhované činnosti nemohou být uspokojivě dosaženy členskými státy a mohou být z důvodů rozsahu či účinků navrhované činnosti lépe dosaženy Společenstvím“). Přestože oblast životního prostředí nespádá do výlučné pravomoci Společenství, stanovení společných pravidel pro celou Evropskou unii je velmi komplexní. Do českého právního řádu bylo transponováno téměř sto environmentálních směrnic. Až na výjimky (např. úprava spaloven odpadů v zákoně o ovzduší, některá ustanovení zákona o odpadech) byla nově přijatá legislativa zcela kompatibilní s příslušnými evropskými předpisy.

Zároveň byla v našem právním řádu ponechána řada úprav, které nejsou v rozporu s evropským právem, ale v jiných zemích Evropské unie nejsou obvyklé. Týká se to např. regulace malých zdrojů znečišťování v zákoně o ovzduší.

Právní předpisy předvstupního období

Nejdůležitější právní předpisy předvstupního období

Právní předpis	Charakteristika
Zákon č. 161/1999 Sb., kterým se vyhlašuje Národní park České Švýcarsko, a mění se zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny ve znění pozdějších předpisů.	Vyhlašuje Národní park České Švýcarsko.
Zákon č. 353/1999 Sb., o prevenci havárií způsobených nebezpečnými chemickými látkami, a o změně zákona č. 425/1990 Sb., o okresních úřadech, úpravě jejich působnosti a o některých dalších opatřeních s tím souvisejících, ve znění pozdějších předpisů (zákon o prevenci závažných havárií).	Převádí do českého práva směrnici ES Seveso II.
Zákon č. 153/2000 Sb., o nakládání s geneticky modifikovanými organismy a produkty a o změně některých souvisejících zákonů.	Zavádí regulaci nakládání s GMO v ČR.
Zákon č. 115/2000 Sb., o poskytování náhrad škod způsobených vybranými zvláště chráněnými živočichy.	Náhrady se poskytují za škody způsobené medvědy, vlky, rysy, losy, bobry, kormorány, vydrami.
Zákon č. 242/2000 Sb., o ekologickém zemědělství, a o změně zákona č. 368/1992 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů.	Podpora ekologizaci zemědělství, harmonizace s EU.
Zákon č. 406/2000 Sb., o hospodaření s energií.	Podpora úsporám paliv a energie.
Zákon č. 100/2001 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o posuzování vlivů na životní prostředí).	Upravuje proces EIA.
Zákon č. 185/2001 Sb., o odpadech a o změně některých dalších zákonů.	Nahrazuje stávající právní úpravu nakládání s odpady.
Zákon č. 254/2001 Sb., o vodách a o změně některých zákonů (vodní zákon), zákon č. 274/2001 Sb., o vodovodech a kanalizacích pro veřejnou potřebu a o změně některých zákonů (zákon o vodovodech a kanalizacích) a zákon č. 164/2001 Sb., o přírodních léčivých zdrojích, zdrojích přírodních minerálních vod, přírodních léčebných lázních a lázeňských místech a o změně některých souvisejících zákonů (lázeňský zákon).	Aproximuje evropské „vodní“ právo.
Zákon č. 449/2001 Sb., o myslivosti.	Stanovuje pravidla myslivosti.
Zákon č. 477/2001 Sb., o obalech a o změně některých zákonů (zákon o obalech).	Reguluje nakládání s obaly a obalovými odpady.
Zákon č. 76/2002 Sb., o integrované prevenci a o omezování znečištění, o integrovaném registru znečišťování a o změně některých zákonů (zákon o integrované prevenci).	Transpozice směrnice ES o IPPC.
Zákon č. 86/2002 Sb., o ochraně ovzduší a o změně některých dalších zákonů (zákon o ochraně ovzduší).	Transpozice práva ES v ochraně ovzduší.
Zákon č. 162/2003 Sb., o podmínkách provozování zoologických zahrad a o změně některých zákonů (zákon o zoologických zahradách).	Upravuje podmínky činnosti ZOO dle směrnice ES.
Zákon č. 356/2003 Sb., o chemických látkách a chemických přípravcích a o změně některých zákonů.	Transpozice evropského „chemického“ práva.

Právní předpisy po vstupu do Evropské unie

Nejdůležitější právní předpisy přijaté po vstupu do Evropské unie

Právní předpis	Charakteristika
Zákon č. 218/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 50/1976 Sb., o územním plánování a o stavebním řádu (stavební zákon), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích, ve znění pozdějších předpisů (novelizující zákon o ochraně přírody a krajiny).	Zavádí evropskou síť chráněných území NATURA 2000, směrnici ES o stanovištích a o ochraně ptáků ad.
Zákon č. 78/2004 Sb., o nakládání s geneticky modifikovanými organizmy a genetickými produkty.	Harmonizace s EU.
Zákon č. 93/2004 Sb., kterým se mění zákon č. 100/2001 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o posuzování vlivů na životní prostředí).	Zavádí směrnici ES o SEA.
Zákon č. 695/2004 Sb., o podmínkách obchodování s povolenkami na emise skleníkových plynů a o změně některých zákonů.	Zavádí trh s povolenkami na emise CO ₂ u velkých znečišťovatelů dle směrnice ES.
Zákon č. 180/2005 Sb., o podpoře výroby elektřiny z obnovitelných zdrojů energie a o změně některých zákonů (zákon o podpoře využívání obnovitelných zdrojů).	Zavádí vysokou ekonomickou podporu využívání OZE.
Zákon č. 100/2004 Sb., o obchodování s ohroženými druhy.	Nově upravuje ochranu volně žijících živočichů a plodů rostoucích rostlin

Tab 3.5

V současné době je do právního řádu České republiky transponováno veškeré relevantní komunitární právo mimo problematiku hluku. Nejsložitější přípravné práce probíhají – na evropské úrovni s účastí expertů z České republiky – na formulaci REACH, systému nakládání s chemickými látkami.

Organizační a institucionální zajištění ochrany životního prostředí

Začátky integrované státní správy

Vznik Ministerstva životního prostředí České republiky k 1. lednu 1990 byl zásadní změnou v institucionálním a organizačním zajištění ochrany životního prostředí u nás.

Od roku 1970 existoval tzv. gesční systém ochrany životního prostředí. Za ochranu jednotlivých složek odpovídala jednotlivá, nejčastěji odvětvová ministerstva. Tento systém byl nevyhovující, neúplný, roztržitý a nutně ve vleku zájmů výrobních resortů. Ustavení Ministerstva životního prostředí (dále MŽP) jako ústředního průřezového orgánu státní správy bylo k prosazení radikálního obratu v péči o životní prostředí nezbytné.

V souladu se stanovenými kompetencemi byl zákonem č. 388/1991 Sb. zřízen Státní fond životního prostředí, který sloučil do té doby existující Fond ochrany ovzduší a Státní fond vodního hospodářství. Zákonem č. 282/1991 Sb. pak byla zřízena Česká inspekce životního prostředí, která nahradila složkové organizace, Českou technickou inspekci ochrany ovzduší a Českou vodohospodářskou inspekci. Významnou roli v organizaci ochrany životního prostředí na federální úrovni se hrál, navzdory jen dvouletému trvání (červenec 1990–červenec 1992), Federální výbor pro životní prostředí, vedený ing. Josefem Vavrouškem, CSc.

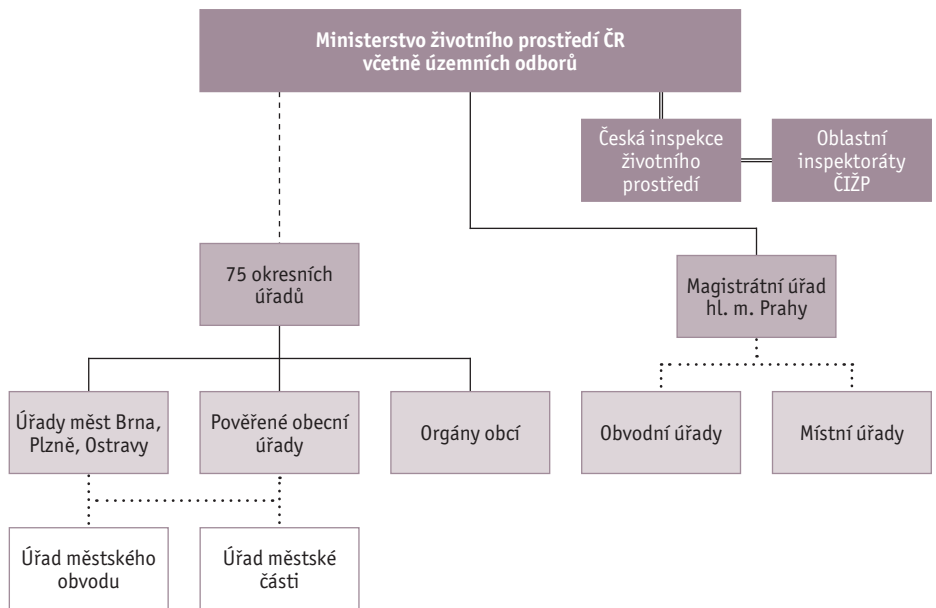
K 1. 8. 1990 MŽP získává též odpovědnost za ochranu zemědělského a lesního půdního fondu, oblast geologického výzkumu, za ochranu nerostného bohatství a ekologický dozor nad těžbou. Současně ztrácí odpovědnost za řízení podniků Vodovodů a kanalizací.

Podle znění kompetenčního zákona (č. 2/1969 Sb.) z prosince 1989 se MŽP stává „orgánem vrchního státního dozoru ve věcech životního prostředí, ústředním orgánem státní správy pro vodní hospodářství, pro ochranu ovzduší, pro ochranu přírody, pro územní plánování a stavební řád a pro technické a ekonomické otázky nakládání s odpady. K zabezpečení řídicí a kontrolní činnosti vlády ČR MŽP koordinuje ve věcech životního prostředí postup všech ministerstev a ostatních ústředních orgánů státní správy ČR. MŽP zabezpečuje jednotný informační systém o životním prostředí, včetně plošného monitoringu na celém území ČR. MŽP spravuje Fond tvorby a ochrany životního prostředí ČR. MŽP je podřízena Česká technická inspekce ochrany ovzduší, Česká vodohospodářská inspekce a Český hydrometeorologický ústav.“

Obr. 3.1

Organizační struktura státní správy v působnosti MŽP ČR v roce 1990

- Ústřední úroveň státní správy
 - II. stupeň územní státní správy
 - I. stupeň územní státní správy: je tvořen téměř 6 000 obcemi, z toho 365 (městskými a obecními) pověřenými úřady a Brnem, Plzní a Ostravou
 - Stupeň vyplývající z nedořešeného postavení stávajících statutárních měst Brna, Plzně a Ostravy
- ===== vztahy nadřízenosti a podřízenosti
- ===== vztahy nadřízenosti a podřízenosti při výkonu státní správy na daném úseku
- vztahy vyplývající z § 7 zákona o okresních úřadech a § 21 zákona o obcích
- vztahy vyplývající ze statutů měst

Zdroj: Životní prostředí České republiky – Ročenka 1990

Federální výbor životního prostředí, jako ústřední orgán státní správy, byl vytvořen na základě ústavního zákona č. 296/1990. Jeho činnost řídilo kolegium, kolektivní orgán složený ze zástupců federace a republikových úřadů.

FVŽP zpracovával státní ekologickou politiku, určoval způsob její realizace, koordinoval územní plánování a stavební řád, mezinárodní spolupráci.

K 1. lednu 1991 jsou zrušeny národní výbory všech stupňů. Místní a městské národní výbory jsou nahrazeny zastupitelstvy obcí a měst, okresní úřady nahrazují okresní národní výbory, jejich přednosty jmenuje a odvolává národní ministr vnitra. Krajské národní výbory jsou zrušeny bez náhrady, čímž vznikají určité problémy. Obcím, městům i okresním úřadům přísluší rozsáhlé úkoly v ochraně životního prostředí. MŽP zřizuje v některých městech územní odbory, které jsou určeny k posuzování rozhodnutí okresních úřadů. Mimo Prahu, kde sídlí odbor pro Prahu a středočeskou oblast, vznikl odbor pro oblast českokobudějovickou, chomutovskou, plzeňskou, libereckou, královéhradeckou, brněnskou, olomouckou a ostravskou.

Česká inspekce životního prostředí (ČIŽP) má od 1. června 1992 povinnost dozírat na ochranu lesa, ochranu ovzduší, ochranu vod, odpadové hospodářství, ochranu přírody a krajiny.

V červenci 1992 byl v souvislosti s nadcházejícím rozdělením ČSFR zrušen Federální výbor pro životní prostředí. Jeho pravomoci přešly k 1. lednu 1993 na MŽP. K 1. 11. 1992 přešly kompetence MŽP v oblasti územního plánování a stavebního řádu na Ministerstvo hospodářství. Od 1. ledna 1993 se MŽP stalo odpovědným za státní správu v lesním hospodářství (místo dosavadní odpovědnosti za ochranu lesního půdního fondu) a za myslivost a rybářství v národních parcích.

Obr. 3.2

Struktura státní správy v oblasti životního prostředí k 1. lednu 2005

Zdroj: MŽP

Environmentální státní správa v průběhu 90. let

Nárůst počtu závazných právních předpisů postupně zvyšoval rozsah pravomocí a odpovědnost orgánů státní správy životního prostředí. Na druhé straně MŽP v průběhu 90. let pozbylo některé kompetence. K 1. lednu 1996 přechází po vleklých jednáních z MŽP na Ministerstvo zemědělství státní správa lesů, s výjimkou lesů v národních parcích a k 1. lednu 1997 řízení podniků Povodí, a. s. (později byla zákonem obchodní forma Povodí Labe, Vltavy, Odry, Ohře a Moravy změněna na státní podnik).

ČIŽP má rovněž regionální strukturu. Ústřední inspektorát sídlí v Praze, oblastní inspektoráty byly zřízeny v Praze, Českých Budějovicích, Plzni, Ústí nad Labem, Liberci, Hradci Králové, Havlíčkově Brodě, Brně, Olomouci a v Ostravě. Sídla oblastních inspektorátů nebyla identická se sídly územních odborů MŽP, čímž vznikaly při výkonu státní správy určité problémy. Od roku 1999 má ČIŽP odpovědnost za dozor nad nakládáním s chemickými látkami a geneticky modifikovanými organismy. Do jeho působnosti spadá také ochrana ozonové vrstvy Země, prevence havárií a problematika obalů.

V rámci reformy veřejné správy v České republice vzniká k 1. lednu 1999 13 nových krajů a statut kraje získává hlavní město Praha. K 31. 12. 2000 jsou zrušeny okresní úřady a jejich kompetence v ochraně životního prostředí přechází na kraje a pověřené obecní úřady. Vedle krajů dále existují odbory výkonu státní správy MŽP jako odvolací orgány pro krajské úřady a ČIŽP.

Novelou zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, z roku 2004 byla do našeho právního řádu zavedena evropská soustava ochrany přírody NATURA 2000. Zároveň byla Správa chráněných krajinných oblastí rekonstruována na Správu ochrany přírody, organizační složku státu a správní úřad. Podobně se správními úřady staly správy čtyř národních parků – Krkonošského národního parku, Národního parku Šumava, národních parků Podyjí a České Švýcarsko.

Současnost

Aktuální institucionální systém ochrany životního prostředí v České republice je schematicky znázorněn na obrázku 3.2.

Odborná podpora výkonu veřejné správy ochrany životního prostředí

V rámci resortu působí (či v průběhu uplynulých 15 let působily) následující instituce:

- 1) **CENIA, česká informační agentura životního prostředí**, (<http://www.cenia.cz>) dříve **Český ekologický ústav** – do roku 1990 Racionálně experimentální laboratoř (REL), poté transformovaná na Centrum ekologických informací. ČEÚ vznikl k 1. 4. 1992 a stal se hlavním centrem informací o životním prostředí v ČR. Vydával mimo jiné Statistickou ročenku životního prostředí České republiky, společnou publikaci resortu životního prostředí a Českého statistického úřadu. ČEÚ současně působil v oblastech, nepodchytených jinými výzkumnými institucemi resortu životního prostředí (ekonomika životního prostředí, ekologická výchova a osvěta). Dne 1. 4. 2005 vznikla na základech ČEÚ agentura CENIA, jejímž cílem je vytvořit a spravovat resortní systém pro tvorbu informací o životním prostředí, průběžně sledovat a identifikovat informační potřeby a vyhodnocovat informace v rámci budování Jednotného informačního systému o životním prostředí (JISŽP). Součástí CENIA je Agentura integrované prevence, která působí v oblasti průmyslové ekologie dle zákona o integrované prevenci. Zvláštním zdrojem informací, který se nachází na půdě CENIA, je Integrovaný registr znečišťování.
- 2) **Český hydrometeorologický ústav** (<http://www.chmi.cz>), založený v roce 1954, vznikl na základech Státního ústavu meteorologického ustaveného v roce 1919. Působí ve třech hlavních oblastech – meteorologii a klimatologii, hydrologii a v ochraně čistoty ovzduší. Součástí ústavu je centrální předpovědní pracoviště, které zajišťuje hydrologickou a meteorologickou předpovědní službu a vydává výstrahy před rizikovými jevy (intenzivní srážky, bouřky, povodně apod.). Ústav dále zabezpečuje síť stanic pro měření množství a jakosti povrchových a podzemních vod, spravuje síť Automatického imisního monitoringu (AIM), Registr emisí a zdrojů znečišťování ovzduší (REZZO) a klimatologické a hydrologické databáze. Výsledky pozorování a měření odborně interpretuje a provádí a koordinuje vědeckou a výzkumnou činnost. Má rozsáhlé mezinárodní vazby (EHK OSN, EU, EEA), které dále rozvíjí. ČHMÚ má centrálu v Praze a pobočky v 5 krajských městech (Ústí nad Labem, Plzeň, Hradec Králové, Brno, Ostrava).
- 3) **Výzkumný ústav vodohospodářský T.G.M.** (<http://www.vuv.cz>) byl zřízen jako Státní ústav hydrologický v roce 1919. VÚV T.G.M. je státní příspěvkovou organizací zřízenou MŽP. Jeho posláním je zajistit na základě cíleného výzkumu v oblasti vodního hospodářství poradní, metodickou, konzultační a koordinační odbornou podporu veřejné správy při ochraně vody a při hospodaření s ní jako základní složkou životního prostředí. V roce 2002 se zaměření činnosti ústavu rozšířilo o výzkum, vývoj a hodnocení analytických, popř. technologických metod pro nakládání s odpady, jakož i o hodnocení vlastností odpadů a účinnosti úprav odpadů z hlediska ochrany životního prostředí. Tato agenda byla soustředěna do samostatného útvaru – Centra pro hospodaření s odpady (CeHO).
- 4) **Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví** <http://www.vukoz.cz> je příspěvkovou organizací MŽP s historií delší než 70 let. Zabývá se výzkumem, vývojem a aplikací metod zachování a tvorby krajiny a péče o krajinu, zejména úlohou okrasného zahradnictví v krajině managementu. Ústav řeší projekty komplexní revitalizace památkově významných částí krajiny k zachování jejich kulturního a přírodního dědictví, zabývá se vyhodnocením, využitím a ochranou genofondu rostlin a provádí výzkum biomasy jako obnovitelného zdroje energie včetně metod její produkce a využití.
- 5) **Agentura ochrany přírody a krajiny ČR** (<http://www.nature.cz>) vznikla v roce 1995 ze Státního ústavu ochrany přírody, který byl rozdělen na Správu chráněných krajinných oblastí ČR (od r. 2004 Správa ochrany přírody, dnes významný řídicí orgán státní ochrany přírody) a Agenturu ochrany přírody a krajiny ČR. AOPK ČR je odborná instituce státní ochrany přírody zřízená Ministerstvem životního prostředí zajišťující metodickou, dokumentační, informační, výchovně-vzdělávací, vědeckovýzkumnou a poradenskou činnost v oblasti péče o přírodu a krajinu ČR. Agentura řeší problematiku vytváření a mapování Soustavy NATURA 2000, dle pověření MŽP vede Ústřední seznam ochrany přírody, plní povinnosti ČR vyplývající z Úmluvy o mezinárodním obchodu ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin (CITES) a zajišťuje ochranu a péči o jeskyně na území ČR.
- 6) **Česká geologická služba** (<http://www.cgu.cz>), původně Státní geologický ústav Republiky československé, vznikl v roce 1919. Je státní příspěvkovou organizací, resortním výzkumným ústavem MŽP. Organizace sbírá a zpracovává údaje o geologickém složení státního území a předává je správním orgánům pro politická, hospodářská a ekologická rozhodování. ČGS spravuje geologický informační portál (<http://www.geology.cz>), který je hlavním branou ke geologickým informacím v ČR. ČGS je členem mezinárodních organizací geologických služeb EuroGeoSurveys, FOREGS (Fórum evropských geologických služeb) a ICOGS (Mezinárodní konsorcium geologických služeb).
- 7) **Česká geologická služba – Geofond** (<http://www.geofond.cz>) vznikla postupně z archivů výzkumných zpráv, posudků, dokumentace a map Ústředního ústavu geologického v Praze. Jako subjekt, tzv. „Geologický fond“, byla zřízena v roce 1952. Jako samostatná organizace byla ustanovena k 1. 1. 1975. Geofond vykonává funkci archivního, dokumentačního, informačního a studijního centra státní geologické služby v České republice. Sídlí v Praze, pobočky má v Brně a v Kutné Hoře. Všechna výzkumná pracoviště resortu životního prostředí se na svých úsecích podílejí i na tvorbě Jednotného informačního systému o životním prostředí.

04

Mezinárodní kontext

40 | 41

Stav životního prostředí v České republice se ve srovnání se zeměmi EU 15 i EU 25 vyvíjel příznivě. Zřetelné je to zejména u znečištění ovzduší a snížení emisí skleníkových plynů. Nicméně ve srovnání s průměrnými hodnotami EU 15 je v České republice na jednoho obyvatele poměrně vysoký objem emisí skleníkových plynů, na druhé straně nízký odběr vody a podprůměrné užití pesticidů. Podíl chráněných území z rozlohy státu odpovídá průměru. Česká republika je osmou nejlesnatější zemí Evropy.

Ochrana životního prostředí se na konci 20. století stala nedílnou součástí mezinárodních politických a hospodářských vztahů, s dopady do sociální a kulturní oblasti. Vývoj stavu životního prostředí ve sledovaném období byl příznivě ovlivněn aproximačním procesem ČR směrem k Evropské unii a rozvojem mnohostranné spolupráce v rámci mezinárodních organizací, zejména Evropské hospodářské komise OSN (EHK OSN), Programu OSN pro životní prostředí (UNEP), Organizace OSN pro vzdělávání, vědu a kulturu (UNESCO) a Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD).

Česká republika se stala smluvní stranou většiny významných globálních a regionálních mnohostranných smluv a vytvořila účinný systém dvoustranné spolupráce s evropskými i rozvojovými zeměmi. Transformovala se z příjemce mezinárodní pomoci v spolehlivého poskytovatele, a to včetně do oblasti životního prostředí.

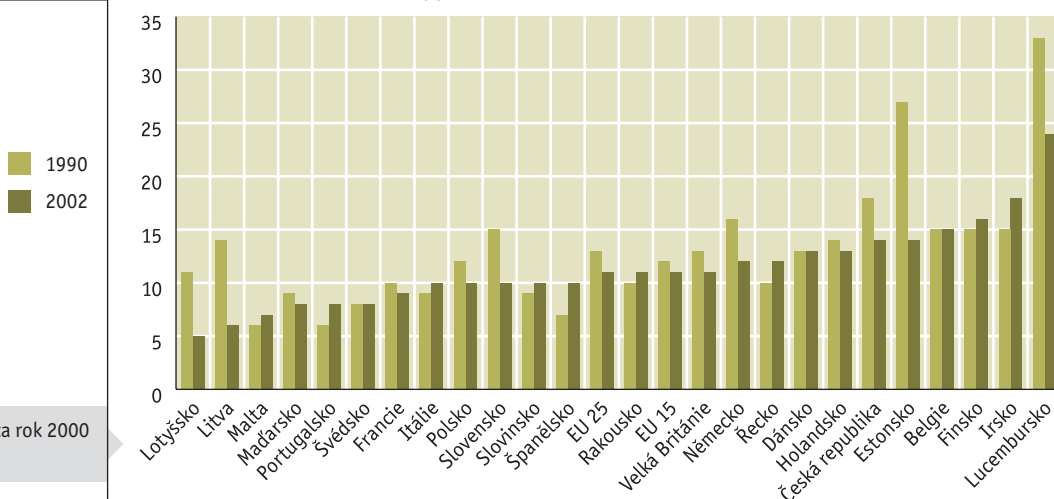
Klimatický systém Země

V úvodu 90. let byly měrné emise skleníkových plynů na obyvatele v České republice jedny z největších v Evropě (graf 4.1). Během sledovaného období došlo k výrazné redukci emisí – v absolutních číslech se jednalo o pokles o $4 \text{ t CO}_{2\text{ekv}}/\text{os.}$ (pro srovnání byla použita nejnovější dostupná data, tedy se srovnává většinou rok 1990 a 2002), což je čtyřnásobně vyšší pokles než průměrné snížení emisí v zemích EU 15 za stejné období. Pokles emisí skleníkových plynů byl za toto období o 17 % vyšší, než ten, ke kterému se Česká republika zavázala přistoupením ke Kjótskému protokolu.

Dle projekcí vývoje emisí skleníkových plynů, uvedených v publikaci Evropské agentury pro životní prostředí „Analysis of Greenhouse Gas Emission Trends and Projections in Europe 2004“ vydané v roce 2004, které berou v úvahu dosavadní opatření pro snižování emisí, dojde k poklesu celkového úhrnu emisí mezi roky 2005 a 2010 o dalších 4,3 % na 134,6 mil. tun $\text{CO}_{2\text{ekv}}$ v roce 2010.

Graf 4.1

Emise skleníkových plynů $\text{CO}_{2\text{ekv}}$ (v kg/rok) přepočtené na 1 obyvatele v 25 členských zemích EU

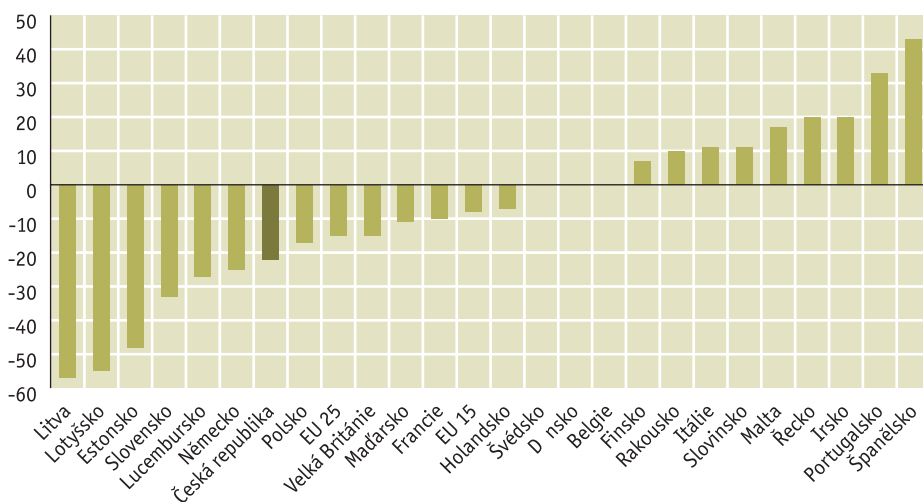

Pro Maltu a Polsko byly použity údaje za rok 2000 respektive 2001

Zdroj: Inventarizace skleníkových plynů pro UNFCCC, EEA

Graf 4.2

Relativní změna emisí $\text{CO}_{2\text{ekv}}$ (v %), stav k roku 2001, výchozí rok 1990

Zdroj: Inventarizace skleníkových plynů pro UNFCCC, EEA

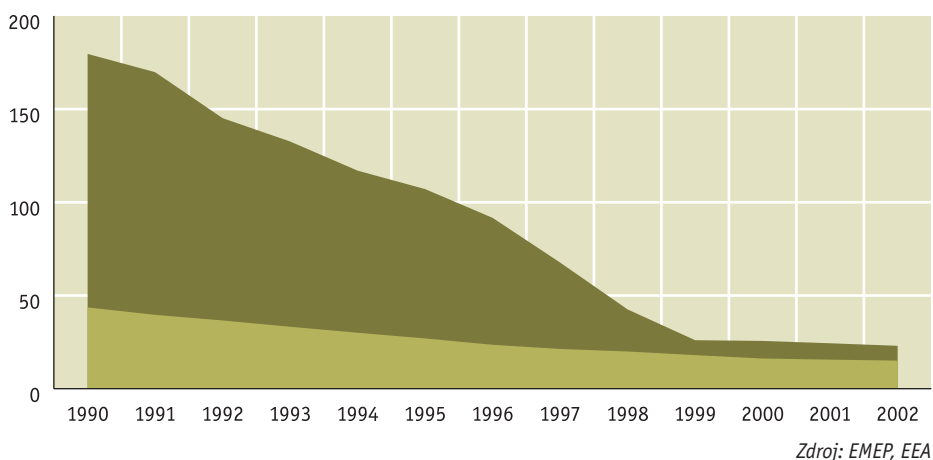
Ovzduší

EMISE OXIDŮ SÍRY (SO_2)

Za sledované období v České republice výrazně kleslo znečišťování ovzduší. Emise oxidů síry (SO_2), které činily v roce 1990 přibližně 1,8 mil. tun ($178,5 \text{ kg SO}_2/\text{obyv.}$), poklesly do roku 1999 o 86 % a tento pokles pokračoval – i když menším tempem – i v následujících letech. Dosažený pokles emisí SO_2 byl větší než pokles zaznamenaný v zemích evropské patnáctky za stejné období (grafy 4.3 a 4.4.).

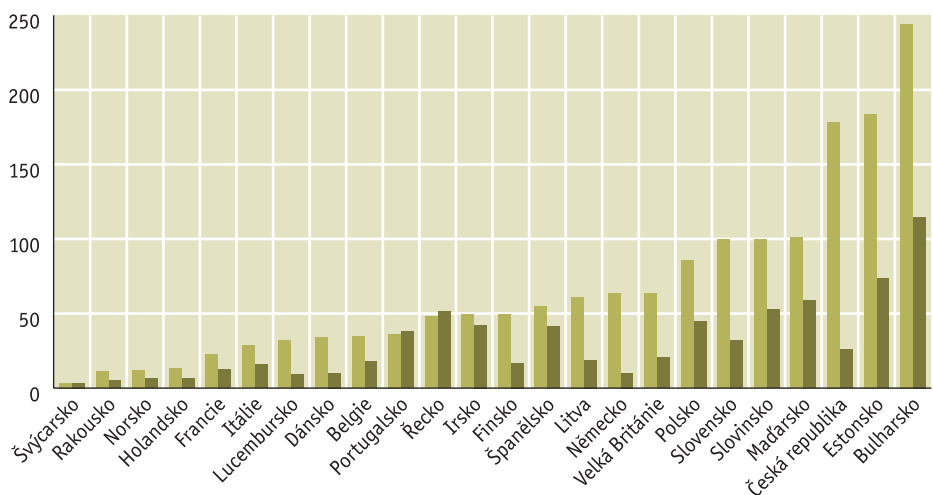
Zatímco v EU 15 byl pokles přibližně lineární, v ČR došlo mezi roky 1996–1999 ke skokovému snížení emisí SO_2 . Velkou část této redukce tvoří omezení emisí z velkých zdrojů (elektrárny, teplárny) plynoucích z opatření vyplývajících ze zákona č. 309/1991 Sb. a jím stanoveného termínu plnění přísných emisních limitů, který vyvolal velké investice do modernizace tepelných elektráren spalujících uhlí, včetně instalací odsiřovacích zařízení. Příjmy z emisních poplatků napomohly financovat snižování emisí z menších emisních zdrojů. Přestože emise SO_2 v 90. letech poklesly ve většině evropských zemí, srovnatelně rychlý pokles zaznamenalo pouze Německo.

Trend měrných emisí SO_2 (v kg/os.rok) v České republice a v EU 15 v letech 1990–2002

Graf 4.3

Emise SO_2 (v kg/os.rok) ve vybraných evropských zemích v letech 1990 a 1999

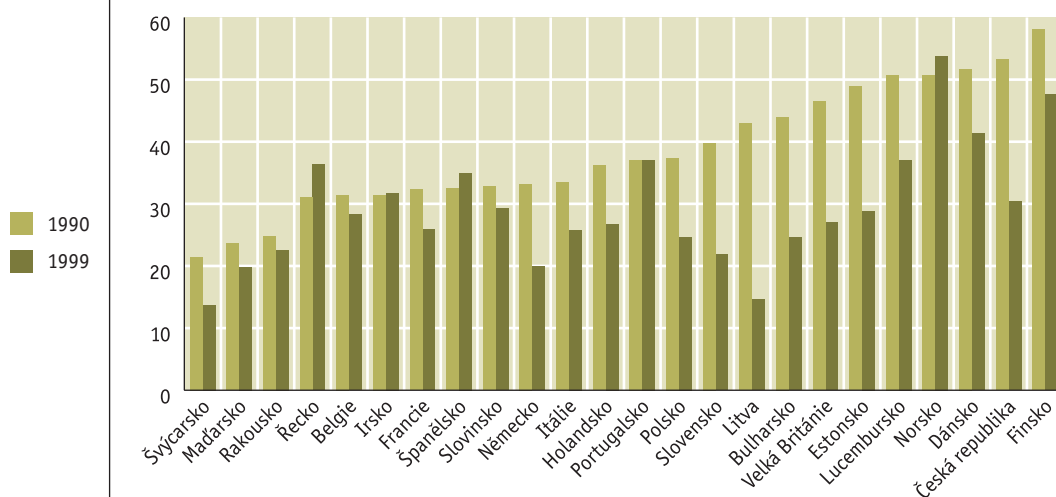

Graf 4.4

EMISE OXIDŮ DUSÍKU (NO_x)

Emise oxidů dusíku (NO_x) se do roku 2002 snížily na 58 % stavu roku 1990, přičemž od roku 1998 je zaznamenávána stagnace související zejména s rozvojem automobilové dopravy, která vyrovnává pokles emisí ze stacionárních zdrojů. Česká republika produkovala v roce 1990 jeden z nejvyšších objemů emisí NO_x přepočtených na obyvatele mezi evropskými zeměmi i zeměmi OECD (53,2 kg NO_x/os.), díky uvedenému snížení se v roce 1999 měrné emise oxidů dusíku v ČR (30,4 kg NO_x/os) pohybovaly pouze mírně nad průměrnou hodnotou EU 15 (27 kg NO_x/os., viz graf 4.5).

Emise dalších polutantů (NMVOC – těkavých nemetanických organických sloučenin, NH₃, CO) poklesly mezi roky 1990–2002 na méně než polovinu stavu roku 1990, což je větší relativní pokles, než jaký zaznamenaly státy EU 15 (viz tab. 4.1).

Graf 4.5**Emise NO_x (v kg/os.rok) ve vybraných evropských zemích v letech 1990 a 1999**

Zdroj: EMEP, EEA

Tab. 4.1**Vývoj emisí škodlivin do ovzduší v České republice a v EU 15 (v %), stav v roce 1990 = 100 %**

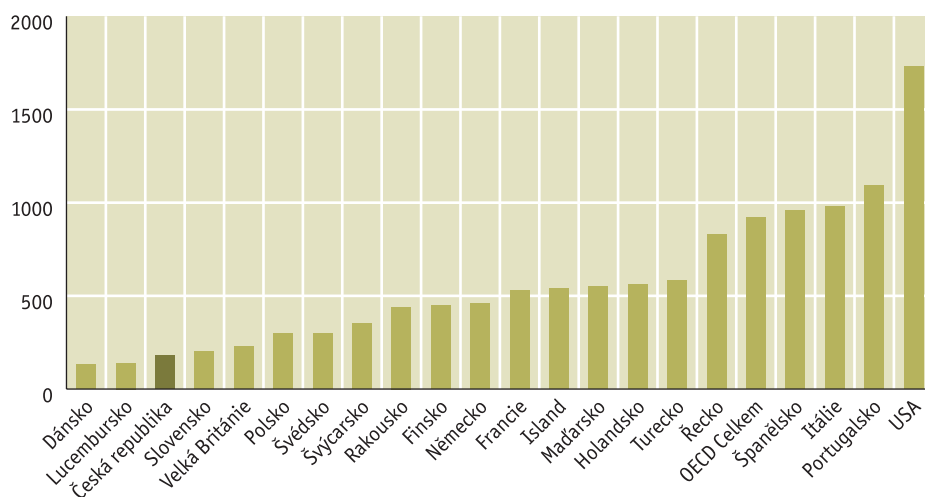
Rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Česká republika													
SO ₂	100	95	82	76	68	58	50	37	23	14	14	13	13
NO _x	100	96	91	83	69	68	67	64	59	58	59	61	58
NMVOC	100	89	83	78	70	66	66	63	55	53	51	50	46
CO	100	94	93	88	89	79	81	75	61	57	52	52	43
EU 15													
SO ₂	100	91	84	76	69	62	54	49	46	41	37	36	35
NO _x	100	99	97	92	89	86	85	81	79	77	73	71	70
NMVOC	100	97	94	89	86	83	80	77	75	71	64	61	58
CO	100	96	93	88	83	79	77	74	70	66	62	59	55

Zdroj: EMEP, EEA

Voda

V České republice existuje mírný tlak na dostupné zdroje vody. Odběr pitné vody se snížil z 3,6 mil. m³ v roce 1990 na 1,9 mil. m³ v roce 2002; asi 80 % tvoří odběr z povrchové vody. Roční odběr vody na hlavu (180 m³ v roce 2002) je v ČR nižší než polovina průměru u evropských zemí OECD (viz graf 4.6). Největšího snížení bylo dosaženo u odběru vody pro elektrárenské chlazení (v roce 1995 tvořil 44,8 % odebrané vody z povrchových zdrojů) a průmyslu (27,9 %). Veřejný odběr představoval v polovině 90. let 23,3 % z povrchových zdrojů a 70,8 % ze zdrojů podzemních.

Celkový odběr vody (v m³/os.) ve vybraných zemích OECD v roce 2002 nebo v nejbližším roce s dostupnými údaji

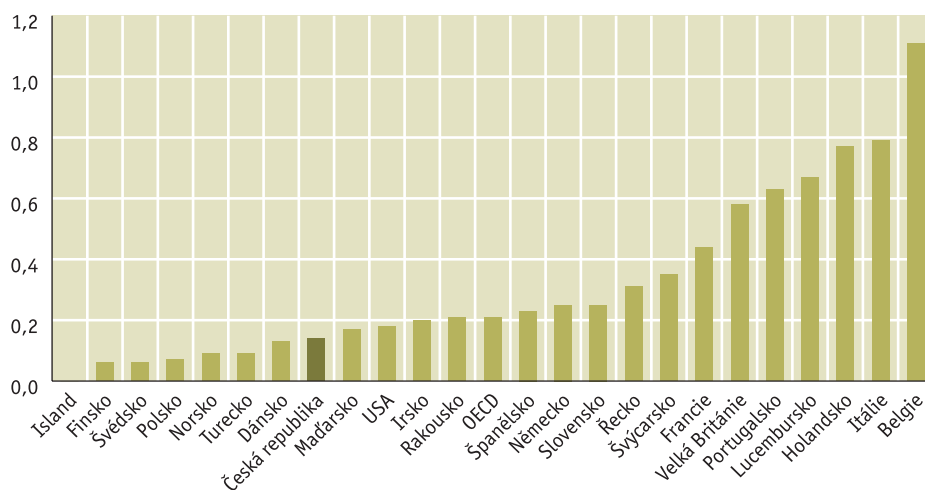
Zdroj: OECD

Graf 4.6

Půda

Spotřeba pesticidů byla v roce 2003 výrazně pod průměrem zemí OECD a dosahovala 0,14 tun na km² orné půdy (graf 4.7). Od roku 1990 se spotřeba pesticidů snížila o více než 100 kg na km² orné půdy.

Spotřeba pesticidů (v t/km² orné půdy) v roce 2003 nebo v nejbližším roce s dostupnými daty

Zdroj: OECD Environmental Data Compendium

Graf 4.7

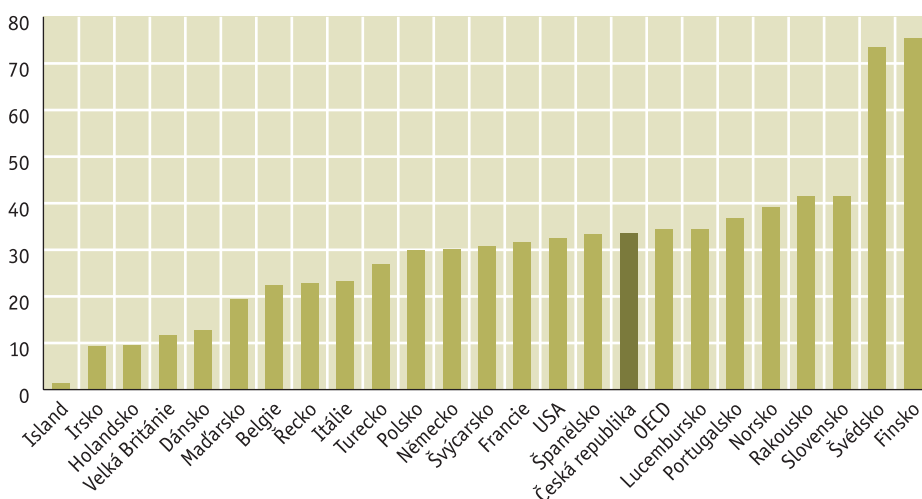

Lesy

Česká republika je osmou nejlesnatější zemí Evropy, lesy zde zaujímají více jak 1/3 plochy (graf 4.8). Tato úroveň lesnatosti je na průměru zemí OECD, který je však zvýšen některými mimo-evropskými členskými zeměmi (Kanada, Japonsko). Zalesněnost se mezi roky 1990 a 2003 změnila jen nepatrně, došlo k nárůstu plochy lesů o 140 km² (0,18 % celkové plochy).

Graf 4.8

Lesnatost (v % celkové rozlohy) v roce 2003 nebo v nejbližším roce s dostupnými daty

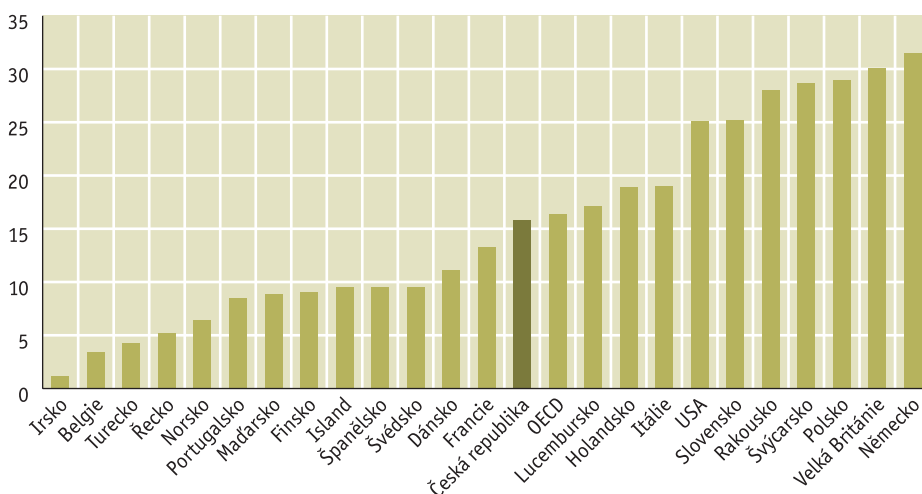
Zdroj: OECD Environmental Data Compendium

Chráněná území

Podíl zvláště chráněných území (velkoplošná a maloplošná chráněná území) k celkové ploše území patří v České republice v evropském kontextu k průměru (graf 4.9).

Graf 4.9

Podíl zvláště chráněných území na celkové ploše (v %) v roce 2003 nebo v nejbližším roce s dostupnými daty

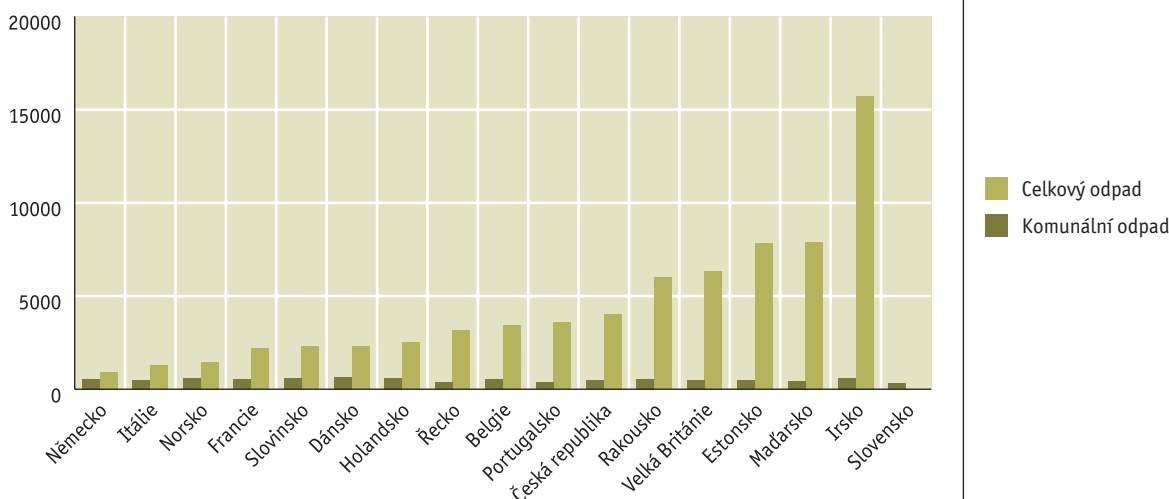

Zdroj: OECD Environmental Data Compendium

Odpady

Objem produkovaneho komunálního odpadu (415 kg/os. v roce 2000) je srovnatelný s průměrem EU 15; celková produkce odpadu, která zahrnuje kromě komunálního odpadu také odpad průmyslový, z výroby energie, z dolů a lomů a ze zemědělství a lesnictví, dosáhla v roce 2000 úrovně 4 tun na hlavu, což ČR řadí do 1. desítky evropských zemí s největší produkcí odpadu na obyvatele (viz graf 4.10).

Celková produkce odpadu a produkce komunálního odpadu na obyvatele v členských zemích EU v roce 2002, případně v nejbližším roce s dostupnými daty (v kg/os.rok)

Zdroj: EEA, Eurostat

Graf 4.10

Zahraniční spolupráce

Mezinárodní spolupráce v 90. letech

Zahraniční spolupráce České republiky v oblasti životního prostředí v první polovině 90. let 20. století probíhala především na bilaterální úrovni formou mezinárodních dohod. Řada z těchto dohod (Belgie, Dánsko, Francie, Nizozemí, Norsko) o spolupráci na ochraně životního prostředí byla podepsána při příležitosti setkání ministrů životního prostředí evropských států na konferenci „Životní prostředí pro Evropu“ v Dobříši (21.–23. června 1991). Významným krokem směrem k mezinárodním organizacím byl vstup do Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) v roce 1994 a následně příprava na vstup do Evropské unie.

Příprava České republiky na vstup do Evropské unie

Dne 4. října 1993 byla v Lucemburku podepsána Evropská dohoda o přidružení České republiky k Evropskému společenství. Dohoda byla ratifikována Evropským parlamentem 27. října 1993 a vstoupila v platnost ratifikací Poslaneckou sněmovnou Parlamentu České republiky dne 8. prosince 1993. Obdobná dohoda uzavřená na federální úrovni dne 16. prosince 1991 nikdy nevstoupila v platnost, jelikož ji federální parlament do zániku ČSFR nestihl ratifikovat.

Pro Českou republiku vyplynula z této dohody povinnost zajistit postupný soulad právních předpisů ČR s právem Evropských společenství. V roce 1994 byl soulad právních předpisů ČR v oblasti životního prostředí s evropským právem na úrovni cca 64 %.

Česká republika podala žádost o přistoupení k EU v lednu 1996 a přístupová jednání byla zahájena v březnu 1998.

Na Ministerstvu životního prostředí byl v roce 1998 zřízen Úřad zmocněnce ministra pro přijetí do Evropské unie a v březnu 1999 byl vytvořen Odbor evropské integrace, jehož agenda se rozdělila na screening (prověrka shody českého a evropského práva), vlastní vyjednávání (oddělení pro vyjednávání s EU) a ostatní aktivity informační, projektové a bilaterální spolupráce (oddělení pro evropskou spolupráci).

Vzhledem k tomu, že problematika životního prostředí je na celoevropské úrovni upravena velmi rozsáhle, představuje více než 300 závazných právních předpisů, byla zpracována Aproximační strategie pro oblast životního prostředí, která dávala představu o rozsahu práce, který bude nutné v aproximaci vykonat. Vláda ji vzala na vědomí usnesením č. 677 ze dne 28. 6. 1999. V roce 2000 byla doplněna obsáhlým Implementačním plánem pro oblast životního prostředí, který vláda schválila usnesením č. 772 ze dne 26. 7. 2000. Plán představoval soubor konkrétních úkolů ke splnění všech požadavků *acquis communautaire* v oblasti životního prostředí.

Česká republika ještě před vstupem do Evropské unie vstoupila do Evropské agentury pro životní prostředí (European Environment Agency, EEA) a do Evropské informační a pozorovací sítě životního prostředí (European Information and Observation Network, EIONET).

Jednání o přistoupení ČR k EEA byla zahájena společně s dalšími kandidátskými zeměmi v březnu 1999. Vyvrcholila vstupem Smlouvy o přistoupení ČR k EEA v platnost dne 1. 1. 2002. EEA byla první odbornou agenturou Evropské unie, do jejíž činnosti se ČR oficiálně zapojila.

Zapojení ČR do evropského systému sběru, vyhodnocování a poskytování informací o životním prostředí ještě před samotným vstupem mělo přinést lepší podmínky pro harmonizaci národních informačních systémů životního prostředí s evropskými a usnadnit aproximační proces ČR.

Kapitola 22 – Životní prostředí, byla předběžně uzavřena 1. června 2001, definitivně bylo však vyjednávání ukončeno až v listopadu 2002, kdy byla schválena upravená Společná pozice EU ke směrnici 2001/80/ES o omezení emisí znečišťujících látek do ovzduší z velkých spalovacích zařízení. Vyjednávání o vstupu ČR do EU byla formálně uzavřena na zasedání Evropské rady v Kodani 12.–13. prosince 2002.

Smlouva mezi členskými zeměmi EU a 10 kandidátskými zeměmi o přistoupení těchto zemí k EU byla podepsána dne 16. dubna 2003 v Aténách a vstoupila v platnost k 1. květnu 2004.

V oblasti životního prostředí vyjednala Česká republika přechodná období, tj. prodloužení termínů k naplnění požadovaných cílů ve třech oblastech, což je v kontextu ostatních přistupujících zemí podprůměrný počet.

- Požadavky dle směrnice Evropského parlamentu a Rady 94/62/ES o nakládání s obaly a obalovými odpady, týkající se procenta využití a recyklace obalových materiálů splní ČR do 31. prosince 2005.
- Požadavky dle směrnice Rady 91/271/EHS o čištění městských odpadních vod, aby všechny obce s více než 2 000 obyvateli měly čistírny odpadních vod splní Česká republika do 31. 12. 2010.
- Pro plnění směrnice Evropského parlamentu a Rady 2001/80/EHS o omezení znečišťujících látek do ovzduší z velkých spalovacích zařízení dostala Česká republika přechodné období do 31. 12. 2007 pro dvě vyjmenovaná zařízení.

Ekonomické nástroje předvstupní pomoci Evropských společenství v oblasti životního prostředí

FOND PHARE

Fond Phare, ekonomický nástroj Evropského společenství zaměřený na podporu reforem v zemích střední a východní Evropy, zahájil program věnovaný životnímu prostředí v roce 1990. Měl dvě části – národní, ve které projekty pocházely pouze z České republiky a regionální, v níž se uplatňovaly společné projekty několika zemí.

Národní program Phare měl pro ČR celkový rozpočet 19 826 mil. ECU. V rámci programu bylo realizováno celkem 13 projektů se zaměřením na ochranu ovzduší, zlepšení čistoty vodních toků, hospodaření s nebezpečnými odpady, zlepšení kvality pitné vody, zvýšení bezpečnosti jaderných elektráren, zlepšení zdraví obyvatelstva a vzdělávání.

V regionálním programu Phare se Česká republika podílela celkově na devíti projektech, např. „Černý trojúhelník“ zaměřený na zlepšení životního prostředí v oblasti severních Čech a přilehlých oblastech Polska a SRN. Dalším významným regionálním projektem programu Phare s účastí ČR byl projekt CORINE (Coordination of Information on the Environment), který byl zaměřen na integraci informačních systémů na celoevropské úrovni. Byl rozdělen na tři podprojekty – Land Cover (dálkový průzkum země), Corinair (databáze emisí) a Corine biotopes (přehled rostlinných společenstev). Celkový rozpočet pro všechny zúčastněné státy činil 5,5 mil. ECU.

NÁSTROJ FINANČNÍ POMOCI ISPA

Větší finanční pomoc umožňuje nástroj finanční pomoci ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession), který je zaměřen na podporu investičních projektů přispívajících ke zlepšení infrastruktury životního prostředí a dopravních sítí transevropských koridorů (TEN). Kandidátským zemím byla poskytnuta investiční pomoc při zavádění limitů z evropských právních předpisů zejména v oblastech znečištění vod, ovzduší a odpadového hospodářství. Na období 2000–2006 bylo pro ČR každoročně alokováno kolem 70 mil. EUR, z toho cca 1/4 na životní prostředí

Mnohostranná spolupráce v rámci mezinárodních organizací

EVROPSKÁ HOSPODÁŘSKÁ KOMISE OSN (EHK OSN)

První ministerská konference „Životní prostředí pro Evropu“, která proběhla na zámku v Dobříši 21.–23. 6. 1991, byla iniciována federálním ministrem životního prostředí ČSFR ing. Josefem Vavrouškem. Vyzvala ke komplexnímu zhodnocení evropského životního prostředí a přijala záměr k vypracování Programu životního prostředí pro Evropu. Byla vypracována první komplexní zpráva „Životní prostředí v Evropě: hodnocení z Dobříše“. Program „Životní prostředí pro Evropu“ byl poté dále rozvíjen a koordinován pracovní skupinou, která byla v rámci EHK koncem roku 1993 vytvořena.

ČR se zúčastnila všech čtyř následných konferencí ministrů životního prostředí regionu EHK OSN (Lucern, Sofia, Aarhus, Kyjev).

Nejvýznamnější environmentální úmluvy v rámci EHK OSN, jejichž je Česká republika smluvní stranou:

- Úmluva o dálkovém znečišťování ovzduší přecházejícím hranice států (CLRTAP)
- Úmluva o přístupu k informacím, účasti veřejnosti na rozhodování a přístupu k právní ochraně v záležitostech životního prostředí (Aarhuská úmluva)
- Úmluva o ochraně a využívání hraničních vodních toků a mezinárodních jezer
- Úmluva o účincích průmyslových havárií přesahujících hranice států
- Úmluva o posuzování vlivů na životní prostředí přesahujících hranice států (Espoo úmluva)

PROGRAM OSN PRO ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ (UNEP)

Spolupráce s UNEP, který řídí a koordinuje mezinárodní environmentální záležitosti v rámci OSN, je na vysoké úrovni. ČR je po řadu volebních období členem Řídící rady, nejvyššího orgánu UNEP.

Nejvýznamnější environmentální úmluvy v rámci UNEP, jejichž je Česká republika smluvní stranou:

- Úmluva o mezinárodním obchodu ohroženými druhy volně žijících živočichů a rostlin (CITES)

- Úmluva o ochraně ozonové vrstvy (Vídeňská úmluva)
 - Montrealský protokol o látkách poškozujících ozonovou vrstvu (ve znění Londýnského, Kodaňského, Montrealského a Pekingského dodatku)
 - Úmluva o kontrole pohybu nebezpečných odpadů přes hranice států a jejich zneškodňování (Basilejská úmluva)
 - Úmluva o biologické rozmanitosti
 - Úmluva o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů (Bonnská úmluva)
 - Úmluva o persistentních organických polutantech (Stockholmská úmluva)
 - Úmluva o postupu předchozího souhlasu v mezinárodním obchodu s některými chemickými látkami a přípravy na ochranu rostlin (Rotterdamská úmluva)
 - Mezinárodní úmluva o regulaci velrybářství
- Česká republika je smluvní stranou dvou významných globálních smluv:
- Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu (UNFCCC)
 - Úmluvy OSN o boji proti desertifikaci v zemích trpících velkým suchem nebo desertifikací, zvláště v Africe
- Česká republika má rovněž dlouholetou spolupráci se Světovým svazem ochrany přírody (IUCN).

Organizace OSN pro vzdělávání, vědu a kulturu (UNESCO)

V rámci UNESCO byly uzavřeny dvě úmluvy platné pro Českou republiku:

- Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví
- Úmluva o mokřadech majících mezinárodní význam především jako biotopy vodního ptactva (Ramsarská úmluva)

ORGANIZACE PRO HOSPODÁŘSKOU SPOLUPRÁCI A ROZVOJ (OECD)

Spolupráce ČR s OECD na začátku 90. let probíhala v rámci programu pro země střední a východní Evropy „Partners in transition“ a byla zaměřena na přípravu vstupu ČR do OECD. V říjnu 1993 bylo podepsáno Memorandum o spolupráci mezi OECD a ČR. První hodnocení stavu životního prostředí v ČR z hlediska možného vstupu ČR do OECD proběhlo v prosinci 1994,

v prosinci 1995 byla Česká republika přijata za řádného člena OECD.

V letech 1997–1999 byla zhodnocena politika, stav a vývoj životního prostředí z hlediska principů, zásad a doporučení OECD v rámci tzv. Environmental Performance Review (EPR). Bylo v ní uvedeno 55 doporučení, která by měla vést k zlepšování stavu a vývoje politiky životního prostředí.

V dubnu 2003 OECD zhodnotilo udržitelný rozvoj v ČR s ohledem na environmentální pilíř (snížování emisí skleníkových plynů a redukce znečištění ovzduší) a sociální pilíř (udržitelnost penzijních příjmů). V roce 2005 bylo provedeno druhé hodnocení stavu životního prostředí v rámci EPR.

Výrazem ocenění přínosu mezinárodních aktivit České republiky bylo také zvolení jejich představitelů do vedoucích funkcí důležitých mezinárodních organizací nebo do čela jiných významných mezinárodních aktivit:

- 1993–1999: Regional Environmental Center předseda Rady ředitelů prof. Bedřich Moldan
 - 1993–1994: Komise OSN pro udržitelný rozvoj – místopředseda prof. Bedřich Moldan
 - 1996–1998: Mezinárodní komise na ochranu Labe – předseda Ing. Vladimír Novotný
 - 2001–2002: Komise OSN pro udržitelný rozvoj – předseda prof. Bedřich Moldan
 - 2000–2003: Výbor OECD pro environmentální politiku (EPOC) – předsedkyně Ing. Helena Čížková
 - 2002: Mezinárodní komise pro ochranu Dunaje – předsedkyně Ing. Martina Motlová
 - 2002–dosud: vědecká rada Evropské environmentální agentury – předseda prof. Bedřich Moldan
 - listopad 2003: 15. zasedání smluvních stran Montrealského protokolu o látkách, které poškozují ozonovou vrstvu – předseda ministr RNDr. Libor Ambrozek
 - březen 2004: 1. mimořádné zasedání smluvních stran Montrealského protokolu o látkách, které poškozují ozonovou vrstvu – předseda JUDr. Jiří Hlaváček
- Významné bylo rovněž přistoupení ČR k OECD a Evropské unii. Hlavním vyjednavatelem pro vstup ČR do OECD v oblasti životního prostředí byl Ing. Vladislav Bízek (1994–1995). Hlavním vyjednavatelem pro vstup ČR do Evropské unie byl prof. Bedřich Moldan (1998–2002).

05

Financování ochrany životního prostředí

50 | 51

Náprava neutěšeného stavu životního prostředí v České republice po roce 1989 nebyla možná bez výrazného zvýšení finančních prostředků vynakládaných na jeho ochranu. Základ k výraznému nárůstu investic do životního prostředí byl položen novou legislativou, která vznikala po roce 1989. Zde byly stanoveny nejen náročné cíle, například z hlediska množství emisí, ale i termíny, do kterých mělo být těchto cílů dosaženo.

V 90. letech byl významný především objem investic v oblasti ochrany ovzduší, po roce 1998 pak investice do ochrany čistoty vod zajišťující snížení vypouštěného znečištění. Nejvyššího objemu investic na ochranu životního prostředí bylo v ČR dosaženo v letech 1995–1997 (více než 40 mld. Kč v roce 1997), a to v důsledku rozsáhlých akcí na snížení znečištění ovzduší, zejména na odsíření. Po roce 1998 objem prostředků vynaložených na ochranu životního prostředí klesal, neboť nejvýznamnější environmentální problémy z počátku 90. let již byly vyřešeny.

Pokud není uvedeno jinak, údaje v této kapitole jsou uvedeny v běžných cenách.

Graf 5.1

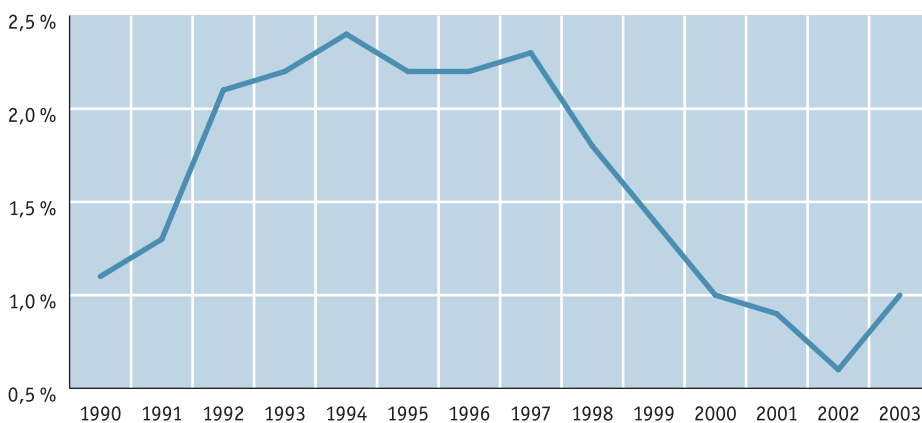
Neobvyklá výše investic v 90. letech byla ovlivněna především zákonným termínem konce roku 1998, do kterého musely být dosaženy zpřísněné hodnoty emisních limitů. Byly odprášený a odsířeny všechny elektrárny a velké teplárny. Takto vysoké investice, koncentrované do období několika let, se již nikdy nebudou opakovat. Na počátku současné dekády se Česká republika dostala do stadia, kdy již všechna relativně „levná“ opatření byla realizována a každé další zlepšení je výrazně nákladnější (nákladové křivky se dostaly do nelineární oblasti).

Tab 5.1

Investice na ochranu životního prostředí

V minulých patnácti letech bylo do ochrany životního prostředí investováno v ČR více než 350 mld. Kč, z toho z centrálních zdrojů asi 150 mld. Kč. V letech 1992–1997 dosahovaly investice na ochranu životního prostředí historicky nejvyššího podílu na HDP 2–2,4 % (graf 5.1), zatímco v roce 2002 klesly na hodnotu kolem 0,7 % HDP. Zdá se však, že od tohoto roku se trend obrací opět k nárůstu.

Podíl investic na ochranu životního prostředí k HDP

Zdroj: ČSÚ

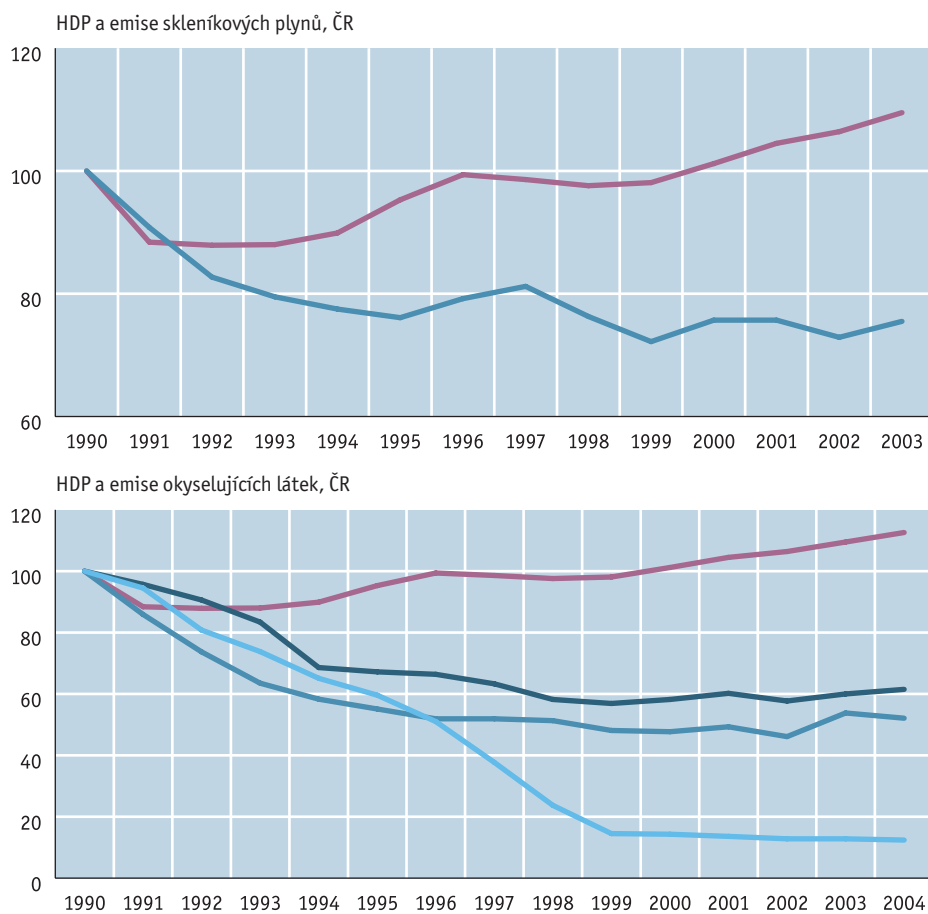
Celkové investice na ochranu životního prostředí v ČR (v mil. Kč, běžné ceny)

Zaměření	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
ČR celkem	3602	6048	9376	16954	19890	28272	32252	37036	40503	35160	28956	21399	19892	14919	19383
nakládání s odpadními vodami	2271	3268	4626	7224	8715	10843	10246	10011	11275	8291	8839	8567	8815	7034	9523
ochrana ovzduší a klimatu	692	1688	3187	5755	7876	13489	17886	21475	22323	20141	15762	8407	7057	4149	4179
nakládání s odpady	639	1092	1427	3115	2893	3127	2772	3449	4765	4698	2597	2270	1463	1236	2125
rekultivace půdy			136	72	109	162	374								
ochrana biodiverzity (druhová rozmanitost) a krajiny								659	1081	1162	1091	1549	1437	511	405
omezování hluku a vibrací (kromě ochrany pracovišť)				788	297	651	974	567	455	313	241	277	632	365	374
ochrana a sanace půdy, podzemních a povrchových vod								875	604	555	426	329	488	1027	2153
ochrana proti záření														15	33
výzkum a vývoj na ochranu životního prostředí														132	137
ostatní aktivity na ochranu životního prostředí														450	454

Zdroj: ČSÚ

Samostatnou kapitolou jsou nové technologie v průmyslu, kde běžnými investicemi v rámci inovačního cyklu dochází i ke snížení zatížení životního prostředí ve srovnání s obdobnou výrobou se starším zařízením. Za poslední roky je také v České republice poměrně výrazný „decoupling“ – růst znečištění již nekopíruje růst HDP.

Vztah HDP a znečišťování životního prostředí (decoupling), rok 1990 = 100

Zdroj: ČHMÚ, ČSÚ, CENIA

Problémem zhodnocení uplynulých patnácti let je způsob vykazování finančních prostředků, které byly použity k plnění environmentálních cílů. Do roku 1995 přežívalo vykazování tzv. jmenovitých akcí na ochranu životního prostředí, které bylo zavedeno před rokem 1989. Toto vykazování nepostihovalo mnohá investiční a všechna neinvestiční opatření na ochranu životního prostředí. Vykazování výdajů na životní prostředí v souladu s EU bylo v ČR zavedeno od roku 1997.

Zdroje financování

STÁTNÍ ROZPOČET

Objemově nejvýznamnějším centrálním zdrojem financování akcí k ochraně životního prostředí je státní rozpočet. Ze státního rozpočtu se poskytují dotace, návratné finanční výpomoci (bezúročné půjčky) a garance na komerční úvěry. Struktura výdajů na ochranu životního prostředí odpovídá rozpočtové skladbě vydané Ministerstvem financí počínaje rokem 1997. Stejnou metodiku pro sledování výdajů na ochranu životního prostředí používá i ČSÚ a odpovídá statistickému vykazování používanému ve státech EU.

Graf 5.2

Skleníkové plyny

— HDP
— Skleníkové plyny

Okyselující látky

— HDP
— Emise NO_x
— Emise NH_3
— Emise SO_2

HDP ve stálých cenách roku 1990

Podle současné metodiky akce na ochranu životního prostředí zahrnují:

- Akce k ochraně vod – čistírny odpadních vod, retenční a akumulární nádrže pro řízení vypouštění odpadních vod, ochranu podzemních vod, výstavbu odkališť apod.
- Akce k ochraně ovzduší a klimatu – odstraňování emisí, ekologické záměny paliv, změny výrobních technologií s výrazným až úplným odstraněním emisí apod.
- Akce k využití a zneškodnění odpadu – stavby recyklačních závodů na zpracování komunálních odpadů, výstavbu spaloven, kompostáren, skládek odpadů apod.
- Akce k ochraně přírody a krajiny – rekultivaci půdy, protierozní, protilavinové a požární ochrany, akce programu revitalizace říčních systémů apod.
- Akce k omezení působení fyzikálních faktorů na životní prostředí – stavby k snížení hladiny hluku, intenzity elektromagnetického pole, radioaktivního záření apod.
- Ochrana a sanace půdy, podzemních a povrchových vod zahrnuje např. prevenci depozice znečišťujících látek do půdy včetně následné infiltrace do vod, předcházení kontaminace a degradace půd chemickými vlivy a její následnou sanaci, ochranu půdy před erozí, svahovými pohyby a ostatní degradací způsobenou fyzikálními jevy, včetně nákladů na řešení problematiky sesuvů, náklady na úkony geologických průzkumů s účelem ochrany půdy a podzemní a povrchové vody.
- Výzkum a vývoj zahrnuje výzkum a vývoj zaměřený na ochranu ovzduší, klimatu a ozonové vrstvy, ochranu vod, nakládání s odpady, ochranu půdy a podzemní vody, omezování hluku a vibrací, ochranu biodiverzity a krajiny, ochranu před zářeními a ostatní výzkum životního prostředí.
- Ostatní aktivity na ochranu životního prostředí zahrnují např. pořízení dlouhodobého hmotného majetku na prevenci před povodněmi, vzdělávání v problematice ochrany životního prostředí, školení a instruktáže.

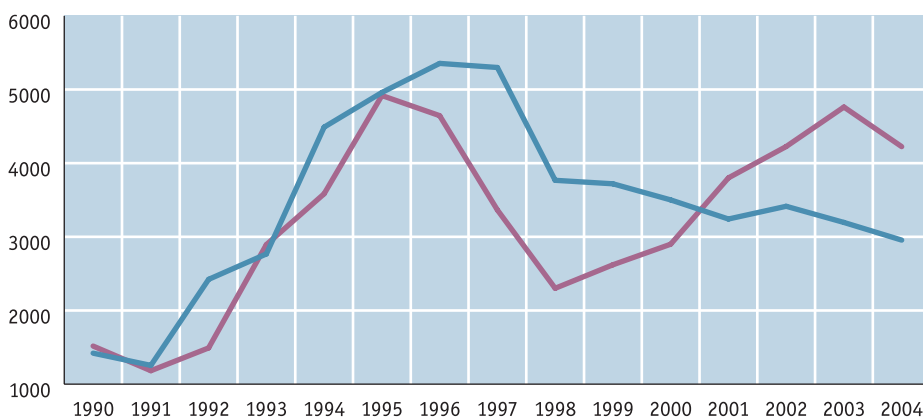
Graf 5.3

— Příjmy
— Výdaje

STÁTNÍ FOND ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ ČESKÉ REPUBLIKY

K finanční podpoře opatření na ochranu životního prostředí byl zákonem ČNR č. 388/1991 Sb. zřízen Státní fond životního prostředí ČR (SFŽP). Převzal funkce dřívějšího Fondu ochrany ovzduší a Státního fondu vodního hospodářství. Je druhým největším centrálním zdrojem financování ochrany životního prostředí. Příjmy SFŽP tvoří poplatky za znečišťování životního prostředí, čerpání přírodních zdrojů a stanovená část výnosů pokut za porušování environmentálních zákonů, které ukládá ČIŽP. Podle zákona č. 388/1991 Sb. může být zdrojem finančních prostředků SFŽP také dotace ze státního rozpočtu – dosud však tento zdroj nebyl využit. V letech 1994–1997 bylo do SFŽP převedeno 6,1 mld. Kč z výnosů „malé“ privatizace z Fondu národního majetku na podporu Národního programu ozdravení ovzduší.

Celkové příjmy a výdaje Státního fondu životního prostředí ČR (v mil. Kč)

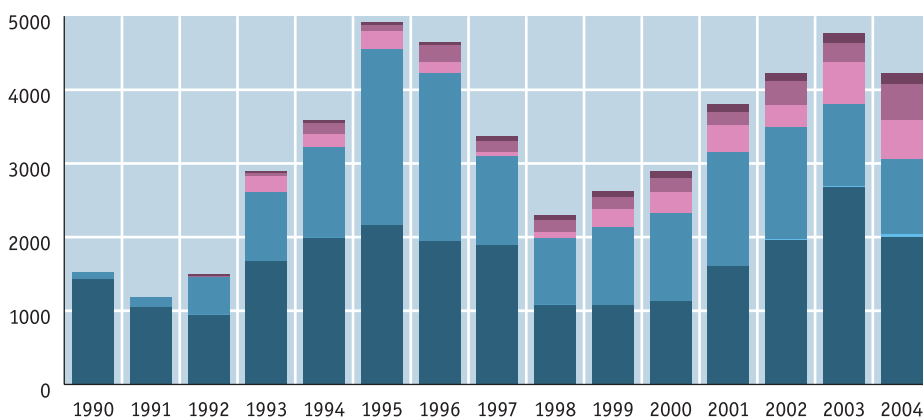
Zdroj: SFŽP

SFŽP přispěl k realizaci značného počtu opatření na ochranu životního prostředí, a to formou dotací, půjček a příspěvků na částečnou úhradu úroků. Předmětem podpory jsou opatření podle programů vyhlášených každoročně Ministerstvem životního prostředí. Oblasti podpory se mohou měnit podle stanovených priorit. SFŽP je od roku 2002 implementační agenturou pro předstrukturální fond Evropské unie ISPA, Fond soudržnosti a Operační program infrastruktura (OPI). Za dobu své existence fond podpořil 11 665 akcí a projektů, na které vynaložil více jak 45 mld. Kč a stal se tak významným nástrojem environmentální politiky.

Graf 5.4

■ Ostatní
■ Příroda
■ Odpady
■ Ovzduší
■ ISPA
■ Voda

Výdaje SFŽP podle složek životního prostředí (v mil. Kč)

Zdroj: SFŽP

FOND NÁRODNÍHO MAJETKU ČESKÉ REPUBLIKY

Centrálním zdrojem financování ozdravných opatření je i Fond národního majetku ČR (FNM), který byl ustaven podle zákona č. 171/1991 Sb. V oblasti ochrany životního prostředí je zaměřen na financování sanačních prací souvisejících se starými ekologickými zátěžemi v privatizovaných podnicích. Přednost mají sanace území, jejichž znečištění nejvíce ohrožuje životní prostředí. FNM ukončí činnost k 31. 12. 2005 a jeho funkci převzme Ministerstvo financí. K 1. 5. 2005 FNM podpořil celkem 277 akcí v oblasti sanačních prací a do nich vložil téměř 24 mld. Kč.

Výdaje na ochranu životního prostředí a pitnou vodu z centrálních zdrojů v ČR (v mil. Kč)

Rok	Státní rozpočet	Státní fondy ²⁾	FNM	Celkem
1990	3 200	1 900	0	5 100
1991	7 500	1 500	0	9 000
1992	10 700	1 500	0	12 200
1993	9 100	2 900	0	12 000
1994	10 000	3 600	100	13 700
1995	9 201	4 955	818	14 974
1996	8 325	4 645	935	13 905
1997 ¹⁾	4 401	3 269	1 392	9 062
1998	4 732	2 278	2 174	9 184
1999	5 540	2 610	1 768	9 918
2000	5 038	2 884	2 143	10 066
2001	4 314	3 711	2 727	10 752
2002	4 955	4 132	3 230	12 317
2003	5 988	4 723	2 587	13 298
2004	6 614	4 203	3 563	14 380

Zdroj: ČSÚ

VÝDAJE MÍSTNÍCH ROZPOČTŮ

Zdrojem podpory ochrany životního prostředí jsou také výdaje místních rozpočtů, tedy rozpočty obcí a měst, do roku 2002 i rozpočty okresních úřadů a od roku 2001 rozpočty krajů. Zatímco výdaje ze státního rozpočtu jsou poskytovány zejména na základě předem stanovených programů nebo titulů, konkrétní výdaje jsou pak zapracovány do zákona o státním rozpočtu na daný rok a schváleny parlamentem, výdaje na úrovni obcí nebo krajů jsou realizovány průběžně na základě kompetence obcí či krajů. Většinou se jedná o akce lokálního významu – například k odvádění a čištění odpadních vod, k ochraně ovzduší, nakládání s odpady, ochraně půdy a podzemní vody, ochraně přírody a krajiny a opatření týkající se vzhledu obcí a veřejné zeleně.

VLASTNÍ ZDROJE INVESTORŮ

Nejvýznamnějším zdrojem financování akcí k ochraně životního prostředí jsou vlastní zdroje investorů. Jejich podíl představuje cca 2/3 investičních nákladů, které jsou k tomuto účelu vynakládány. Jedním ze stěžejních problémů v ochraně životního prostředí tedy bylo zajištění finančních prostředků na stanovená opatření na úrovni jednotlivých investorů.

Tab 5.2

¹⁾ Od r. 1997 jsou z výdajů na ochranu životního prostředí vyloučeny výdaje na pitnou vodu.

²⁾ Do r. 1991 F00 a SFVH, od r. 1992 do roku 1996 jen SFŽP, pak i Státní fond pro zúrodnění půdy a Státní zemědělský intervenční fond

Až do přijetí rozpočtové skladby EU v roce 1997 je srovnatelnost uváděných dat omezena řadou metodických změn.

Tab. 5.3

Pořízené investice na ochranu životního prostředí podle zdrojů financování (v mil. Kč)

Rok	Pořízené investice celkem	Vlastní zdroje	Dotace z veřejných rozpočtů	Dotace ze zahraničí	Úvěry apod.	Ostatní
1995	32 280	17 108	7 276	1 892	4 586	1 418
1996	37 037	22 921	5 659	152	7 138	1 166
1997	40 503	24 843	5 570	277	7 586	2 226
1998	35 160	23 555	3 338	184	6 680	1 402
1999	28 956	21 960	2 572	174	3 566	684
2000	21 400	15 751	2 597	265	2 441	346
2001	19 892	12 465	3 640	589	2 482	716
2002	14 918	9 808	2 190	132	1 713	1 075
2003	19 383	11 189	3 477	604	3 115	998

Zdroj: ČSÚ

Do konce roku 1994 se investice na ochranu životního prostředí podle zdrojů financování nesledovaly.

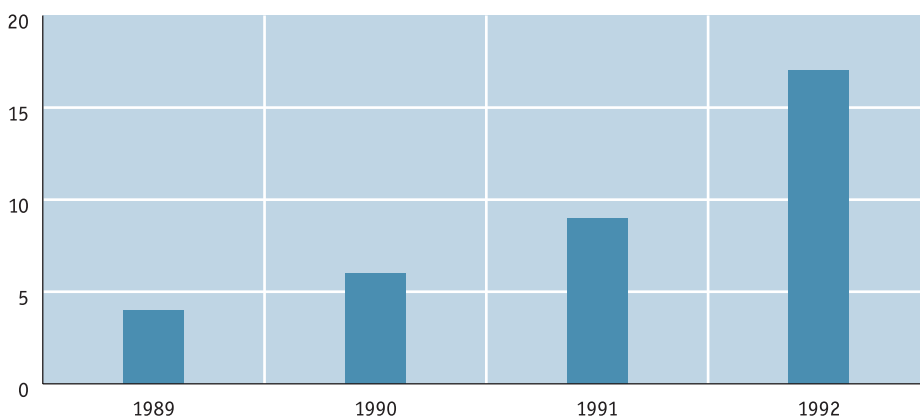
Zakladatelské období (1989–1992)

V letech 1990–1992 došlo v ČR k výraznému zvýšení investic i výdajů na životní prostředí. Důvodem byla snaha účinně řešit špatný stav životního prostředí. Celkový objem investic se zvýšil z 3,6 mld. Kč v roce 1989 na 17 mld. Kč v roce 1992 a dynamika růstu investic v poměru k HDP zde byla historicky nejvyšší za posledních patnáct let.

V roce 1991 byl zřízen Státní fond životního prostředí České republiky a díky postupnému zvyšování poplatků za znečišťování se jeho zdroje začaly významněji podílet na podpoře akcí a opatření k ochraně životního prostředí.

Graf 5.5

Investice do životního prostředí v ČR 1989–1992 (mld. Kč)

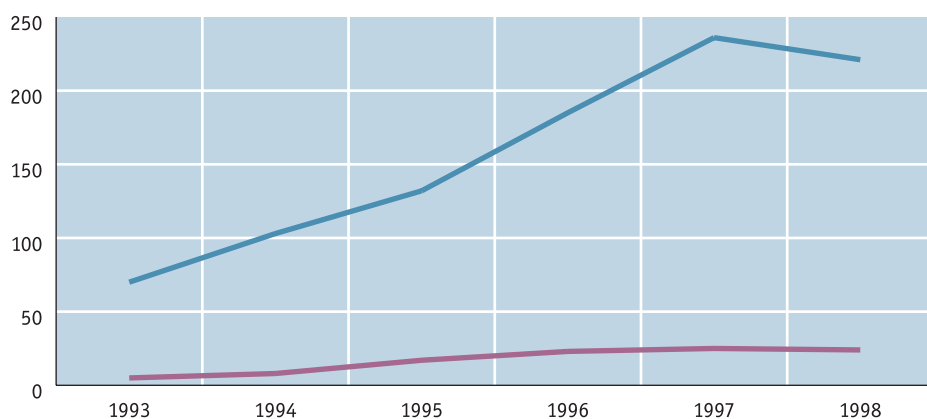
Zdroj: ČSÚ

V roce 1992 byly zavedeny tzv. odklady z placení poplatků. Znamená to, že tyto finanční prostředky mohou znečišťovatelé využít pro přímé financování svých ekologických investic v případě, že zahájí opatření u daného zdroje znečištění. Odklady byly ve výši 40–80 % z celkové sumy poplatků za příslušnou škodlivinu, představovaly významný zdroj financování a částečně i stimulační prvek pro realizaci ekologických opatření.

Implementační období (1993–1998)

V letech 1993–1997 dosahovaly investice na ochranu životního prostředí historicky nejvyššího podílu na HDP 2,1–2,4 % (viz graf 5.1). V absolutním vyjádření se jednalo o částku 20 mld. Kč v roce 1993 s nárůstem na více než 40 mld. Kč v roce 1997, což byla nejvyšší částka výdajů za patnáct hodnocených let.

Tvorba hrubého fixního kapitálu – soukromé zdroje (mld. Kč)

Zdroj: ČSÚ

S postupující privatizací podniků rostl rovněž objem investic financovaných ze soukromých zdrojů, tzn. firmami, které byly založeny v souladu s obchodním zákoníkem. Investice soukromé sféry směřovaly zejména do ochrany ovzduší, do ochrany vod a do odpadového hospodářství. Podíl těchto „ekologizačních“ investic na hrubém fixním kapitálu vyjadřuje graf 5.6. Investice z veřejných zdrojů (resp. investiční záměry, o kterých rozhodovaly municipalita) byly zaměřeny na zařízení veřejného zájmu, zvláště pak na městské čistírny odpadních vod, dále na ekologizaci provozu kotelen komunálních tepláren a vytopen a veřejných institucí (nemocnic, škol, kasáren apod.).

Státní fond životního prostředí významně spolufinancoval mnohá opatření na ochranu životního prostředí, zejména v komunálním sektoru. Významným impulsem pro snížení emisí z malých a středních zdrojů znečišťování byla realizace Národního programu ozdravení ovzduší, který byl financován převedením 6,1 mld. Kč z FNM na SFŽP. Zejména díky tomuto programu mohla být v letech 1992–2004 půjčkami a dotacemi podpořena plynofikace více než 2000 měst a obcí.

Odstraňování starých ekologických zátěží, financované zejména z Fondu národního majetku, bylo zahájeno v roce 1994 (po druhé vlně kuponové privatizace). Vzhledem k tomu, že financování likvidace starých zátěží se týká pouze 2. vlny privatizace, zůstávají dosud nevyřešeny staré ekologické škody v podnicích privatizovaných v 1. vlně privatizace.

Předvstupní období (1999–2004)

V letech 1999–2002 investice na ochranu životního prostředí postupně klesaly, od roku 2003 se trend obrací. Důvodem bylo zejména splnění cílů stanovených zákonem o ochraně ovzduší (dokončení programu odsiřování uhelných elektráren a tepláren) a pomalý nárůst investic do zvýšení kvality vod.

Zatímco v roce 1999 výše investic dosahovala 29 mld. Kč, v roce 2002 to bylo 15 mld. Kč a v roce 2003 19 mld. Kč. Největší výdaje jsou směřovány do oblasti čištění odpadních vod, a to zejména na výstavbu kanalizací a čistíren v obcích a městských aglomeracích v souladu s požadavky přijaté evropské legislativy, zejména směrnice Rady č. 91/271/EHS.

Graf 5.6

— Hrubé hmotné investice celkem
— Hrubé hmotné investice do životního prostředí ze soukromých zdrojů

Investice ČEZ, a. s.

Rozhodující podíl na snížení zátěže ovzduší znečišťujícími látkami v průběhu 90. let má „ekologický“ program elektroenergetické společnosti ČEZ, a. s., který se uskutečnil v letech 1992–1998. ČEZ, a. s., byl v 90. letech také největším soukromým investorem do ochrany životního prostředí. Do nápravných opatření investoval více než 46 mld. Kč.

Před zahájením modernizačního a odsiřovacího programu uhelných elektráren ČEZ, a. s., byl jejich celkový instalovaný výkon 8 482 MW. Část výkonu byla zcela odstavena, větší část pak modernizována a odsiřena. Celkově bylo odsiřeno 6 462 MW instalovaného výkonu, z toho 5 930 MW pomocí tzv. vypírky kouřových plynů (5 710 MW mokrá vápencová vypírka, 220 MW polosuchá vápenná metoda), 497 MW pomocí náhrady starých kotlů moderními s fluidním spalováním, u 35 MW bylo změněno palivo.

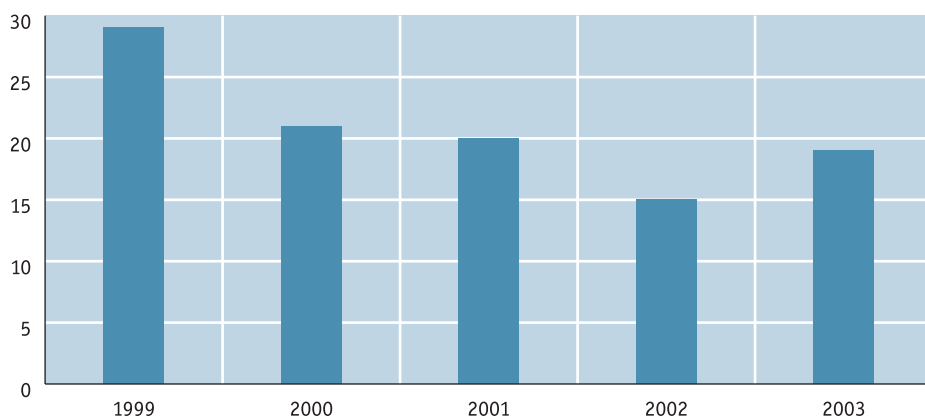
Zároveň s postupem prací na vyčištění modernějších uhelných zdrojů se rozeběhl útlumový program nejstarších zařízení. V rámci tohoto programu bylo odstaveno 2 020 MW výkonu ve 20 výrobních celcích uhelných elektráren. Z toho 1 640 MW bylo odstaveno v severozápadních Čechách, které nejvíce trpěly znečištěním životního prostředí jako důsledkem vysoké koncentrace energetických a průmyslových výroby.

Emise SO₂ a tuhých látek ze zdrojů ČEZ klesly do roku 2000 o 90 % proti roku 1990, emise oxidů dusíku o 50 %.

Zdroj: ČEZ, a. s.

Graf 5.7

Investice do životního prostředí v ČR 1999–2003 (v mld. Kč)

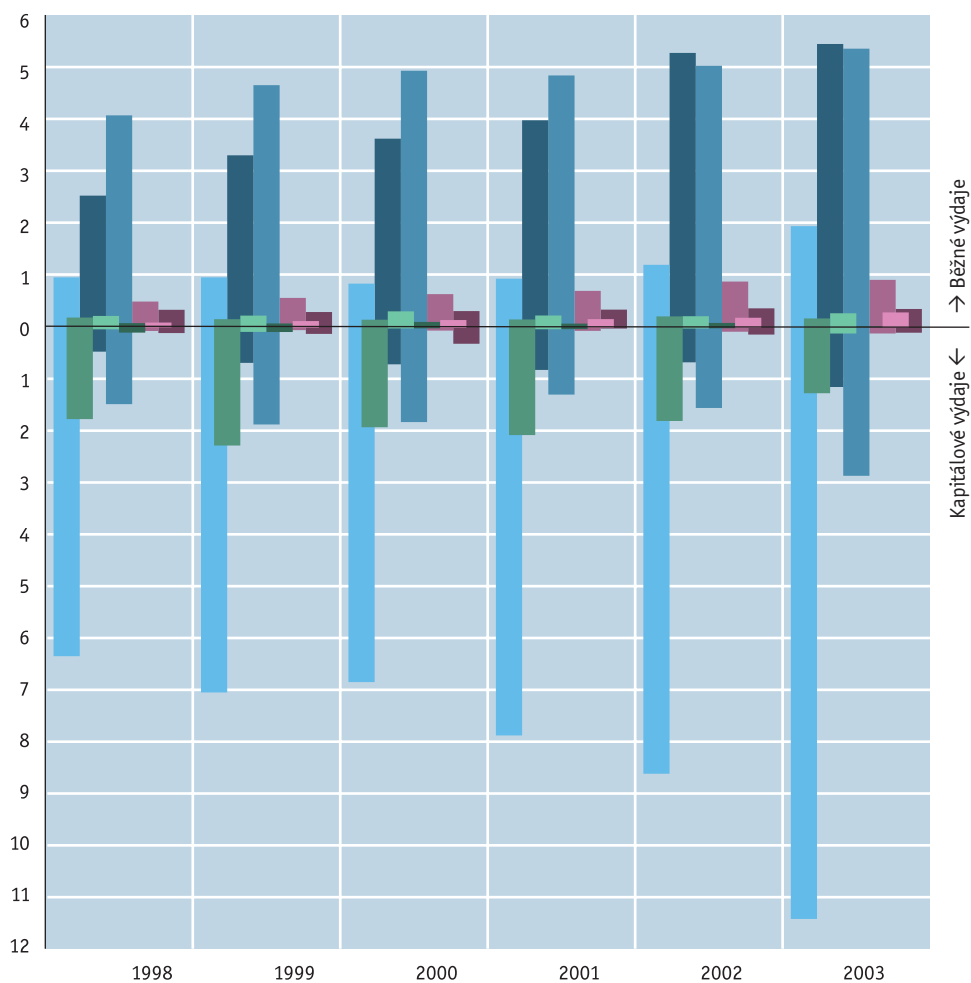

Zdroj: ČSÚ

Graf 5.8

Běžné a kapitálové výdaje z veřejných rozpočtů na ochranu životního prostředí (v mld. Kč)

- ostatní činnosti v ekologii
- správa v ochraně životního prostředí
- výzkum životního prostředí
- nakládání s odpady
- ochrana biodiverzity a krajiny
- ochrana vody
- redukce působení fyzikálních faktorů
- ochrana ovzduší
- ochrana půdy a podzemní vody

Zdroj: MŽP

V Rámcové strategii financování investic na zajištění implementace právních předpisů ES v oblasti životního prostředí, která byla přijata usnesením vlády č. 1230/1999, se uvádí, že naplnění požadavků vyplývajících z přejímané právní úpravy Evropských společenství bude do roku 2010 vyžadovat investice v rozsahu 304,1 mld. Kč. Podle současných propočetů bude potřebné v letech 2005–2010 investovat okolo 180 mld. Kč.

Současnost

Vzhledem k vysoké finanční náročnosti závazků v čištění odpadních vod, které na sebe Česká republika převzala před vstupem do EU, se výše investic na ochranu životního prostředí i jejich podíl na HDP opět zvyšuje, i když objemu z let 1995–1998 nedosahuje.

Zvyšování deficitu státního rozpočtu omezuje větší využívání finanční podpory ekologických investic z tohoto zdroje. Příjmy SFŽP z plateb za znečištění dlouhodobě klesají, a to v důsledku realizace četných ekologizačních opatření a také v důsledku útlumu výroby u některých významnějších znečišťovatelů.

Při stagnující výši veřejných podpor do oblasti ochrany životního prostředí zůstává velká váha na vlastních zdrojích investorů (cca 2/3).

Získání potřebných finančních prostředků pro splnění „evropských“ závazků v ochraně vod je nejvážnějším současným problémem financování ochrany životního prostředí.

Daňové úlevy z důvodů ochrany životního prostředí

K ochraně životního prostředí bylo v uplynulém období využito několika dalších ekonomických opatření, která zvýhodňují technologie, případně druhy dopravy a používaná paliva méně environmentálně škodlivá. Jednalo se zejména o osvobození některých druhů dopravy od silniční daně, různé vysokou spotřební daň na olovnatý a bezolovnatý benzín, osvobození od daně z nemovitostí u nemovitostí s významem pro ochranu životního prostředí a o zařazení některých ekologicky příznivých výrobků do zvýhodněné (nižší) sazby daně z přidané hodnoty.

Na začátku 90. let se daňové úlevy z důvodů ochrany životního prostředí vyskytovaly jen výjimečně. Celá daňová soustava byla zejména díky dani z obrátu nepřehledná. Tato daň, která měla stovky sazeb, plnila funkci současné daně z přidané hodnoty a spotřebních daní. V této souvislosti je třeba upozornit na vysokou daň z obrátu uvalenou na prodej osobních aut a pohonných hmot.

Výběr titulů daňových úlev je zde uveden podle vymezení výdajů na životní prostředí uváděných Ministerstvem životního prostředí, Ministerstvem financí a Českým statistickým úřadem. Nejedná se tedy o úplný výčet těchto úlev. Další daňová zvýhodnění (např. u daně z příjmu a u daně dědic-ké, darovací a z převodu nemovitosti) Ministerstvo financí nesledovalo a nesleduje.

Pro daňové úlevy na podporu ochrany životního prostředí byla významná daňová reforma, která byla zavedena k 1. 1. 1993.

DANĚ Z NEMOVITOSTÍ

U daně z nemovitostí je výše daňových úlev z důvodů ochrany životního prostředí stanovena u pozemků písmeny h), j), k), l), m), o) § 4, a u staveb písmeny l), m), r) § 9 zákona č. 338/1992 Sb., o dani z nemovitostí.

Výše osvobození od daně z nemovitostí z důvodů ochrany životního prostředí (v mil. Kč)

Rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Pozemky	87	93	80	66	66	64	65	60	62	60	59	61
Stavby	40	130	177	176	218	242	233	217	191	178	159	155
Celkem	127	223	257	242	284	306	298	274	253	238	218	216

Zdroj: výpočty CENIA na základě dat MF

Tab 5.4

Tab. 5.5

e) Vozidla městské hromadné dopravy, tj. autobusy a trolejbusy. Zákon č. 143/1996 Sb. rozšířil písm. e) z MHD na vozidla zajišťující zpravidla vnitrostátní linkovou osobní dopravu.

i) Vozidla kombinované dopravy (kontejnerů) do 50 km k dopravě železniční, vodní a letecké; toto osvobození bylo zrušeno k 1. 1. 1999, zůstalo však daňové zvýhodnění kombinované dopravy, jež se ale nesleduje; kombinovaná doprava obsahovala i silniční – leteckou, která nemá ekologický charakter; od r. 2000 je pod bodem i) uvedeno daňové zvýhodnění aut splňujících normu EURO 3.

j) Vozidla splňující emisní normu, která je předepsána závaznými evropskými předpisy (směrnice 91/542/EHS a 94/12/EHS) jsou podle v současné době platné novely zákona o silniční dani daňově zvýhodněny. Zvýhodnění 66 % se týká automobilů, které splňují normu EURO 3, zvýhodnění 60 % automobilů, splňujících normu EURO 2.

k) Elektromobily.

Od roku 2002 byla zavedena přírážka k silniční dani za vyšší stáří vozidla. Její dopady činily v roce 2002 cca 194 mil. Kč, v roce 2003 cca 161 mil. Kč a v roce 2004 cca 18 mil. Kč.

SILNIČNÍ DAŇ

U silniční daně jsou úlevy stanoveny podle § 3 zákona č. 16/1993 Sb., o silniční dani v platném znění.

Daňová osvobození z důvodů ochrany životního prostředí u silniční daně podle předmětu osvobození (v mil. Kč)

Rok	Písm. e)	Písm. i)	Písm. j)	Písm. k)	Celkem e + i + j + k	Přírážka za stáří vozidla	Ekologické důvody
1995	43	69	380	1,1	483	–	493
1996	182	70	614	0,7	867	–	867
1997	211	69	964	0,5	1 244	–	1 244
1998	206	124	1 315	0,6	1 645	–	1 645
1999	205	0	0	0	205	–	205
2000	214	27	308	0	549	–	227
2001	216	175	1 307	0	1 698	–	304
2002	214	386	721	0	1 321	-194	407
2003	149	491	693	0	1 334	-161	394
2004	167	569	567	0,1	1 303	-18	392

Zdroj: výpočty CENIA na základě dat MF

SPOTŘEBNÍ DANĚ ZA POHONNÉ HMOTY

U spotřebních daní za pohonné hmoty je výše sazeb dána zákonem č. 587/1992 Sb., o spotřebních daních, nově zákonem č. 353/2003 Sb. Sazby daně z obrátu a spotřebních daní za pohonné hmoty se v letech 1989–2004 zvyšovaly ve srovnání s růstem spotřebitelských cen poměrně málo. Byla tak nepřímo zvýhodňována ekologicky velmi náročná silniční doprava. Mezinárodní vodní doprava a ekologicky náročná mezinárodní letecká doprava byly a i nadále jsou osvobozeny od placení spotřebních daní za pohonné hmoty na základě mezinárodních recipročních smluv. Od 1. 1. 2001 je od placení spotřebních daně za pohonné hmoty osvobozena i vnitrostátní letecká doprava a od 1. 1. 2004 i vnitrostátní vodní doprava. V r. 2004 tato úleva pro vodní dopravu činila 178 mil. Kč a pro leteckou dopravu 5 446,4 mil. Kč.

V letech 1991–1992 byla uplatňována nižší sazba daně z obrátu a v letech 1993–1995 nižší sazba spotřebních daně na bezolovnatý benzín natural. Daňové zvýhodnění bezolovnatého benzínu bylo k 1. 1. 1996 zrušeno a od 1. 1. 2001 není povolen prodej olovnatého benzínu.

Do roku 2000 byla uplatňována nulová spotřební daň na bionaftu. Byla a stále je uplatňována nižší sazba spotřebních daně na zkapalněný zemní plyn (LPG) pro pohon dopravních prostředků. Až do roku 2003 byl nulovou sazbou spotřebních daně zatížen stlačený zemní plyn pro pohon dopravních prostředků (CNG). Od roku 2004 byla zavedena poměrně vysoká spotřební daň na CNG a citelně zvýšena spotřební daň na LPG a na motorovou naftu a částečně zvýšena i na benzíny. Ekonomické zvýhodnění ekologičtějších pohonných hmot nižší spotřebních daní se tak v roce 2004 snížilo na cca polovinu.

Výše ekonomického zvýhodnění z důvodů ochrany životního prostředí u spotřební daně za pohonné hmoty v dopravě ČR (v mil. Kč)

Rok	Natural	Bionafta	LPG	CNG	Celkem
1993	438	nízké	nízké	10	448
1994	876	nízké	nízké	21	897
1995	1 103	209	12	28	1 352
1996	0	250	38	30	318
1997	0	1 398	62	33	1 493
1998	0	1 261	557	40	1 858
1999	0	1 624	658	48	2 330
2000	0	315	710	50	1 075
2001	0	79	827	41	947
2002	0	395	1 051	50	1 496
2003	0	648	1 118	51	1 817
2004	0	424	554	2	980

Zdroj: výpočet CENIA podle sazeb spotřební daně a odhadu spotřeby v dopravě (CDV Brno)

DAŇ Z PŘIDANÉ HODNOTY

Do nižší (5%) sazby daně z přidané hodnoty (DPH) byla v letech 1993–2003 zařazena řada výrobků na podporu úspor paliv a energie (zejména průtokoměry), k využívání obnovitelných zdrojů energie a bionafta. Většinou se jednalo o menší absolutní, ale významné relativní částky.

V případě zvýhodnění bionafty zařazením do nižší 5% sazby DPH šlo až do roku 1996 o velmi malé částky. V dalších letech se však vlivem zvýšení její výroby jednalo o poměrně významnou podporu – viz následující tabulka. Ekonomické zvýhodnění bionafty však je třeba posuzovat součtem zvýhodnění v rámci spotřební daně, DPH (včetně případné vratky) a dotací na bionaftu.

Podpora výroby MEŘO (bionafty) vlivem zařazení do snížené sazby DPH (v mil. Kč)

Rok	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Podpora	100–150	100–150	200–250	958	624	835	836

Zdroj: MZe

Zařazení trojcestných katalyzátorů do nižší 5% sazby DPH představovalo v letech 1993–2003 zvýhodnění cca 300–900 mil. Kč ročně v závislosti na počtu vyrobených aut.

Od roku 2004 byly všechny výrobky zařazené dosud do snížené sazby DPH z důvodů ochrany životního prostředí a úspor paliv a energie a využívání obnovitelných zdrojů přeřazeny do základní sazby DPH, tj. 22 % resp. 19 % od 1. 5. 2004.

Tab 5.6

Prodej pohonných hmot v České republice v letech 1993–2004 (v tis. tun)

rok	benzín celkem	motorová nafta	ostatní
1993	1 425,60	1 682,50	175,3
1994	1 651,60	1 685,60	140,5
1995	1 684,40	1 982,90	207
1996	1 850,10	2 285,30	194,5
1997	1 941,00	2 239,60	330,5
1998	1 788,70	2 275,00	356,5
1999	1 975,60	2 232,00	433,3
2000	1 920,60	2 393,10	484,3
2001	1 977,60	2 668,40	481,1
2002	1 979,00	2 659,30	529,3
2003	2 110,80	3 046,00	599,9
2004	2 305,20	3 413,50	591,3

Zdroj: CDV Brno

Tab 5.7

06

Platby za ovlivnění životního prostředí

62 | 63

Kvalitativně nový systém ochrany životního prostředí, vytvářený v České republice po roce 1989, využívá početný rejstřík ekonomických nástrojů včetně celé řady plateb za znečišťování a využívání životního prostředí.

Platby byly postupně zaváděny již od poloviny 60. let. Jednalo se o poplatky za znečišťování ovzduší, náhrady (úplaty) za vypouštění nečištěných nebo nedostatečně čištěných vod a za odběry povrchových a podzemních vod a odvody za zábor zemědělského půdního fondu k nezemědělským účelům.

Transformační změny, probíhající od počátku 90. let, především privatizace a zavádění tržní ekonomiky, vytvořily odpovídající prostor pro působení ekonomických nástrojů, a to zejména z hlediska dopadů těchto plateb na subjekty znečišťující či využívající životní a přírodní prostředí. Postupně docházelo i k významným změnám environmentálního práva, včetně změn týkajících se rozsahu a struktury zdrojů znečištění, zpoplatněných škodlivin, sazeb poplatků i dalších aspektů souvisejících s placením poplatků.

V průběhu 90. let byly zavedeny další poplatky – zejména za ukládání odpadu, za těžbu nerostných surovin a za odnětí lesní půdy.

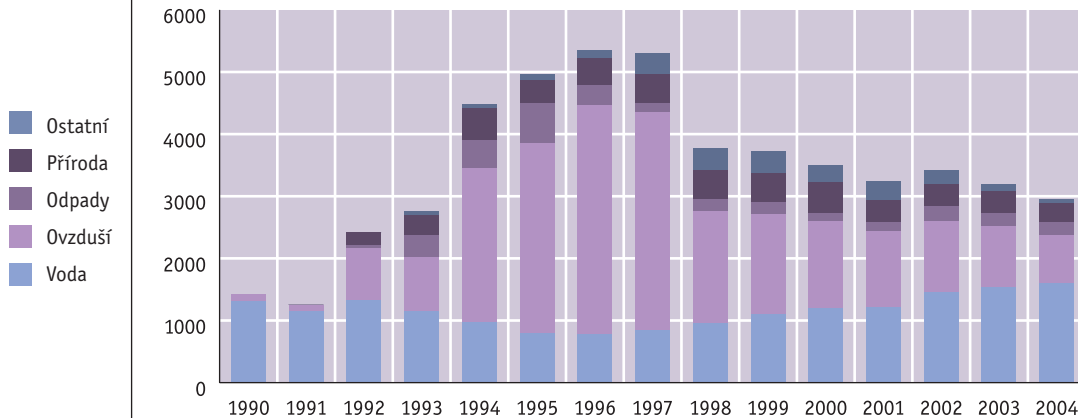
Funkci plateb za znečišťování či využívání životního prostředí vedle poplatků zčásti plní i některé obecné platby, například spotřební daně z pohonných hmot a některé tituly místních poplatků. Některé další platby – například specifické daně k ochraně životního prostředí, úhrada ekologické újmy nebo další platby za využívání přírodních zdrojů – zůstaly zatím pouze ve stadiu návrhů.

Platby za poškozování životního prostředí jsou v současnosti příliš nízké na to, aby aktivně stimulovaly ochranu životního prostředí, a to i přesto, že tržní ekonomika vytvořila potřebný prostor pro jejich efektivnější působení.

V rámci nástrojů politiky životního prostředí výrazně převažuje využívání normativních nástrojů (stanovení limitů, norem, zákazů, regulace, atd.). Ekonomické nástroje včetně plateb tak tvoří pouze doplněk nástrojů normativních a většinou nejsou považovány za rovnocenné při tvorbě konkrétní politiky v jednotlivých složkách. Hlavním důvodem pro jejich existenci je jejich fiskální efekt – tzn. možnost využití výnosu plateb k financování ochrany životního prostředí nebo ke kompenzaci negativních dopadů. Tímto způsobem jsou beze zbytku využívány např. příjmy z poplatků plynoucí do Státního fondu životního prostředí České republiky (SFŽP).

Graf 6.1

Příjmy SFŽP podle složek životního prostředí (v mil. Kč)

Zdroj: SFŽP

Poplatky jsou placeny podle pravidel, stanovených příslušnými zákony (zde jsou uvedeny i sazby za jednotku). Platí je zejména průmyslové firmy a společnosti poskytující služby občanům (např. v rámci zásobování pitnou vodou a odvádění a čištění odpadních vod, v rámci nakládání s komunálním odpadem, v rámci centralizovaných dodávek tepla). Věcnou kontrolu placení poplatků provádí ve většině případů Česká inspekce životního prostředí nebo krajské úřady, většinu poplatků vybírají finanční úřady a jejich výnos je příjmem Státního fondu životního prostředí nebo rozpočtů obcí. Převážná část vybraných poplatků je využívána pro podporu akcí k ochraně životního prostředí.

Zakladatelské období (1989–1992)

Na přelomu 80. a 90. let existovaly v ČR:

- poplatky za znečišťování ovzduší ¹⁾;
- náhrady (od roku 1967) a úplaty (od roku 1980) za vypouštění odpadních vod do vod povrchových, úplaty za odběry vody z vodních toků a úplaty za odběry podzemních vod (mimo vodárenských odběrů) ²⁾;
- odvody za odnětí zemědělského půdního fondu k nezemědělským účelům ³⁾.

V podmínkách centrálně a plánovaně řízené ekonomiky (do roku 1989) nemohly být tyto platby odpovídajícím ekonomickým stimulem, který by výrazněji ovlivňoval plátce směrem k ekologicky příznivějšímu chování. Zkušenosti s nimi však byly uplatněny v rámci legislativních úprav, ke kterým začalo docházet počátkem 90. let.

POPLATKY ZA ZNEČIŠŤOVÁNÍ OVZDUŠÍ

Poplatky nově upravil zákon č. 309/1991 Sb., o ochraně ovzduší před znečišťujícími látkami a zákon č. 389/1991 Sb., o státní správě ochrany ovzduší a poplatcích za jeho znečišťování. Zde byly přijaty zásadní změny týkající se rozsahu a struktury zdrojů znečišťování, zpoplatněných škodlivin, sazeb poplatků i dalších aspektů souvisejících s placením poplatků za znečišťování ovzduší.

Malé zdroje znečišťování ovzduší (tepelný výkon do 50 kW) užívané k podnikání byly v letech 1992–1994 zpoplatňovány orgány příslušné obce, a to pevnou částkou do maximální výše 10 000 Kč za rok.

Ke stanovenému základnímu poplatku (množství emisí x sazba) se připočítávala přírážka ve výši 50 % v případě, kdy zdroj znečištění nedodržel stanovený emisní limit. Poplatky byly stanoveny s tzv. náběhovou křivkou, tzn. že v letech 1992–93 se platily ve výši 30 %, v letech 1994–95 ve výši 60 %, v roce 1996 ve výši 80 % a od roku 1997 v plné výši.

Sazby poplatků za znečišťování ovzduší, stanovené provozovatelům velkých (od roku 2003 i zvláště velkých) a středních zdrojů znečišťování (v Kč/t)

Druh škodliviny	1968–1991 ¹⁾	1992–1993	1994–1995	1996	1997–2002	2003 ad.
Tuhé znečišťující látky	100	900	1 800	2 400	3 000	3 000
Oxid siřičitý	100	300	600	800	1 000	1 000
Oxidy dusíku	X	240	480	640	800	800
Oxid uhelnatý	X	180	360	480	600	600
Uhlovodíky	X	600	1 200	1 600	2 000	X
Těkavé organické látky	X	–	–	–	–	2 000
Be, Cd, Hg, Tl a jejich sloučeniny	X	6 000	12 000	16 000	20 000	20 000
Sb, Sn, Cr, Co, Mn, Cu, Ni, Pb, Te, V, Zn a jejich sloučeniny	X	3 000	6 000	8 000	10 000	20 000
Amoniak	X	300	600	800	1 000	1 000
Methan	X	–	–	–	–	1 000
Polycyklické aromatické uhlovodíky	X	6 000	12 000	16 000	20 000	20 000
Hořící nebo zapařená část uhlénohého dolu či lomu v Kč/m ²	X	60	120	160	200	200
Hořící skládky či výsypky v Kč/m ²	X	60	120	160	200	2 000
Freony ²⁾	X	–	200 000	200 000	200 000	400 000
Škodliviny 1. Třídy	X	6 000	12 000	16 000	20 000	20 000
Škodliviny 2. Třídy	X	3 000	6 000	8 000	10 000	10 000
Škodliviny 3. Třídy	X	300	600	800	1 000	–

Zdroj: CENIA podle příslušných právních předpisů

Právní zakotvení prvních poplatků

¹⁾ Zákon č. 35/1967 Sb., o opatřeních proti znečišťování ovzduší

²⁾ Zákon č. 138/1973 Sb., o vodách a nařízení vlády ČSSR č. 35/1979 Sb., o úplatách ve vodním hospodářství (změny a doplňky provedeny zákonem č. 91/1988 Sb.)

³⁾ Zákon č. 53/1966 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu, včetně nařízení vlády ČSSR č. 102/1976 Sb. a č. 39/1984 Sb.

Tab. 6.1

¹⁾ V letech 1968–91 byly zpoplatněny jen tuhé emise a emise SO₂ provizorní sazbou 100 Kč/t u zdrojů překračujících platnou hygienickou (imisní) normu v závislosti na výšce komína. Tak byla zpoplatněna asi 1/3 objemu těchto emisí.

²⁾ Poplatky za freony byly zavedeny v roce 1995 zákonem č. 86/1995 Sb. s účinností od 1. 7. 1995 a nově pak upraveny zákonem č. 86/2002 Sb.

Graf. 6.2

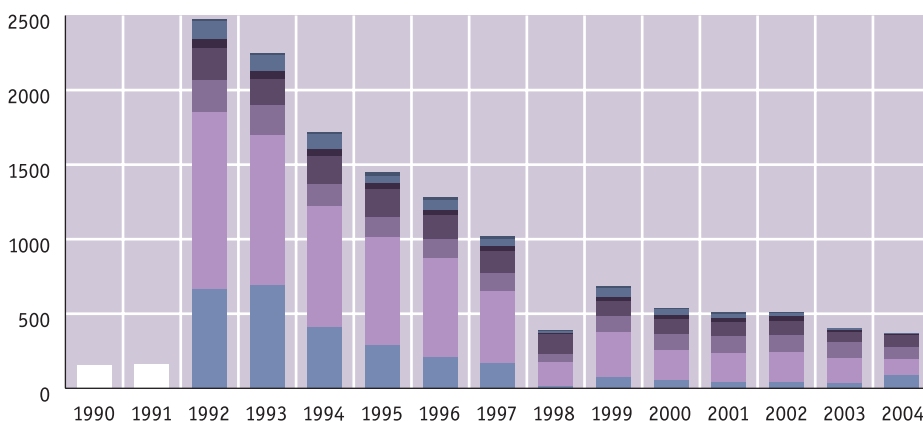

V letech 1990–91 jen příjem Fondu ochrany ovzduší ve výši 40 % placených poplatků za znečišťování ovzduší.

Od r. 2003 se místo C_xH_y zpoplatňují těkavé organické látky VOC.

Nominální poplatky = poplatky bez odkladů a přírážek.

Nominální poplatky za znečišťování ovzduší z velkých zdrojů v ČR (v mil. Kč)

Zdroj: SFŽP, ČIŽP, od 1.1 2003 kraje

ÚPLATY ZA VYPOUŠTĚNÍ NEČIŠTĚNÝCH NEBO NEDOSTATEČNĚ ČIŠTĚNÝCH ODPADNÍCH VOD

Úplaty za vypouštění nečištěných nebo nedostatečně čištěných odpadních vod byly nově upraveny zákonem č. 281/1992 Sb., kterým se mění nařízení vlády ČSSR o úplatách za znečišťování vod. Sazby zde byly zvýšeny o cca 100 % tak, aby zohledňovaly aktuální inflaci.

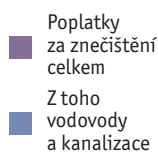
Tab. 6.2

Sazby úplat za vypouštění nečištěných nebo nedostatečně čištěných vod

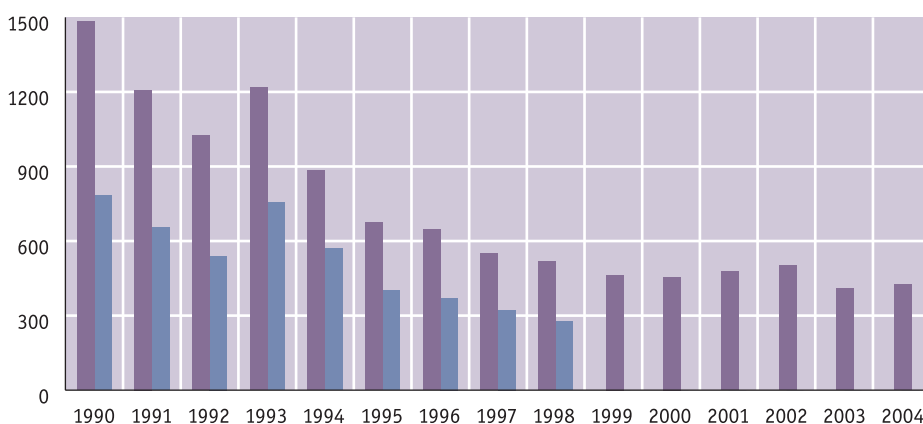
Škodlivina (jednotka)	Do 1992	1992–1998
BSK_5 (Kč/kg)	5–17,7	10–35,5
Nerozpuštěné látky (Kč/kg)	0,05–1,3	0,1–2,6
Ropné látky (Kč/m ³)	1–3	2–6
Rozpuštěné organické látky (Kč/kg)	120–600	240–1200
Zjevná acidita a alkalita (Kč/kmol)	135	270

Zdroj: CENIA podle příslušných právních předpisů

Graf 6.3

Celková výše základních úplat, resp. poplatků za vypouštění odpadních vod do vod povrchových, snižená o odklady (v mil. Kč)

Zdroj: MŽP – Výkaz 3-01, r. 1999 MŽP – Výkaz vod 1-01

Od roku 1999 se vodovody a kanalizace nesledují jako samostatná kategorie.

POPLATKY ZA ULOŽENÍ ODPADU

Poplatky za uložení odpadu byly v ČR zavedeny až od 1. dubna 1992 zákonem č. 238/1991 Sb., o odpadech a zákonem č. 62/1992 Sb., o poplatcích za uložení odpadů. Sazba I (v letech 1992–1997) a základní složka poplatku (od roku 1998) se platila za uložení odpadu na skládku. Jejím příjemcem jsou obce, na jejichž území skládka leží, a slouží jako kompenzace újmy spojené s provozem skládky. Sazba II se platila do 31. 7. 1996 za uložení odpadu na skládku nezabezpečenou z hlediska požadavků zákona o odpadech. Od 1. 8. 1996 již nebylo možné na tzv. nezabezpečenou skládku odpad ukládat.

Sazby poplatků za uložení odpadu (v Kč/t odpadu)

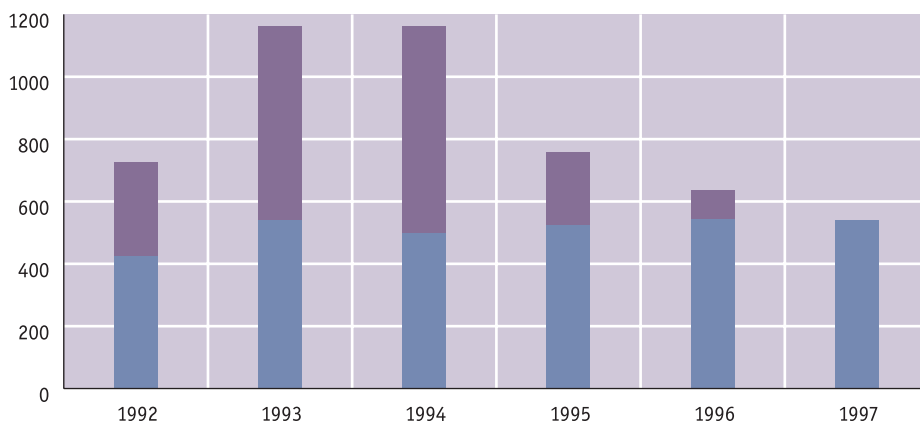
Sazba	Rok	Zeminy a hlušiny	Ostatní odpady	TKO	Zvláštní odpady	Nebezpečný odpad
Sazba I	1992–97	0	10	20	40	250
	1992	1	25	20	110	3 000
Sazba II	1993	3	70	70	320	4 000
	1994–96	6	140	210	640	5 000

Zdroj: CENIA podle příslušných právních předpisů

Tab. 6.3

TKO = tuhý komunální odpad

Uhrazené poplatky za ukládání odpadů podle kategorie odpadu (v mil. Kč)

Zdroj: CENIA z dat MŽP

Graf 6.4

■ Sazba II
■ Sazba I

ÚPLATY ZA ODBĚRY VODY Z POVRCHOVÝCH VODNÍCH TOKŮ

Úplaty za odběry vody z povrchových vodních toků byly počátkem 90. let hrazeny podle nařízení vlády č. 35/1979 Sb. ve výši 0,46 Kčs/m³ odběru povrchové vody s tím, že voda odebíraná pro potřeby průtočného chlazení parních turbín byla zpoplatněna sazbou 0,05 Kčs/m³. V letech 1991–1992 byl zaveden stávající systém věcně usměrňované ceny za odběr povrchové vody, kdy odběratel většího množství povrchové vody platí územně příslušnému podniku Povodí cenu, která byla pro dané povodí vy kalkulována. Vyjmenované položky svých nákladů do ní podnik Povodí nesmí zahrnout. Ceny jsou tedy diferencovány podle jednotlivých povodí a současná průměrná výše je na úrovni cca 2 Kč/m³.

ÚPLATY ZA ODBĚRY PODZEMNÍCH VOD

Odběry podzemních vod byly zpoplatněny dle nařízení vlády ČSSR č. 91/1988 částkou 2 Kčs/m³. Vodárenské odběry zpoplatněny nebyly.

Implementační období (1993–1998)

POPLATKY ZA ZNEČIŠŤOVÁNÍ OVZDUŠÍ ZA VELKÉ A STŘEDNÍ ZDROJE

Poplatky za znečišťování ovzduší za velké a střední zdroje byly postupně zvyšovány v souladu se zákonem č. 389/1991 Sb. (viz tabulka 6.1). Zákonem č. 158/1994 Sb. bylo upraveno rozpětí sazeb poplatků za malé zdroje znečišťování ovzduší. Poplatky z velkých a středních zdrojů stanovovala ČIŽP a vybíraly územně příslušné finanční úřady, výnos byl zdrojem SFŽP. Poplatky z malých zdrojů znečištění ovzduší stanovovaly územně příslušné obce, a to v rámci rozpětí daného zákonem (viz následující tabulka). Tyto poplatky obce i vybíraly a získávaly jejich výnos.

Tab. 6.4

Sazby poplatků za znečišťování ovzduší, stanovené provozovatelům malých zdrojů znečišťování – podnikatelům (v Kč/t)

Druh paliva	0–50 kW	50–100 kW	100–200 kW
Lehký topný olej	400–800	800–1 250	1 250–1 700
Ostatní topné oleje	700–1 400	1 400–2 100	2 100–2 800
Černé uhlí	1 000–2 000	1 000–1 500	1 500–2 000
Hnědé uhlí tříděné, paliva z hnědého uhlí	500–1 000	1 000–1 500	1 500–2 000
Hnědé energetické uhlí, lignit	2 000–4 000	4 000–6 000	6 000–8 000
Uhelné kaly, proplátky	10 000	10 000–20 000	20 000–40 000

Zdroj: CENIA podle příslušných právních předpisů

ÚHRADY ZA TĚŽBU NEROSTNÝCH SUROVIN

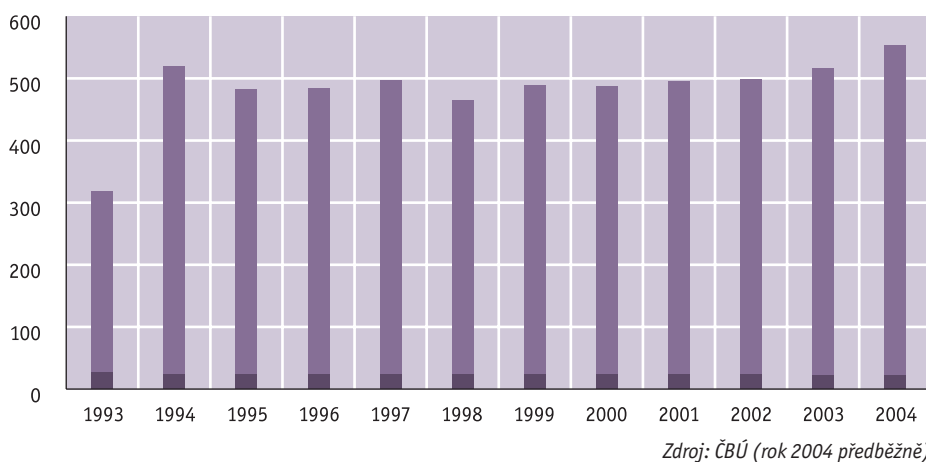
Úhrady za těžbu nerostných surovin byly v ČR zavedeny od roku 1993 zákonem č. 541/1991 Sb., jímž se mění zákon č. 44/1988 Sb., o ochraně a využití nerostného bohatství. Úhrada z plochy zabrané těžbou a 50 % (od 23. 11. 2000 75 %) úhrady z objemu těžených nerostů částečně kompenzují škody způsobované těžbou obcím. Druhá část je příjmem státního rozpočtu, kde je výnos účelově vázán na zahlazování následků těžební činnosti. Úhrady z objemu těžených nerostů jsou stanoveny diferencovaně pro 44 druhů nerostů, a to v rozpětí 0,5–10 % z celkové tržby za vydobyté nerosty oceněné tržní cenou. Sazby jsou stanoveny vyhláškami MH ČR č. 617 z 3. 12. 1992 a MPO č. 426 z 23. 11. 2001. Nejvyšší sazby (10 %) byly do roku 2001 stanoveny za magnezit, kamennou sůl, technicky využitelné krystaly nerostů a drahé kameny a vysokoprocentní vápenec, od roku 2002 pak za rudy, technicky využitelné krystaly nerostů a drahé kameny a vysokoprocentní vápenec.

Tab. 6.5

Sazby úhrad z dobývacího prostoru a z vydobytých vyhrazených nerostů

Zpoplatnění	Sazba	Příjemce výnosu
1 km ² dobývací plochy	10 000 Kč/rok	územně příslušná obec
Do 2 ha dobývací plochy	2 000 Kč/rok	územně příslušná obec
Z objemu těžených nerostů	0,5 až 10 % tržní ceny	územně příslušná obec + státní rozpočet

Zdroj: CENIA podle příslušných právních předpisů

Úhrady z dobývacího prostoru a z vydobytých vyhrazených nerostů (v mil. Kč)**Graf 6.5**

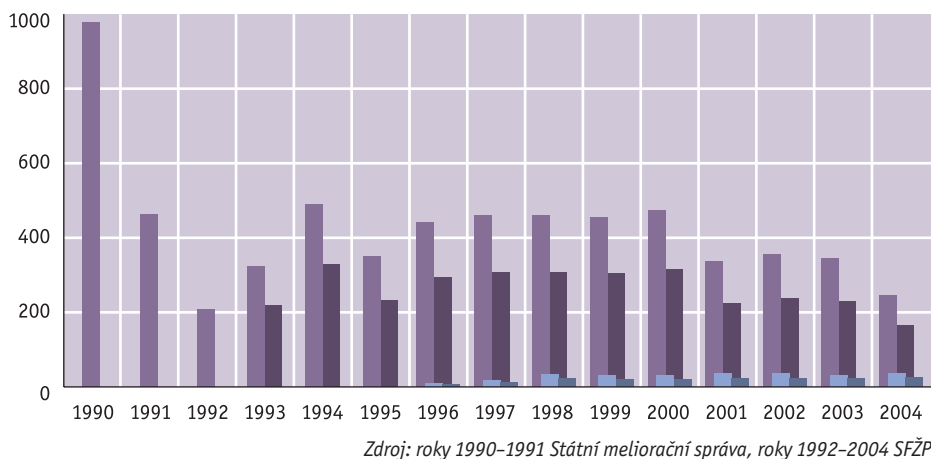
■ Z těžných nerostů
■ Za zábor plochy

ODVODY ZA ZÁBORY ZEMĚDĚLSKÉHO PŮDNÍHO FONDU

Odvody za zábory zemědělského půdního fondu byly od roku 1993 nově upraveny zákonem č. 334/1992 Sb., o ochraně zemědělského půdního fondu. Jejich výše je založena na podrobné bonitaci zemědělské půdy, resp. činí stonásobek čisté zemědělské produkce roku 1989 v ČSSR bez ocenění ekologické funkce zemědělské půdy. Výnos je z 60 % příjmem SFŽP a ze 40 % územně příslušných obcí.

POPLATKY ZA ODNĚTÍ LESNÍ PŮDY

Poplatky za odnětí lesní půdy pro účely nesouvisející s lesním hospodářstvím byly zavedeny od roku 1996 zákonem č. 289/1995 Sb., o lesích. Jejich základem je padesátinásobek čisté dřevní produkce příslušného lesa, který je zvýšen koeficientem zohledňujícím jeho mimoprodukční funkce. Výnos je z 60 % příjmem SFŽP a ze 40 % územně příslušných obcí.

Výnosy odvodů/poplatků za odnětí půdy (v mil. Kč)**Graf 6.6**

■ Zemědělská půda (FZP/SFŽP)
■ Zemědělská půda (obce)
■ Lesní půda (SFŽP)
■ Lesní půda (obce)

Předvstupní období (1999–2003)

POPLATKY ZA ZNEČIŠŤOVÁNÍ OVZDUŠÍ

Poplatky za znečišťování ovzduší byly od roku 2003 nově upraveny zákonem č. 86/2002 Sb., o ochraně ovzduší (viz tab. 6.1).

Tab. 6.6

Sazby poplatků za znečišťování ovzduší, stanovené provozovatelům malých zdrojů znečišťování – podnikatelům (v Kč/t)

Druh paliva	50–100 kW	100–200 kW
Topné oleje s obsahem síry od 0,1 do 0,2 %	1 000–1 500	1 500–2 000
Topné oleje s obsahem síry do 1 %	1 500–2 500	2 500–3 000
Jiná kapalná paliva a látky	6 000–8 000	8 000–12 000
Černé uhlí	1 500–2 000	2 000–3 000
Hnědé uhlí tříděné, paliva z hnědého uhlí	2 500–4 000	4 000–5 000
Hnědé energetické uhlí, lignit	4 000–6 000	6 000–10 000
Uhelné kaly, proplásky	10 000–20 000	20 000–40 000

Zdroj: CENIA podle příslušných právních předpisů

POPLATKY ZA VYPOUŠTĚNÍ NEČIŠTĚNÝCH NEBO NEDOSTATEČNĚ ČIŠTĚNÝCH ODPADNÍCH VOD

Poplatky za vypouštění znečištěných nebo nedostatečně čištěných odpadních vod do vod povrchových byly nově upraveny zákony č. 58/1998 a 254/2001 Sb. Od roku 2002 se kromě poplatku za vypouštění znečištěných odpadních vod platí i poplatek z objemu vypouštěných odpadních vod ve výši 0,10 Kč/m³ převyšoval-li tento objem 100 000 m³/rok.

Tab. 6.7

Sazby základních poplatků (bez přírážky) za vypouštění znečištěných nebo nedostatečně čištěných odpadních vod do vod povrchových (v Kč/kg)

Škodlivina	1999–2001	Od 2002
CHSK nečištěné odpadní vody ¹⁾		16
CHSK čištěné odpadní vody		8
CHSK pro odpadní vody čištěné z výroby buničiny a zušlechťování bavlnářských a lnářských textilií		3
RAS – rozpuštěné anorganické soli		0,5
Nerozpuštěné látky ²⁾		2
Fosfor celkový		70
Dusík amoniakální	40	–
Dusík anorganický	–	30
Rtuť		20 000
Kadmium		4 000
Vypouštění nečištěných odpadních vod z domů do podzemních vod (Kč/dům)	–	3 500
Za odběr podzemních vod na pitnou vodu (Kč/m ³)	–	2
Za odběr podzemních vod pro ostatní užití (Kč/m ³)	–	3

Zdroj: CENIA podle příslušných právních předpisů

¹⁾ CHSK – chemická spotřeba kyslíku

²⁾ Poplatek za tento ukazatel platí pouze znečišťovatelé, kteří buď neplatí poplatek za CHSK, ale znečištění přesahuje limit pro zpoplatnění nerozpuštěných látek, nebo vypouštějí v odpadních vodách více nerozpuštěných látek, než činí trojnásobek množství zpoplatněné CHSK.

POPLATKY ZA ODBĚRY PODZEMNÍCH VOD

Zákonem č. 254/2001 Sb. došlo od roku 2002 ke změnám v poplatcích za odběr podzemní vody. Pro průmysl se zvýšila sazba ze 2 na 3 Kč/m³ a nově se zavedlo zpoplatnění pro vodárny ve výši 2 Kč/m³. V obou případech je výnos zdrojem příjmů SFŽP.

POPLATKY ZA UKLÁDÁNÍ ODPADŮ

Poplatky za ukládání odpadů byly nově upraveny zákony o odpadech č. 125/1997 Sb. a č. 185/2001 Sb. Od roku 1998 se platí riziková složka poplatku za uložení nebezpečného odpadu.

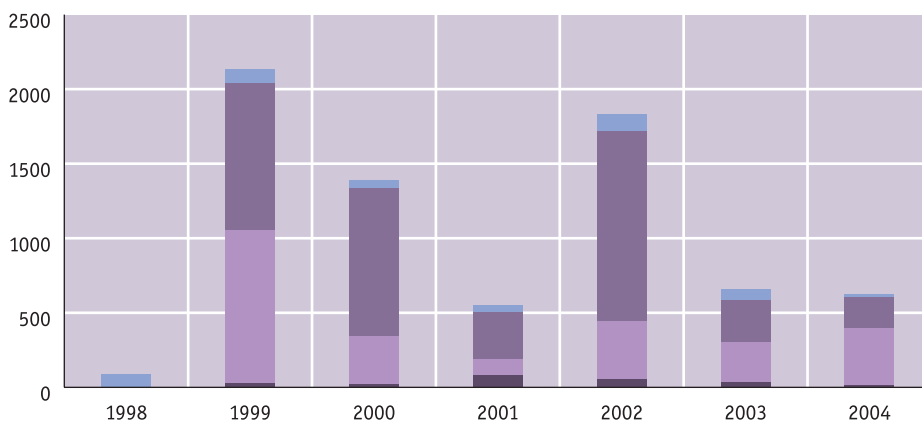
Sazby poplatků za ukládání odpadů (v Kč/t)

Rok	Základní poplatek za nebezpečný odpad	Základní poplatek za komunální a ostatní odpad	Rizikový poplatek za nebezpečný odpad
1998	200	20	300
1999–2000	250	30	500
2001	350	50	750
2002–2004	1 100	200	2 000
2005–2006	1 200	300	2 500

Zdroj: CENIA podle příslušných právních předpisů

Tzv. finanční rezerva na rekultivaci skládky po skončení její životnosti činí 100 Kč/t nebezpečného a komunálního odpadu a 35 Kč/t ostatního odpadu a odpadu z azbestu.

Uhrazené poplatky za ukládání odpadů podle kategorie odpadu (v mil. Kč)

Zdroj: Statistická ročenka životního prostředí ČR

Tab. 6.8

Graf 6.7

■ Rizikový za nebezpečný odpad
■ Ostatní odpad
■ Komunální odpad
■ Nebezpečný odpad

Údaje za základní poplatek za rok 1998 nejsou k dispozici.

- V souladu se směrnicí Rady 2003/96/ES ze dne 27. října 2003, o restrukturalizaci rámce Společenství pro daňové zatížení u energetických výrobků a elektřiny, se také v České republice připravuje zdanění paliv a elektřiny, jehož výše se liší podle druhu energetického zdroje a způsobu užití paliva. Tuto změnu je možno chápat jako zavedení spotřební daně svého druhu nebo jako část ekologické daňové reformy. Příprava rozpočtově neutrální ekologické daňové reformy je součástí programového prohlášení současné vlády.
- Novým ekonomickým nástrojem k ochraně životního prostředí je zavedení obchodování s povolenkami na emise skleníkových plynů podle zákona č. 695/2004 Sb. Tímto zákonem byla přejata do našeho právního řádu směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2003/87/ES.

Tab. 6.9

Současnost

V současné době je u nás placeno 16 druhů poplatků. Jedná se o poplatky (platby):

- za znečišťování ovzduší – provozovatelé zvláště velkých a velkých stacionárních zdrojů,
- za znečišťování ovzduší – provozovatelé středních stacionárních zdrojů,
- za znečišťování ovzduší – provozovatelé malých stacionárních zdrojů,
- za výrobu a dovoz regulovaných látek a výrobků, které obsahují freony (fakticky, ne však de jure, skončily k 1. 5. 2004 vstupem ČR do EU),
- za odebrané množství podzemní vody,
- za vypouštění odpadních vod do vod povrchových,
- za povolené vypouštění odpadních vod do vod podzemních,
- za odběr vody k úhradě správy vodních toků a správy povodí,
- za uložení odpadů,
- na podporu sběru, zpracování, využití a odstranění vybraných autovraků, které od 22. 4. 2004 platí dovozce auta ve výši 5 000 Kč/auto, pokud dovážené použité auto nesplňuje emisní normu pro nově vyráběná auta,
- za provoz systému shromažďování, sběru, přepravy, třídění, využívání a odstraňování komunálních odpadů / za komunální odpad – má charakter ceny za odvoz a likvidaci komunálního odpadu,
- za registraci a za roční evidenci v seznamu oprávněných osob podle zákona o obalech,
- z dobývacího prostoru,
- z vydobytých nerostů na výhradních ložiskách nebo vyhrazených nerostů po jejich úpravě a zušlechťení,
- za odnětí půdy ze zemědělského půdního fondu (trvalé a dočasné odnětí),
- za odnětí dle lesního zákona (trvalé a dočasné odnětí).

Zvláštní kategorií plateb jsou pokuty za nedodržení státem stanovených limitů nebo povinností.

Horní výše pokut za porušování povinností vyplývajících ze zákonů na ochranu životního prostředí

Oblast životního prostředí	Horní výše pokuty	Dle zákona
Odpady ¹⁾	50 000 000 Kč	č. 185/2001 Sb. ²⁾
Chemické látky ¹⁾	5 000 000 Kč	č. 356/2003 Sb. ²⁾
Ochrana ovzduší	10 000 000 Kč	č. 86/2002 Sb. ²⁾
Integrovaná prevence	7 000 000 Kč	č. 76/2002 Sb. ²⁾
Ochrana vod ¹⁾	10 000 000 Kč	č. 254/2001 Sb. ²⁾
Obaly	50 000 000 Kč	č. 477/2001 Sb. ²⁾
Ochrana lesa	1 000 000 Kč	č. 282/1991 Sb. ²⁾ , č. 289/1995 Sb. ²⁾
Ochrana přírody	1 000 000 Kč	č. 114/1992 Sb. ²⁾
CITES	1 500 000 Kč	č. 100/2004 Sb.
Týrání zvířat	500 000 Kč	č. 246/1992 Sb. ²⁾
Ochrana zem. půdy	500 × min. mzda	č. 334/1992 Sb. ²⁾
Posuzování výrobků ⁴⁾	300 × min. mzda	č. 244/1992 Sb.
Jaderná bezpečnost	100 000 000 Kč	č. 18/1997 Sb. ²⁾
Ochrana veřejného zdraví	3 000 000 Kč	č. 258/2000 Sb. ²⁾
Prevence závažných havárií způsobených chemickými látkami ¹⁾	5 000 000 Kč	č. 353/1999 Sb. ²⁾
Geneticky modifikované organizmy	5 000 000 Kč	č. 78/2004 Sb.
Územní plánování a stavební řád ³⁾	1 000 000 Kč	č. 50/1976 Sb. ²⁾
Jiné	1 000 000 Kč	č. 17/1992 Sb. ²⁾
Jiné ⁵⁾	100 000 Kč	č. 36/1975 Sb. ²⁾

¹⁾ Pokutu lze v případě opakování do 1 roku uložit až v dvojnásobné výši.

²⁾ ve znění pozdějších předpisů

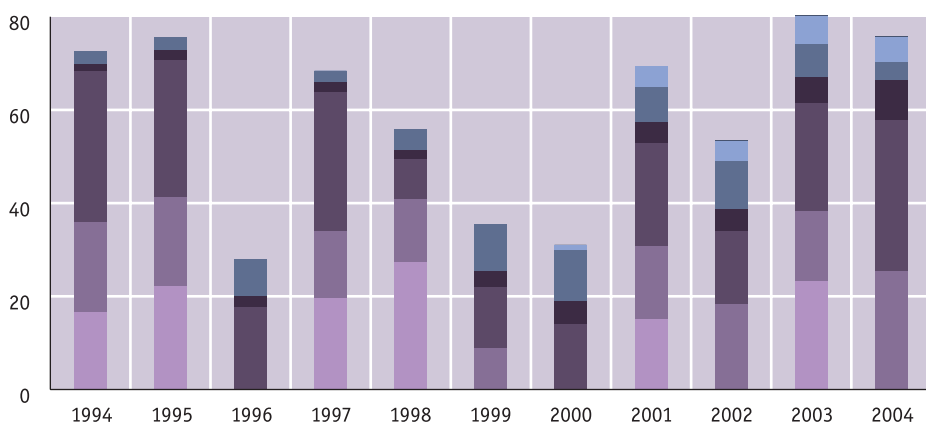
³⁾ Pokutu lze zvýšit v případě stavby bez povolení u fyzické osoby až na desetinásobek.

⁴⁾ zrušen zákonem č. 100/2001 Sb.

⁵⁾ zrušen zákonem č. 258/2000 Sb. (hlavně postihy za nedovolený nadměrný hluk)

Za posledních 11 let Česká inspekce životního prostředí uložila pokuty v celkové výši 795 mil. Kč. Jejich výnos je obvykle z 50 % příjmem SFŽP a z 50 % obce, na jejímž území k porušení zákona došlo.

Objem pokut uložených ČIŽP v jednotlivých složkách životního prostředí (v mil. Kč)

Zdroj: ČIŽP

Výnosy poplatků a jiných plateb, které jsou příjmem SFŽP, jsou využity vesměs na opatření na ochranu životního prostředí. Obdobné výnosy, které jsou příjmem státního rozpočtu nebo rozpočtu krajů či obcí (a v minulosti okresních úřadů), účelově na ochranu životního prostředí vázány obvykle nejsou. Výnosy základní sazby poplatků za uložení odpadu a poplatků za těžbu nerostných surovin, které jsou příjmem územně příslušných obcí, jim mají kompenzovat vznikající škody. Část výnosů poplatku za těžbu nerostných surovin, která je příjmem státního rozpočtu, je vázána na realizaci rekultivace těžbou devastované půdy.

Rozsah ekonomických nástrojů ochrany životního prostředí uplatňovaných v ČR patří k největším v Evropě a zřejmě i ve světě. Podobný, byť méně početný rozsah poplatků, má Slovensko a Polsko. Zavádění a úpravy plateb za životní prostředí však u nás neprobíhaly vždy systémově a optimálně, proto jsou zde i případy, kdy zpoplatnění není efektivní (například z hlediska administrativních či transakčních nákladů). Postupně by proto mělo docházet k přehodnocování stávajícího systému poplatků, jeho zefektivňování a postupné koordinaci s dalšími nástroji politiky životního prostředí.

Graf 6.8

- Geneticky modifikované organizmy
- Chemické látky
- Les
- Příroda
- Odpady
- Voda
- Ovzduší

Údaje za roky 1992 a 1993 nejsou k dispozici. Podle zákona č. 353/1999 Sb., o prevenci závažných havárií a č. 153/2000 Sb., o geneticky modifikovaných organizmech, ČIŽP v letech 2000–2004 neuložila žádnou pokutu.

07

Právo na informace o životním prostředí

74 | 75

Zamlčování informací o životním prostředí do roku 1989 vedlo k tlaku na poskytování těchto údajů a Ministerstvo životního prostředí při svém založení dostalo jako úkol „zabezpečovat a řídit Jednotný informační systém o životním prostředí, včetně plošného monitoringu na celém území České republiky, a to i v návaznosti na mezinárodní dohody“.

Právní úprava v oblasti poskytování informací o životním prostředí

Na podnět československé vlády vypracovala na podzim roku 1983 Ekologická sekce při Biologické společnosti ČSAV zprávu o životním prostředí v ČSSR. Tvůrci tohoto dokumentu doufali, že informace pozitivně změní přístup politického vedení státu k životnímu prostředí. Údaje byly předloženy jen několika politickým představitelům bez žádného vnějšího efektu. Jeden z výtisků se ztratil a přes signatáře Charty 77 byla data postupně uveřejněna nejříve v samizdatovém periodiku Informace o Chartě, poté část zprávy byla publikována v pařížském Le Monde a pak zprávu citovalo vysílání Hlasu Ameriky, Rádio Svobodná Evropa, část Tageszeitung v Berlíně, Listy a v červnu 1984 Die Zeit. Uveřejněné informace usvědčily, že ČSSR patří mezi nejzdevastovanější státy v Evropě. Ekologická sekce se tím, ať již původně chtěla či nechtěla, dostala do opozice vůči režimu. Význam tohoto dokumentu spočívá v tom, že byla prolomena informační blokáda, a pod vlivem této zprávy se vláda rozhodla opět zabývat otázkami životního prostředí a jeho nápravou.

Miroslav Vaněk: Nedalo se tedy dýchat

JISŽP funguje jako zastřešující informační systém nad 37 hlavními informačními systémy a téměř 5 000 databázemi.

tlak na zveřejňování environmentálních informací v průběhu 90. let byl tak výrazný, že vedl k vytvoření samostatného zákona o právu na informace o životním prostředí (zákon č. 123/1998 Sb.) dříve, než vznikl obecný zákon o svobodném přístupu k informacím (zákon č. 106/1999 Sb.). Je jediným „složkovým“ informačním zákonem, mimo zákony spojené s osobními údaji. Byl prvním zákonem „aproximační vlny“, v níž byla přejímána legislativa Evropského společenství a předběhl také Aarhuskou úmluvu o přístupu k informacím, účasti veřejnosti na rozhodování a přístupu k právní ochraně v záležitostech životního prostředí, kterou podepsala Česká republika v červnu 1998 na 4. ministerské konferenci v dánském Aarhusu.

Zákon č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí, vytváří pravidla komunikace mezi veřejnou správou, správci dat, a žadateli – uživateli dat. Nepřímo tento zákon také pozitivně působí na zlepšení režimu získávání informací veřejné správy od ohlašovatelů, zejména podniků. Občanům tento zákon zpřístupňuje informace, které jsou základní a výchozí podmínkou pro jejich účast v rozhodovacích procesech a na řešení problémů týkajících se životního prostředí.

Zákon č. 123/1998 Sb. zpřístupňuje informace, které vypovídají zejména o stavu životního prostředí a všech jeho složek, příčinách a důsledcích tohoto stavu, využívání přírodních zdrojů, vlivech staveb, činností a technologií na životní prostředí a o opatřeních na ochranu životního prostředí.

Jednotný informační systém o životním prostředí

Povinnost budovat Jednotný informační systém o životním prostředí (JISŽP) je uložena zákonem č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky.

Cílem JISŽP je naplňování informační povinnosti vůči veřejnosti v souladu se zákonem č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí, zajištění zázemí pro sběr a hodnocení informací v souladu se složkovou legislativou a zajištění informační podpory pro výkon veřejné správy.

JISŽP jakožto podpůrný nástroj se vyvíjel v jiných etapách, než byla definována jednotlivá období ochrany životního prostředí:

DO ROKU 1995

V této době probíhaly zásadní analytické práce, které definovaly potřebný rozsah sbíraných informací, návaznosti na zahraniční informační systémy, zásady monitoringu, ale i roli MŽP a jednotlivých resortních organizací v rámci JISŽP. V tomto období vznikla většina dnešních informačních systémů v resortních organizacích.

V souladu s představou konce 80. let byla snaha o centralizaci výstupů jednotlivých datových zdrojů na jednom superpočítači v Centru ekologických informací. Protože byla problematika řešena pouze po obsahové, ale ne po technické stránce, nastaly zásadní problémy a projekt byl ukončen.

1996–1999

Po selhání centralizovaného řešení se MŽP soustředilo na vyřešení jednotlivých složkových informačních systémů, kdy probíhala jejich zásadní decentralizace. Pro podporu implementace nově přijaté legislativy docházelo k rozvoji informačních systémů složek životního prostředí, avšak bez návaznosti na ostatní obory. Živelný rozvoj informačních zdrojů tak sice později přinesl problémy při harmonizaci jednotlivých systémů, na druhé straně však umožnil rychlé naplnění požadavků právních předpisů a velké zvýšení rozsahu sbíraných dat.

2000–2001

V roce 2000 byla schválena první informační strategie MŽP. Hodnotí dosavadní vývoj a identifikuje nutnost vybudování infrastruktury – komunikační, technologické, bezpečnostní, ale i personální, finanční, legislativní a institucionální. V rámci naplňování strategie je vybudována celoresortní síť, centralizována bezpečnost, zajištěna komunikace mezi tvůrci a uživateli informačních zdrojů a jejich podpora, informační zdroje jsou katalogizovány atd.

Informační systémy resortu jsou zpravidla vybudovány, začíná snaha o jejich mezioborové využívání a integraci.

2002–2003

Aktualizovaná informační strategie konstatuje dosažení dostatečného zázemí pro další rozvoj informačních zdrojů a stanovuje nutnost budování společných nástrojů. Je vybudován centrální portál životního prostředí, mapové a indikátorové služby, atd. Tyto nástroje jsou dále použity v jednotlivých resortních organizacích i v rámci veřejné správy ČR a dochází k nastavování technické interoperability informačních zdrojů resortu.

OD ROKU 2004

Informační strategie pro roky 2004–2006 již vychází z existující infrastruktury a technické interoperability informačních zdrojů resortu. Při naplňování dosavadních informačních strategií byly u různých informačních zdrojů popsány a analyzovány následující problémy v pořizování a poskytování informací: neexistence zadání, metodiky, cílů kvality, nedodržování technických standardů, chybějící validace, katalogizace, archivace dat, jejich mezioborová interpretace a svodné poskytování. Tyto problémy jsou řešeny pomocí zahájení procesu řízení pořizování informací a návazného procesu hodnocení a publikace informací.

Informační zdroje resortu jsou přeorientovány na služby a rozvíjejí se především z kvalitativního hlediska.

Pro efektivní institucionalizaci a nasazení těchto procesů byla vybudována CENIA, česká informační agentura životního prostředí, která má za povinnost budovat JISŽP.

Informace o životním prostředí

Hlavním prvkem efektivního informování o stavu a dynamice vývoje životního prostředí je znalost informačních potřeb hlavních uživatelských skupin. V roce 2001 bylo identifikováno 14 hlavních zájmových skupin, zahrnujících především státní správu, veřejnost a nevládní organizace, ale i podnikatelskou sféru, učitele, žáky, soudy, ... Katalogizace informačních potřeb začíná v roce 2002 a projevuje se především řízenou publikací informací na portálu životního prostředí.

Hlavní informační zdroje

PORTÁL ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Portál, Brána k informacím o životním prostředí, je centrálním místem publikujícím informace o životním prostředí. Zpřístupňuje na jednom místě indikátory udržitelného rozvoje, desítky map stavu životního prostředí, statistické informace a metainformace. Nejnovějším, veřejností vyžádaným zdrojem informací je integrovaný registr znečišťování.

SLOŽKOVÉ INFORMAČNÍ SYSTÉMY**Informační systém ochrany přírody (ISOP) www.nature.cz**

- Lokality, botanika, fytoecologie, zoologie, maloplošná CHKO, památné stromy, geologie, dálkový průzkum Země, archiv leteckých snímků, ...

Ústřední seznam ochrany přírody www.nature.cz

- Přehled národních přírodních památek, národních přírodních rezervací, přírodních památek, přírodních rezervací, přírodních parků

Hydroekologický informační systém (HEIS) <http://heis.vuvv.cz>

- Modely množství a jakosti vod, vodní toky, podzemní vody, objekty povrchových vod, objekty užívání vody, odběry a vypouštění, časové řady, mapové vrstvy
- Hydrologie podzemních a povrchových vod, jakost vod, kvantitativní údaje, hydrologické předpovědi, hydrofond, ...

Informační systém kvality ovzduší (ISKO) www.chmi.cz

- Registr emisních zdrojů znečišťování ovzduší (REZZO), emisní bilance, změny skladby vytápění, emisní hustoty, ...

Důležité:

<http://portal.env.cz>
<http://indikatory.env.cz>
<http://map.env.cz>
<http://mis.env.cz>

Od začátku 90. let existuje kvalitní systém spolupráce center veřejných informačních služeb v resortních organizacích, koordinovaný Ministerstvem životního prostředí. Umožňuje efektivní sběr a rozšiřování environmentálních informací.

Edice EKO VIS MŽP:

- Informační zpravodaj (šest čísel ročně) – vychází od roku 1991
- Průvodce po veřejných knihovnických a informačních službách organizací resortu MŽP a spolupracujících organizací (od roku 1992)
- Překlady předpisů Evropských společenství z oblasti životního prostředí (od roku 1996)
- Předpisy Evropských společenství z oblasti životního prostředí (od roku 1996)
- Registr periodik knihoven a informačních středisek resortu MŽP a spolupracujících organizací (od roku 1992)

K základním zdrojům informací o životním prostředí patří také tištěné publikace a publikace na elektronických nosičích. MŽP vydává ročně několik desítek titulů.

K nejdůležitějším patří:

- Zpráva o životním prostředí České republiky (poprvé 1991, vychází každoročně česky a anglicky)
- Statistická ročenka životního prostředí České republiky (poprvé 1990, vychází každý rok česko-anglicky)
- Stav životního prostředí v jednotlivých krajích České republiky (vychází každý rok, poprvé 1996)
- Výběrová bibliografie z oblasti životního prostředí (vychází každý rok, poprvé 1992)
- Podpora ochrany životního prostředí v České republice (vychází každý rok, poprvé 1999)

Základní informace o výkonu státní správy obsahuje Zpravodaj MŽP, který vychází od roku 1991.

- Aktuální stav ovzduší, přízemní ozon, monitoring ovzduší, modely znečištění ovzduší, atmosférická depozice (S, N, H, Pb, Cd, Ni), srážky, letová měření,...

Meteorologický a klimatologický informační systém www.chmi.cz

- Předpověď počasí, předpověď větru, předpovědní mapa pro Evropu, výstrahy, biometeorologická předpověď, UV index, systém detekce blesků, tornáda,...

Informační systém odpadového hospodářství (ISOH) <http://ceho.vuv.cz>

- Evidence vykazovaných odpadů, obalů, skládky a zařízení k úpravě, využití a odstraňování odpadů, informace o produkci a nakládání s odpady,...

Staré ekologické zátěže (SEZ) <http://map.env.cz>

- Sanace, staré skládky, staré zátěže území po Sovětské armádě

Pokuty a správní rozhodnutí ČIŽP www.cizp.cz

- Poplatky zdrojům znečišťování ovzduší, za vypouštění odpadních vod do vod povrchových

Geologický informační systém (GEOINFO) www.geology.cz

- Geodatabáze GeoČR 25, 50, 500 – GIS digitálních geologických map, digitální atlas map České republiky GEOČR 500, geologické databáze GEOČR 1:25 000, další geovědní databáze jako např. významné geologické lokality ČR, litogeochemická databáze ČR petrografických a mineralogických analýz, geodatabáze map radonového rizika ČR 1:50 000, geochemie povrchových vod ČR, geochronologie hornin ČR, GEOMON - monitoring malých povodí,...

Surovinový informační systém (SURIS) www.geofond.cz

- Mapy ložiskové ochrany, ostatní ložiska, průzkumná území

Geofond www.geofond.cz

- Vrtná prozkoumanost, sesuvy, ložiska, poddolovaná území

Informační systém hodnocení dopadů na životní prostředí (IS EIA) www.cenia.cz

- Subjekty vázané k aktivitám EIA, aktivity, oprávněné osoby, ...

Informační systém IPPC www.ippc.cz

Rozhodnutí ministra, předložená Státnímu fondu životního prostředí www.sfzp.cz

Natura 2000 www.nature.cz

Alternativní zdroje energie www.vukoz.cz

Genofond okrasných rostlin www.vukoz.cz

Registr povolených geneticky modifik. organismů GMO a registr uživatelů GMO www.env.cz

Informační systém veřejných knihovnických a informačních služeb (IS VKIS) www.env.cz

Integrovaný registr znečišťování www.irz.cz

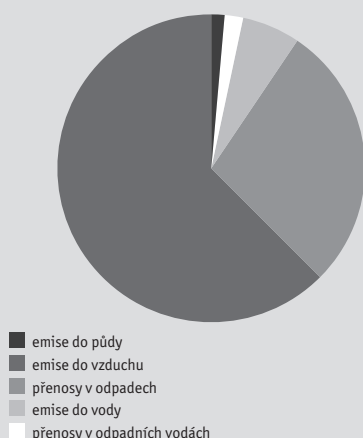
INTEGROVANÝ REGISTR ZNEČIŠŤOVÁNÍ

Integrovaný registr znečišťování (IRZ) je databáze údajů o vybraných znečišťujících látkách, jejich emisích a přenosech naplňující požadavky Evropského registru emisí znečišťujících látek (European Pollutant Emission Register, EPER). Jelikož údaje v databázi mají jednoznačnou územní vazbu (podnik, provozovna), je možné IRZ využít pro zjištění kvality životního prostředí v určitém místě. IRZ je nástrojem pro monitorování míry úspěšnosti environmentálních politik, zpřístupněním informací o vypouštění znečišťujících látek podporuje účast veřejnosti v rozhodování ve věcech životního prostředí a veřejnou kontrolu, a tím působí na odpovědnější ekologické chování jednotlivých podniků. Průmyslovým a zemědělským podnikům mohou data z registru sloužit jako nástroj ekologického řízení (úspory vstupů, zavádění nových technologií).

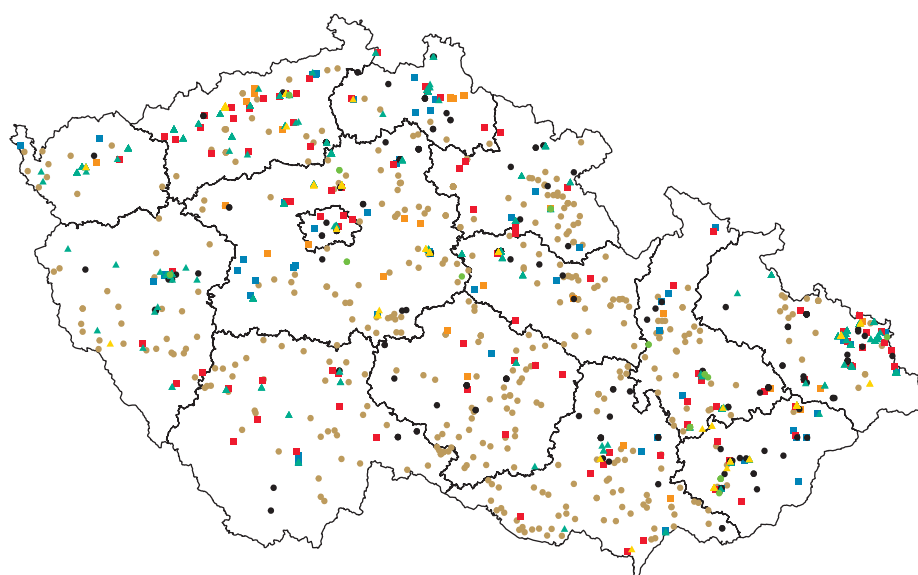
V registru jsou shromažďovány údaje o vypouštění registrovaných látek do ovzduší, vody a půdy (emise) a o látkách, které opouští výrobní objekty v odpadech a odpadních vodách (tzv. přenosy). Povinnost podat hlášení do IRZ vzniká pouze tehdy, pokud množství uvolňované látky za jeden kalendářní rok vyrovná či přesáhne prahové hodnoty, uvedené v přílohách nařízení vlády č. 368/2003 Sb. Poprvé byly tyto údaje do IRZ nahlašovány za rok 2004.

IRZ (respektive tzv. Centrální ohlašovna) sjednocuje a zjednodušuje ohlašování užívání registrované látky a jejich emisí do vody, vzduchu a půdy. Cílem je sjednocení veškerého environmentálního reportingu přes Centrální ohlašovnu tak, aby portál životního prostředí sloužil jako jednotný výstup a centrální ohlašovna jako centrální vstup do resortu.

Hlášení do IRZ v roce 2004 podle typu emisí

Provozovny ohlašovatelů do integrovaného registru znečišťování – údaje za rok 2004

Zdroj: CENIA

Obr. 7.1

- ▲ chemický průmysl
- ▲ energetika
- výroba a zpracování kovů
- zpracování nerostů
- nakládání s odpady
- ostatní průmyslová odvětví
- potravinářský průmysl
- zemědělství

Hodnocení informací o životním prostředí

V současnosti jsou k dispozici velmi kvalitní a snadno dostupné tištěné i elektronické publikace stejně jako rozsáhlé databáze. Již v polovině devadesátých let se začal projevovat problém informačního přehlcení – rozsáhlá faktografie nepřináší rychlé odpovědi na otázky politiků a občanů.

Neexistovaly interpretace, dostatečně komplexní mezioborové analýzy. Jedním z hlavních důvodů založení CENIA, české informační agentury životního prostředí, je zajištění informační podpory pro všechny zájemce, a to včetně mezioborového hodnocení a syntéz – také v mezinárodním kontextu. Na hodnocení se podílejí odborníci z řady oborů nejen z CENIA.

Informace o životním prostředí jsou obsaženy rovněž v řadě resortních ročenek, např.:

- Zpráva o stavu zemědělství ČR (vydává Ministerstvo zemědělství)
- Zpráva o stavu vodního hospodářství ČR (vydává Ministerstvo zemědělství)
- Zpráva o stavu lesa a lesního hospodářství ČR (vydává Ministerstvo zemědělství)
- Vodovody a kanalizace (vydává Ministerstvo zemědělství)
- Ročenka dopravy (vydává Ministerstvo dopravy)
- Cestovní ruch v České republice (vydává Ministerstvo pro místní rozvoj)
- Panorama českého průmyslu (vydává Ministerstvo průmyslu a obchodu)
- Statistická ročenka z oblasti práce a sociálních věcí (vydává Ministerstvo práce a sociálních věcí)
- Zdravotnická ročenka České republiky (vydává Ministerstvo zdravotnictví)

08

Názory a postoje veřejnosti k životnímu prostředí

80 | 81

V české společnosti je po celé sledované období patrná vysoká míra vlivu politiky na vnímání stavu společnosti a na optimismus v očekávání dalšího vývoje. Průzkumy veřejného mínění prokazují, že politická orientace a spokojenost s danou politickou situací ovlivňují také hodnocení stavu a vývoje životního prostředí v České republice a hodnocení správních institucí.

Přístup k informacím o životním prostředí, zaručený zákonem č. 123/1998 Sb., včetně povinnosti státu aktivně zveřejňovat tyto informace, není dostatečným důvodem pro vytváření občanského objektivního racionálního postoje k otázkám životního prostředí. V průběhu posledních patnácti let postupně klesalo vnímání životního prostředí jako naléhavé problematiky, zvyšovala se spokojenost obyvatel se stavem nejbližšího okolí a relativně příznivě se vyvíjelo vnímání institucí vykonávajících státní správu v ochraně životního prostředí.

Postoji veřejnosti k životnímu prostředí se systematicky zabývá Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd České republiky (dříve Institut výzkumu veřejného mínění). Soustavný výzkum CVVM se týká čtyř hlavních okruhů otázek, zejména spokojenosti se stavem životního prostředí v místě bydliště (v letech 1990 až 2005), spokojenosti se stavem životního prostředí v České republice (v letech 1996 až 2004), naléhavosti řešení problémů v daných celospolečenských oblastech (v letech 1992 až 2005) a hodnocení státních i nestátních institucí na poli ochrany a správy životního prostředí (v letech 1995 až 2002).

Několik ad hoc šetření bylo zpracováno jinými institucemi na zakázku Ministerstva životního prostředí, Českého ekologického ústavu a některých firem.

Výzkumná šetření se uskutečňují na reprezentativním vzorku obyvatel České republiky. Nejčastěji je dotazováno okolo 1 000 respondentů ve věku od 15 let formou standardizovaných rozhovorů „face to face“. Výběr dotazovaných je prováděn kvótní metodou na základě údajů Českého statistického úřadu ze sčítání lidu, domů a bytů.

Graf 8.1

— nespokojen
— spokojen
Horizontální osa: rok/měsíc

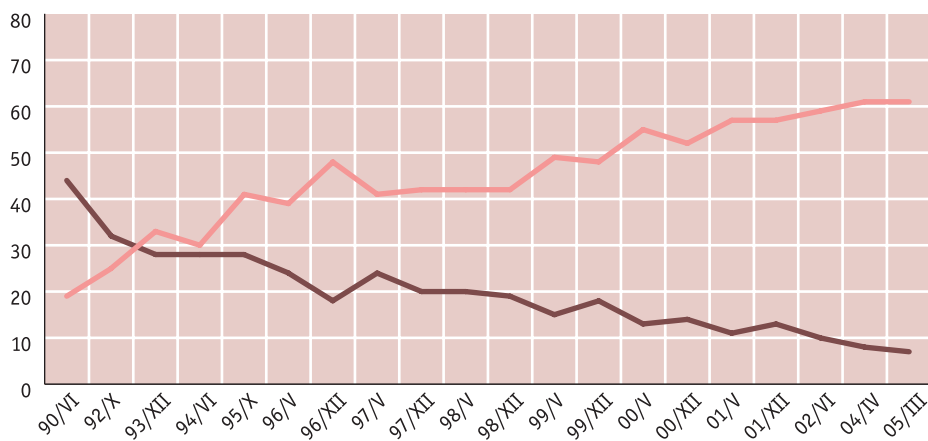
V Evropské unii se sledují sociologické ukazatele od roku 1973. Pod patronací Evropské komise se provádějí standardizovaná šetření průzkumu veřejného mínění v členských zemích.

Eurobarometr tak již přes 30 let mapuje evropské veřejné mínění v oblastech, jako je sociální situace, zdraví, kultura, informační technologie, životní prostředí, obrana a vzdělávání.

Vývoj názorů na životní prostředí

Za posledních 15 let vzrostla spokojenost obyvatel se stavem životního prostředí v místě bydliště třikrát a v současnosti převažuje (61 % v roce 2005). Náзор veřejnosti je založen zejména na osobní zkušenosti. Na začátku 90. let měli občané ve svém blízkém okolí zřetelné důkazy nízké kvality životního prostředí (kouřící komíny, špinavou vodu v řekách, časté smogové situace při zimních inverzích, zejména v severních Čechách a na severní Moravě). V současnosti viditelné znečištění pokleslo a okolí svého domova lidé posuzují např. podle možnosti třídit odpad, podle zlepšení kvality povrchové vody (čistiřny odpadních vod byly postaveny téměř ve všech obcích nad 5000 ekvivalentních obyvatel – čištění odpadních vod se týká 78 % obyvatel). Potřebu ochrany životního prostředí indikují více katastrofické události typu povodní v České republice v letech 1997 a 2002 nebo tsunami v Thajsku začátkem roku 2005.

Spokojenost občanů s životním prostředím v místě bydliště 1992–2005 (v %)

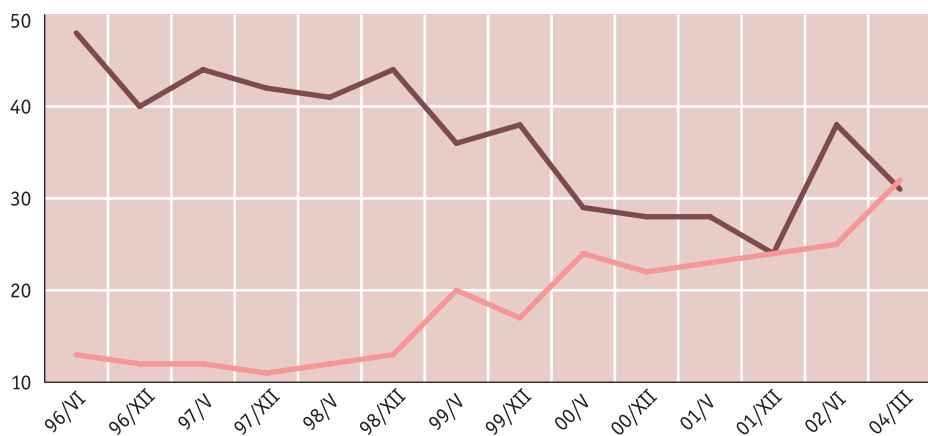
Zdroj: CWM

Diametrálně odlišně obyvatelstvo hodnotí stav životního prostředí v České republice. Soustavně je názor obyvatel na environmentální situaci sledován od roku 1996. Po celé toto období převládá nespokojenost se stavem životního prostředí, i když nespokojenost postupně poklesla téměř o 40 % a spokojenost vzrostla 2,5krát. Zároveň dochází k posunu ve vzdělání a sociální situaci respondentů, kteří hodnotí stav životního prostředí negativně. V období „viditelného znečištění“ byli nespokojeni zejména lidé s nižším vzděláním a v horší sociální situaci, v současnosti jsou nespokojeni zejména lidé se situovaní vysokoškoláci.

Graf 8.2

— nespokojen
— spokojen
Horizontální osa: rok/měsíc

Spokojenost občanů s životním prostředím v České republice 1996–2004 (v %)

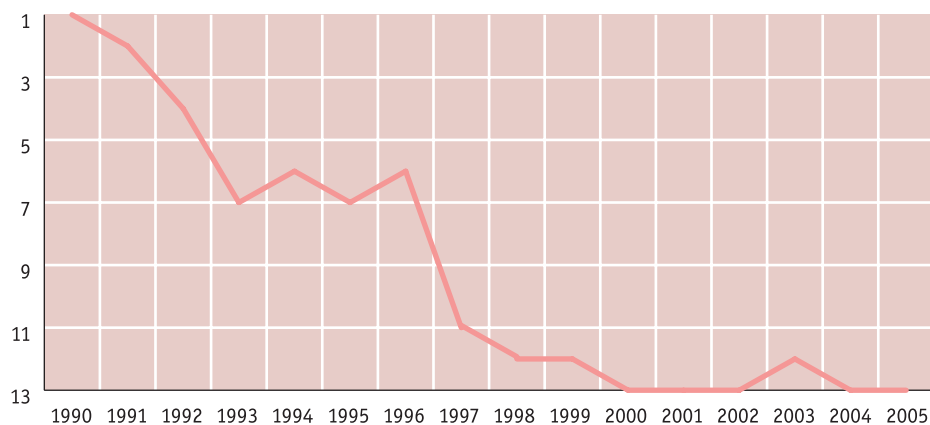

Zdroj: CWM

Naléhavost environmentálních otázek a jejich řešení

Vnímání naléhavosti environmentálních problémů se neustále snižuje, i když obyvatelé stále považují stav životního prostředí za velmi důležitý. Ve velkém (nestandardizovaném) průzkumu veřejného mínění v roce 1990 občané postavili ochranu životního prostředí na první místo hodnotové hierarchie. V roce 1993 více než polovina obyvatel zařadila problematiku životního prostředí mezi velmi důležité (7. místo z 16 sledovaných celospolečenských oblastí), v roce 2005 měla stejný názor pouze čtvrtina obyvatel (13. místo z 15 sledovaných – viz tab. 8.1. a graf 8.3).

Životní prostředí v žebříčku hodnot veřejnosti

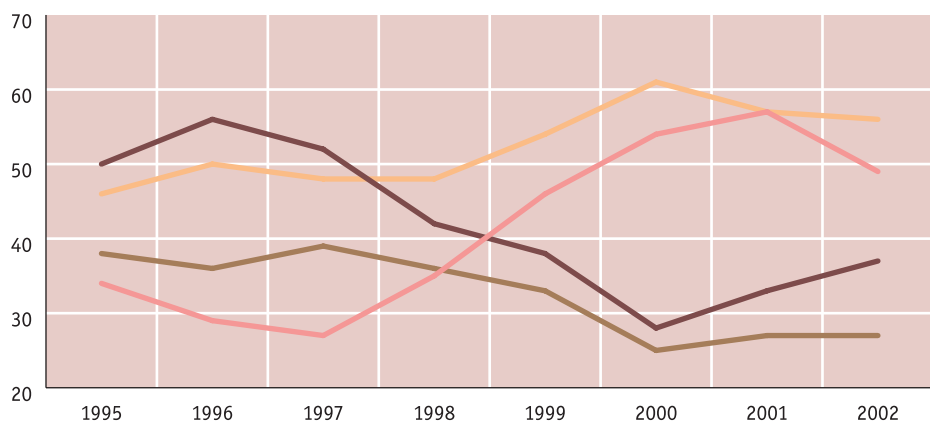
Zdroj: CVM

Působení institucí v ochraně životního prostředí je sledováno podobně jako vnímání stavu životního prostředí – nejlépe lidé hodnotí to, s čím mají osobní zkušenost. Zatímco činnost vlády je vnímána spíše negativně, i když se hodnocení postupně zlepšuje, spokojenost s místní samosprávou roste a již delší dobu je nadpoloviční (viz graf 8.4). Vysoké důvěře se u občanů těší rovněž nevládní environmentální organizace.

Přestože se stav životního prostředí za posledních patnáct let výrazně zlepšil, je hodnocení vztahu podniků k životnímu prostředí negativní u více než 60 % dotazovaných. Opatření podnikatelských subjektů přitom měla na tuto změnu podstatný vliv.

Po celou dobu zjišťování názorů veřejnosti na jednotlivé dílčí otázky se prokazuje racionální přístup občanů k řešení environmentálních problémů (řešení zvyšující se spotřeby energie zaváděním energetických úspor) a ochota podílet se na ochraně životního prostředí, třídit odpady, kupovat ekologicky šetrnější výrobky.

Spokojenost občanů s činností MŽP a obecních úřadů (v %)

Zdroj: CVM

Graf 8.3

Příznivý vývoj zaznamenalo Ministerstvo životního prostředí, které je dobře hodnoceno od roku 1999.

Graf 8.4

Tab. 8.1

Vnímání jednotlivých celospolečenských oblastí jako velmi naléhavých 1992–2005 (v %)

rok/měsíc	92/X	93/III	93/X	94/IV	94/X	95/IV	96/VI	97/V	98/V	99/V	99/X	00/V	00/X	01/V	01/X	02/IV	03/III	04/III	05/I
Korupce, hosp. kriminalita	–	–	70	76	77	73	70	83	82	76	78	79	80	80	74	73	70	65	67
Nezaměstnanost	44	42	40	47	42	37	26	32	55	74	67	76	70	59	48	67	74	84	70
Organizovaný zločin	–	–	68	76	73	66	68	68	71	64	68	70	67	63	70	70	72	65	66
Obecná kriminalita	73	81	83	85	79	76	72	68	70	62	69	62	63	60	60	64	66	59	57
Sociální jistoty	–	55	48	57	59	60	53	55	60	55	58	58	59	52	50	52	57	62	50
Funkční legislativa	–	51	45	47	48	48	39	53	55	50	53	54	58	56	53	50	60	48	49
Zdravotnictví	–	59	55	45	46	56	54	75	65	49	47	50	51	52	51	58	59	70	63
Životní úroveň	54	57	52	58	54	54	49	48	54	47	48	45	47	44	44	51	46	52	45
Ekonomická reforma	69	58	53	47	42	41	33	61	58	64	56	57	46	48	37	47	33	51	45
Bydlení a nájemné	–	–	32	39	41	43	49	50	44	32	38	40	37	31	33	46	44	47	41
Zemědělství	56	44	37	42	45	41	36	39	39	40	45	38	35	38	36	43	47	44	37
Školství	–	46	36	35	35	36	28	42	36	24	25	26	33	35	41	43	37	41	36
Životní prostředí	55	66	51	57	48	52	50	38	36	27	29	27	29	29	32	35	33	31	25
Uprchlíci u nás	–	–	20	25	–	15	18	16	17	18	23	18	23	13	23	19	23	24	17
Rasismus	–	–	–	–	–	–	–	–	22	17	16	18	16	15	18	21	22	20	16
Soužití s Romy	–	–	28	31	24	22	19	16	13	11	13	11	15	9	11	–	–	–	–
Vztahy se SR	–	27	15	16	12	10	10	16	10	5	6	5	5	8	5	–	–	–	–
Územněsprávní uspořádání	–	–	–	10	8	9	7	5	6	5	4	5	5	6	5	–	–	–	–

Zdroj: CWM

Vývoj názorů v jednotlivých sledovaných obdobích

Po roce 1989

V letech 1990–1992, kdy občané nejvíce cítili naléhavost potřeby řešit problémy v ochraně životního prostředí, byly vydány tyto základní právní předpisy:

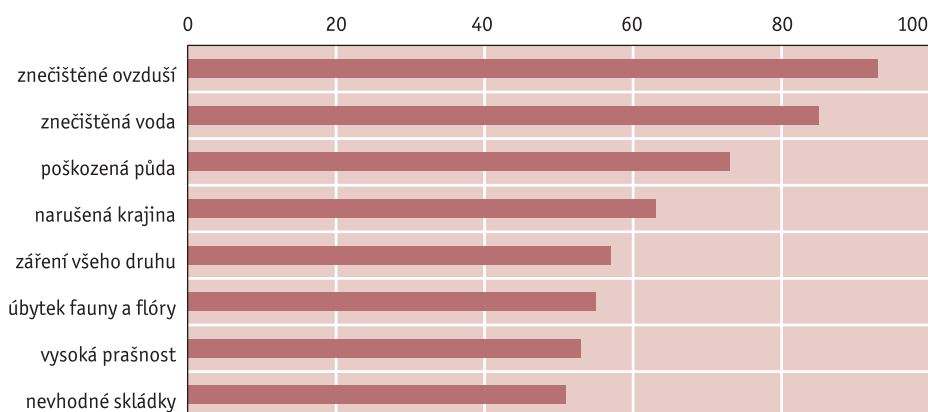
- 1991: zákon ČNR č. 282 o ČIŽP
- 1991: zákon ČNR č. 388 o SFŽP ČR
- 1992: zákon FS č. 17 o životním prostředí

Devastace životního prostředí, ke které došlo před rokem 1989, dosahovala v některých lokalitách obřích rozměrů a byla pro veřejnost jedním z hlavních podnětů k vyjadřování nesouhlasu s politikou státu v této oblasti (viz severočeské demonstrace na sklonku 80. let, první demonstrace Pražských matek v Praze apod.) Z těchto důvodů – podle prvních „porevolučních“ průzkumů veřejného mínění z roku 1990 – přičítali občané ochraně životního prostředí v hodnotové hierarchii první místo. Vládla silná nespokojenost s kvalitou životního prostředí v místě bydliště. Občané vnímali nevyhovující kvalitu životního prostředí jako hlavní příčinu ohrožení svého zdraví. Životní prostředí v místě bydliště označilo za neuspokojivé 83 % dotázaných.

I z globálního pohledu bylo považováno průmyslové znečištění přírody za primární nebezpečí, které v současné době ohrožuje lidstvo. Takto odpovídala až 92 % respondentů.

Nespokojenost vládla zejména s kvalitou ovzduší, pitné vody, s kvalitou potravin a odstraňováním tuhých odpadů. Tomu odpovídalo pořadí naléhavosti řešení jednotlivých environmentálních problémů.

Pořadí naléhavosti zlepšení složek životního prostředí – květen 1990 (v %)

Zdroj: CVM

Zájem občanů o informace, které se týkají životního prostředí, byl od začátku 90. let stabilně vysoký, od r. 1992 se pohyboval od 80 % do 90 %. Obecně je tím vyšší, čím je větší nespokojenost s životním prostředím. V roce 1992 projevilo zájem o stav životního prostředí 91 % dotázaných. Mezi plně spokojenými se o stav životního prostředí zajímalo 81 %, mezi velmi nespokojenými 97 % dotázaných.

Devadesátá léta

Pozoruhodný je názor občanů na vliv ekonomické transformace na změny stavu životního prostředí. V letech, kdy bylo do nápravy stavu životního prostředí nejvíce investováno (viz kapitola 5) a nabyvatelé firem byli v procesu privatizace zavazování k nápravě škod na životním prostředí, větší část občanů vnímala dopady ekonomických změn na životní prostředí negativně.

Hodnocení dopadů ekonomických změn na životní prostředí (v %)

Změny v ekonomice –	ano				ne			
	1995	1996	1997	1998	1995	1996	1997	1998
účinně napravují minulé škody na životním prostředí	34	35	25	28	61	55	64	60
zabraňují poškozování životního prostředí v současnosti	34	33	24	29	60	57	64	61
vytvářejí podmínky pro zlepšení životního prostředí	44	41	33	33	46	46	51	52

Zdroj: CVM

Před vstupem do Evropské unie

Reforma veřejné správy přinesla vznik krajských úřadů, na které se přenesla významná část výkonu státní správy v oblasti životního prostředí. Zatímco krajské úřady postupně získávaly na prestiži – alespoň u té části populace, která na ně má nějaký názor (a pravděpodobně zkušenost s nimi), Parlament České republiky, který byl do průzkumů rovněž zahrnut a během sledovaného období vykonal úctyhodnou práci na aproximaci evropské legislativy, byl hodnocen negativně (tab. 8.3).

Graf 8.5

V letech 1993–1998, kdy rapidně klesalo vnímání naléhavosti environmentálních problémů, došlo k zásadním změnám ve stavu životního prostředí. Patří k nim:

- Pokles znečištění ovzduší oxidem siřičitým
- Pokles znečištění ovzduší prachem
- Pokles znečištění vod nerozpuštěnými látkami
- Pokles znečištění vod ropnými látkami
- Pokles těžby nerostných surovin
- Nárůst investic do ochrany životního prostředí

Tab. 8.2

V roce 1998 získalo právo veřejnosti na informace o stavu životního prostředí zákonný rámec. Byl přijat zákon č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí.

Tab. 8.3

Hodnocení činnosti Parlamentu ČR a krajských úřadů v oblasti „ekologie“ (v %)

	2001	2002	2004
Parlament ČR			
dobře	30	23	22
špatně	48	50	52
neví	10	27	26
Krajské úřady			
dobře	23	27	36
špatně	25	27	32
neví	52	46	32

Zdroj: CVVM (pozn: v roce 2003 tento průzkum CVVM neprovádělo)

Výzkum neziskového sektoru jako celku, který provedlo CVVM v roce 2003 ukázal, že pro 63 % dotázaných plní neziskový sektor ve společnosti nezastupitelnou roli. Na druhé straně chování firem a podniků k životnímu prostředí od roku 1997 soustavně negativně hodnotí více než 80 % občanů, i když k tomu nejsou jednoznačné důvody – firmy investují do ochrany životního prostředí, vydávají roční environmentální zprávy, certifikují své provozy podle ISO 14 000.

Současnost

Stejně tak jako v období před vstupem do Evropské unie narůstá spokojenost občanů s životním prostředím v místě bydliště. V prosinci roku 2001 bylo spokojeno 57 % obyvatel, v březnu roku 2005 61 %. To, s čím jsou občané nejvíce spokojeni, uvádí následující tabulka.

Tab. 8.4

Spokojenost v místě bydliště (v %)

	Spokojen	Nespokojen	Neví
s dostupností volné přírody	86	14	0
s čistotou okolní přírody	74	26	0
s kvalitou pitné vody	72	24	4
s čistotou ovzduší	67	32	1
s úrovní hluku	63	35	2
s čistotou povrchových vod	51	37	12

Zdroj: CVVM

Zároveň je zřejmé, že pokud existuje snadný způsob podílet se na ochraně životního prostředí, občané tak činí. Sami však nejsou v řešení této problematiky aktivní. Např. aktivity na ochranu přírody se zúčastnila pouze třetina dotázaných.

Tab. 8.5

Chování domácností k životnímu prostředí (v %)

	Vždy	Často	Výjimečně	Nikdy	Neví
Odevzdává, třídí nebezpečný odpad	36	34	17	9	4
Třídí běžný odpad	32	35	20	12	1
Šetří energiemi a vodou z důvodu ochrany životního prostředí	12	30	30	24	4
Řídí se při nákupu výrobků tím, zda jsou šetrné k životnímu prostředí	4	22	36	25	13
Omezuje jízdy autem z důvodu ochrany životního prostředí	4	11	34	41	10

Zdroj: CVVM

Právo občanů ovlivňovat rozhodování státní správy v environmentálních záležitostech je dáno zákonem č. 100/2001 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí a několika dalšími právními předpisy.

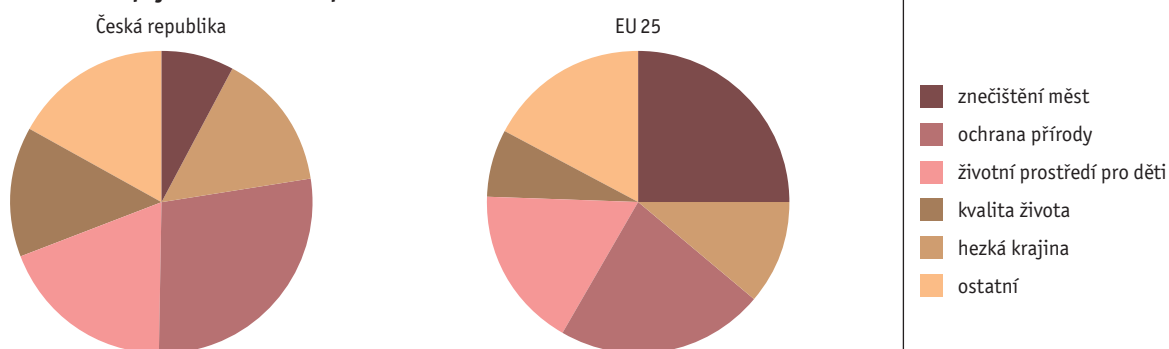
Jsme jiní než ostatní Evropané?

V listopadu 2004 proběhlo celoevropské šetření k problematice životního prostředí, které zadala Evropská komise (Eurobarometr 217). Výzkumu se zúčastnilo celkem téměř 25 tisíc respondentů, v České republice bylo dotazováno 1 025 respondentů.

Na otázku „*Jaká první asociace vás napadne ve spojitosti s životním prostředím?*“ lidé nejčastěji odpovídali, že znečištěné prostředí měst, hezká krajina, ochrana přírody a prostředí, ve kterém budou žít jejich děti. Odpovědi respondentů vykazovaly značné rozdíly dle regionů: v zemích s velkou hustotou zalidnění na jihu Evropy si lidé nejčastěji vybaví znečištěná města (Itálie 43 %, Portugalsko 41 %), naopak pro skandinávské země nejsou znečištěná města problémem (Finsko 7 %). V České republice byla nejfrekventovanější odpověď „ochrana přírody“ následovaná „prostředí pro naše děti“ (viz graf 8.6). Jako hlavní hrozby, kterých se lidé obávají ve spojitosti s životním prostředím (respondenti mohli dát až 5 odpovědí), byly označeny klimatické změny, průmyslové havárie, znečištění ovzduší a vody a rostoucí množství odpadů. V České republice je největší obava z průmyslové havárie, znečištění ovzduší a vody. V některých zemích se občané nejvíce obávají klimatické změny (Švédsko 68 %). V České republice je poměr lidí, kteří se cítí být dobře informováni o problémech životního prostředí přibližně stejný jako těch, kteří tento pocit nemají. Za nejlépe informovaný národ se považují Dánové (77 %), nejméně naopak Litevci (34 %) a Portugalci (39 %). Největší nedostatek informací cítí většina Evropy v oblasti geneticky modifikovaných organismů a vlivu chemických látek obsažených v potravinách na lidské zdraví. Více informací by lidé přivítali o řešení environmentálních problémů (průměr za EU 55 %, přístupující země 60 %) než o problémech samotných (EU 15 14 %, ČR 10 %).

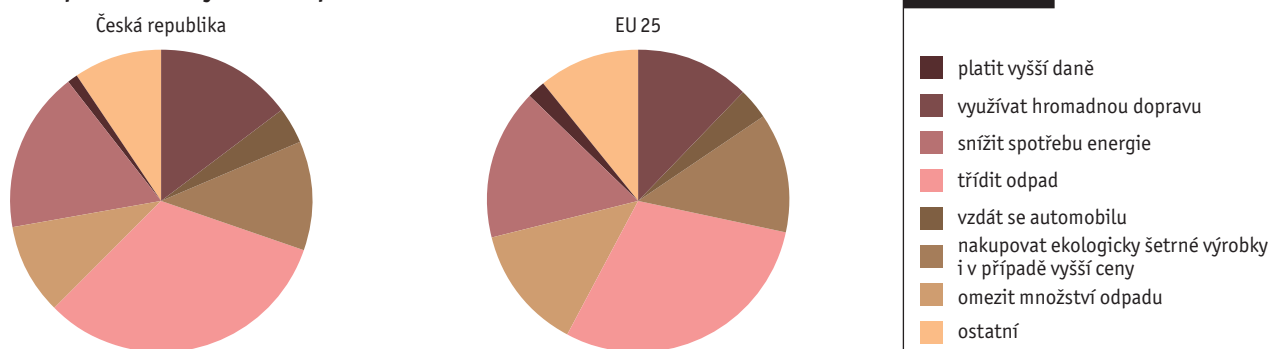
Na dotaz „*Co děláte, či čeho byste se dokázali vzdát, abyste přispěli k zlepšování kvality životního prostředí?*“ byly nejčastější odpovědi: třídění odpadu (72 % v EU 15, 80 % v ČR), úspory energie v domácnosti (39 %), využívání ekologicky šetrných výrobků (31 %) a hromadných dopravních prostředků (30 %). Pouze 8 % lidí v průměru by bylo schopno se vzdát svého automobilu (graf 8.7).

První asociace ve spojitosti s životním prostředím

Zdroj: Eurobarometr 217

Cesty ke zlepšování kvality životního prostředí

Zdroj: Eurobarometr 217

Z průzkumu Eurobarometru plyne, že občané České republiky vnímají pojem životní prostředí poněkud jinak než lidé v EU. Na druhé straně je ochota našich občanů chránit životní prostředí orientována do stejných oblastí jako všude v Evropě.

Graf 8.6

Graf 8.7

09

Výchova k ochraně životního prostředí, role nevládních organizací

88 | 89

Ekologická výchova k odpovědnému jednání nejen vůči společnosti, ale i vůči přírodě, je obsažena již v Duhovém programu z roku 1990. V současnosti je její podpora právně zakotvena v § 13 zákona č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí. V roce 2000 vláda rozhodla o environmentálním vzdělávání státní správy a doporučila ho pro celou veřejnou správu. Gestorem Státního programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty je Ministerstvo životního prostředí.

Nevládní neziskové organizace, které se zabývají ochranou životního prostředí, vznikly po roce 1989 většinou „na zelené louce“. Pouze několik organizací ochránců přírody – např. Český svaz ochránců přírody nebo legendární Brontosaurus – přetrvalo z minulého režimu. V současnosti je v České republice více než 400 nevládních environmentálních organizací.

Nová „porevoluční“ environmentální legislativa umožňuje širokou účast občanů a jejich sdružení na rozhodování ve veřejných záležitostech, ve kterých by mohlo dojít k ovlivnění životního prostředí. K Aarhuské úmluvě, tj. Úmluvě EHK OSN o přístupu k informacím, účasti veřejnosti na rozhodování a přístupu k právní ochraně v otázkách životního prostředí, Česká republika přistoupila v roce 1998. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky ji ratifikovala v roce 2004.

Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta

Zakladatelské období (1989–1992)

Po celá devadesátá léta minulého století se mluví o „ekologické“ výchově neboť i vztah k životnímu prostředí je nazýván „ekologií“. Teprve v důsledku diskusí o tom, zda je lepší hovořit o „ekologii“ jako obecnějším pojmu mimo vědecký obor ekologie anebo používat výraz environmentální, tj. vztahující se k životnímu prostředí, začal se prosazovat také u výchovy název environmentální.

Ekologická výchova byla již obsažena v návrhu koncepce státní ekologické politiky, kterou připravovala skupina pracovníků federální Státní komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj (později Federálního výboru životního prostředí) a republikových ministerstev životního prostředí. Na koncepci se podíleli předseda FVŽP Josef Vavroušek, český ministr životního prostředí Bedřich Moldan i předseda Slovenské komise životního prostředí Vladimír Ondruš. Koncepce byla schválena usnesením vlády ČR č. 210 ze dne 18. 7. 1990 a následně usnesením federální vlády č. 511 ze dne 26. července 1990.

Nestátní neziskové organizace, školy, střediska ekologické výchovy a informací, sdělovací prostředky a státní správa byly identifikovány jako nejdůležitější sféry pro ovlivnění ekologicky přijatelnějšího chování společnosti v dokumentu nazvaném Strategie ekologické výchovy v České a ve Slovenské republice z pozice nevládních organizací, který byl zpracován nevládními organizacemi za podpory World Wide Fund a vydán v Brně v roce 1992.

Environmentální výchova, vzdělávání a šíření interpretovaných informací, resp. osvěta (dále také EVVO) byly v minulých patnácti letech oblastmi, ve kterých se vedle veřejné správy nejvíce prosazovaly nevládní neziskové organizace. Přestože stát tyto aktivity podporuje, formuluje příslušné programy a stanovuje jejich priority, praktickým prosazovatelem jsou zejména environmentální organizace. Jejich působení je vyvoláno a spojeno se zájmem o informace o životním prostředí, jejichž nedostatek byl jedním z viditelných důvodů tzv. sametové revoluce.

V dialogu státní správy a nevládních organizací vznikla řada koncepčních dokumentů o výchově a osvětě. V roce 1990 vydala agentura Občanského fóra v Praze Strategii ekologického působení na obyvatelstvo v letech 1990–1992 (autoři Blažek, Kruliš, Slavotínek). Jsou v ní poprvé definovány cílové skupiny „ekologické“ výchovy.

Duhový program z roku 1990 řadí mezi priority ozdravení životního prostředí přípravu strategie ekologické výchovy v ČR na 90. léta, prosazování nové filozofie výchovy člověka, podporu výzkumu zaměřeného na filozofické, sociologické, psychologické a pedagogické aspekty ochrany životního prostředí, podporu konkrétních projektů, vypracování systému ekologického vzdělávání pracovníků státní správy a prosazení „ekologizace“ výchovy na základních a středních školách.

Úkoly plynoucí z Duhového programu byly rozpracovány ve Strategii státní podpory ekologické výchovy v České republice na 90. léta, kterou přijala vláda usnesením č. 232 z 1. dubna 1992. Koordinací ekologické výchovy byla pověřena Nadace EVA. Nadace získala statut Národního střediska pro ekologickou výchovu. Zároveň vláda uložila předkládat informace o plnění úkolů plynoucích ze strategie jednou za rok, ve Zprávě o stavu životního prostředí.

Strategie z roku 1992 byla na dlouhou dobu jediným zakotvením ekologické výchovy u nás. Obsahovala základní principy, které jsou obecně platné dodnes. Nadace EVA, která byla založena neziskovými organizacemi (převážně Hnutím Brontosaurus), se však nikdy nestala jejich respektovaným mluvčím a organizátorem ekologické výchovy a osvěty.

Implementační období (1993–1998)

Po prvních zkušenostech s organizováním EVVO Ministerstvo životního prostředí v roce 1993 zpracovalo podmínky pro udělování grantů a podpor nevládním organizacím a uskupením. Počet subjektů, které se mohly systematicky na výchově a osvětě podílet, se tak rozšířil.

Státní environmentální politika z roku 1995 definuje poslání EVVO jako takovou změnu postojů a jednání člověka vůči přírodnímu prostředí, která vytváří předpoklady pro postupné omezování normativních a ekonomických nástrojů. Konstatuje se zde, že v ČR neexistuje ucelený systém EVVO, chybí jeho legislativní a institucionální podpora.

V červnu roku 1998 parlament schválil zákon č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí. V § 13 je zde Ministerstvu životního prostředí uložena povinnost podporovat osvětu, výchovu a vzdělávání široké veřejnosti v oblasti ochrany životního prostředí se zvláštním zaměřením na výchovu dětí a mládeže. Ve spolupráci s MŠMT je MŽP povinno vytvářet podmínky k tomu, aby orgány veřejné správy i organizace byly veřejnosti účinně nápomocny při zajišťování přístupu k informacím o životním prostředí, aby byly vytvořeny podmínky pro rozvoj EVVO v oblasti životního prostředí v mezích působnosti úřadů veřejné správy.

Předvstupní období (1999–2003)

V roce 1999 vznikl z podnětu MŽP program Národní sítě středisek EVVO, společný program Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina (SSEV), Českého svazu ochránců přírody (ČSOP) a od roku 2004 i Sítě ekologických poraden STEP. Významně přispěl k rozvoji EVVO v regionech. Podílí se na něm okolo padesáti nestátních neziskových organizací. Od roku 2001 běží projekt Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina – Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy v regionech (M.R.K.E.V.).

Environmentální politika z roku 1999 deklaruje potřebu zahrnout environmentální hlediska do vzdělávacího cyklu všech úrovní.

Usnesením č. 1048 ze dne 23. října 2000 vláda přijala Státní program EVVO. Jeho součástí byl Akční plán na léta 2001–2003, který obsahoval 45 konkrétních úkolů před vstupem do Evropské unie. Byl položen důraz na poradenství a práci s veřejností, na zvýšení znalostí o udržitelném rozvoji a na aktivní účast občanů v uplatňování a rozvíjení místních Agend 21. Důraz je kladen také na zvýšení kvalifikace státních úředníků a volených zastupitelů alespoň na úroveň environmentálního minima.

V roce 2001 se staly nástroje environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty součástí Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice (tzv. Bílá kniha, přijatá usnesením vlády č. 113 ze 7. února 2001).

Státní prostředky určené k rozvoji EVVO v ČR z rozpočtu MŽP

Rok	Projekt	Realizátor	Kč
1999	Národní síť CEV/SEV	SSEV Pavučina	4 400 000
2000	Národní síť CEV/SEV	SSEV Pavučina	4 000 000
2001	Národní síť CEV/SEV	SSEV Pavučina	4 000 000
2002	Národní síť CEV/SEV	DEV Lipka Brno	3 600 000
2003	Národní síť CEV/SEV	DEV Lipka Brno	3 600 000
	MA21	DEV Lipka Brno	1 400 000
2004	Národní síť CEV/SEV	SSEV Pavučina	5 000 000
	MA21	NSZM	600 000
Celkem			26 600 000

Zdroj: MŽP

Environmentální výchova je podporována rovněž z místních a krajských rozpočtů.

Současnost

Zákon č. 561 ze dne 24. září 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), který nabyl účinnosti od 1.1.2005, obsahuje environmentální výchovu jako jedno z průřezových témat.

Novela zákona č. 123/1998 Sb. mění také ustanovení týkající se EVVO. Nová úprava vychází z praxe a potřeb krajů a statutárních měst. Upravuje povinnosti jednotlivých subjektů (ústředních správních úřadů, krajů a obcí) při EVVO a definuje pojem environmentální poradenství.

Koordinací EVVO je pověřena Meziresortní pracovní skupina ustavená při Ministerstvu životního prostředí. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy je gestorem školského environmentálního vzdělávání. Na nižší úrovni realizují EVVO krajské koordinátory. Na EVVO se dále vedle agentury CENIA podílejí správy národních parků, Správa ochrany přírody, z nevládních organizací zejména Český svaz ochránců přírody, Sdružení Mladých ochránců přírody, Síť ekologických poraden STEP, Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina, Klub ekologické výchovy, Hnutí Brontosaurus, Sdružení Tereza, Agentura Koniklec, Zelený kruh.

„Za jednu z životně důležitých podmínek uchování kontinuity lidské společnosti a její kultury nutno považovat výchovu k ochraně životního prostředí ve smyslu zajištění udržitelného rozvoje společnosti, kdy jde nejen o zprostředkování poznatků, ale i o vytvoření citlivého vztahu k přírodě a získávání schopností i motivace k aktivnímu utváření zdravého životního prostředí a odstraňování chudoby v celosvětovém měřítku.“

Zdroj: Národní program rozvoje vzdělávání v České republice (tzv. Bílá kniha), kapitola 1 – „Obecné cíle vzdělávání a výchovy“

Tab. 9.1

Finanční pomoc z EU

Objemově finančně nejvýznamnějším programem, který v současnosti podporuje průřezové aktivity v EVVO, je operační program Rozvoj lidských zdrojů financovaný z Evropského sociálního fondu.

„Poznej a chraň“ je proslulým heslem nejstarší a dlouhá léta také jediné nevládní ekologické organizace v Československu. Je vepsáno do znaku spolu se snítkou tisu, červené, prastaré, vzácné a velice houževnaté dřeviny střední Evropy. Pod tímto znakem se v roce 1958 v Praze ustavila z podnětu zoologa Otakara Leiského první moderně pojatá dobrovolná ochranná organizace, tehdy pod názvem Sbor ochrany přírody.

...Hned od počátku se TIS, veden svým heslem, soustředil nejen na ochranu přírody a krajiny, ale také na výchovu a výuku a mimořádnou pozornost věnoval mládeži.

Miroslav Vaněk: Nedalo se tady dýchat

Nevládní neziskové organizace

Nevládní ekologické organizace se začaly utvářet po roce 1989 buď zcela nově nebo na bázi stávajících – za minulého režimu více či méně tolerovaných nebo podporovaných organizací. Mezi nejznámější patřily TIS – Svaz pro ochranu přírody a krajiny, jehož činnost byla následně ukončena v roce 1979, Český svaz ochránců přírody a Hnutí Brontosaurus.

Díky nadšení mnoha lidí začala na počátku 90. let pracovat řada nevládních organizací. Kromě institucionální podpory MŽP existovaly tyto organizace s finanční podporou amerických vládních zdrojů a nadací, s podporou z Nizozemí, Velké Británie a postupně také z programu Evropské unie Phare.

V první polovině 90. let tento „boom“ ustává, dochází k postupnému útlumu činnosti některých menších organizací.

V druhé polovině 90. let se do povědomí veřejnosti prosazují silná a významná střediska environmentální výchovy (SEVER, Lipka, Chaloupky, Paleta, Dřípatka, Vita, Toulcův dvůr), která byla základem a zdrojem zkušeností další vlny středisek, vznikajících po roce 2000.

Významným reprezentantem nevládních organizací a z příkazu ministra životního prostředí připomínkovým místem pro všechny strategické a programové dokumenty MŽP je Zelený kruh.

Pro širší veřejnost reprezentovaly činnost nevládních organizací dlouhou dobu zejména dobře komunikující organizace – Děti Země, Greenpeace, Hnutí Duha a další.

V roce 1989 bylo registrováno 537 občanských sdružení (vesměs nástupnické organizace po společenských organizacích Národní fronty), v roce 2001 již přes 48 000. V průběhu 90. let vznikly dvě nové právní formy neziskových organizací – od roku 1995 existují obecně prospěšné společnosti, od roku 1997 nadační fondy.

Podle Českého statistického úřadu existovala v roce 1989 pouze 1 nadace (Hlávkovo Nadání). V roce 1990 jich bylo 37, v roce 1991 narostl počet na 420 a v roce přijetí zákona o nadacích a nadačních fondech 1997 dosáhl počet nadací čísla 5300.

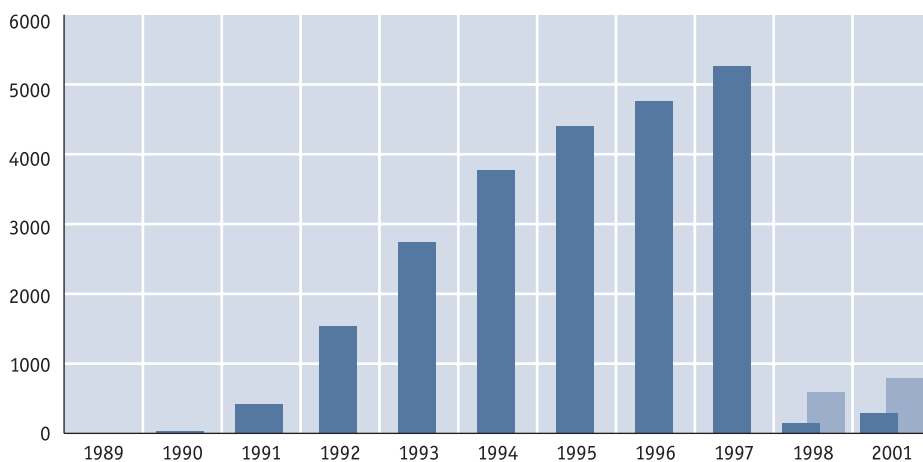
Tab. 9.2

Projekty nevládních organizací podpořené dotací MŽP

Rok	Počet podaných projektů (ks)	Celkový počet podpořených projektů (ks)	Výše požadavků NNO (tis. Kč)	Výše poskytnutých dotací (tis. Kč)
1995	329	153	16902	11669
1996	507	204	30306	17300
1997	497	193	49375	18800
1998	680	230	76532	19350
1999	581	143	69606	19350
2000	498	158	51823	19350
2001	523	157	56100	19350
2002	465	145	49183	19350
2003	499	159	55005	22000
2004	519	164	49426	20000
celkem	5026	1706	504258	186519

Zdroj: MŽP

Počet nadací a nadačních fondů

Zdroj: MŽP

K nejvýznamnějším nadacím a nadačním fondům, které se zapojily do podpory ekologické výchovy patří NROS, Environmental Partnership, Open Society Fund, REC – regionální environmentální centrum ČR, Nadace Veronika, Nadace Sluníčko.

K důležitým motivačním faktorům činnosti neziskových organizací patří každoročně vyhlašovaná Cena ministra životního prostředí (není určena pouze nevládním organizacím) a Cena Josefa Vavrouška. Velmi prestižní je také cena Sasakawovy mírové nadace za nejlepší projekty nevládních organizací.

To, jak environmentální organizace uskutečňují ekologickou výchovu, je možno ukázat na několika úspěšných mezinárodních projektech.

- K nejznámějším patří projekt Wild. Více než osmdesátí konkrétními aktivitami nenásilnou formou vychovává děti k ochraně přírody. Projekt realizují školící střediska.
- V programu GLOBE studenti z téměř sta škol provádějí měření a pozorování kvality životního prostředí v oblastech meteorologie, hydrologie, biometrie, fenologie, pedologie a dálkového průzkumu Země. Projekt koordinuje nevládní organizace Tereza. Ta má na starosti také projekt „Modré z nebe – zajímá tě, co dýcháš“, jehož smyslem je upozorňovat veřejnost i zodpovědné činitele na regionální i globální důsledky znečišťování ovzduší.
- V projektu Živá voda, který koordinuje Alcedo, je cílem shromáždit co nejvíce informací o vodních tocích a předat je odborníkům a zodpovědným činitelům k dořešení. Od července 2002 do listopadu 2003 probíhal pilotní projekt Živá voda pro obec, v jehož rámci si několik vybraných škol v ČR za asistence Terezy vymyslelo a realizovalo vlastní projekty zaměřené především na ochranu kvality vod.
- Do výčtu patří též kampaň 'Clean up the world!' (Uklidme svět!), která si dává za cíl zvyšovat ekologické povědomí dětí i dospělých a podporovat výchovu k minimalizaci odpadů. Každým rokem se k akci připojuje přes osm tisíc dobrovolníků. Tento projekt realizuje Český svaz ochránců přírody.

Graf 9.1

■ Nadace
■ Nadační fondy

Organizace specializované na ekologickou výchovu, vzdělávání a osvětu:

- Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina – 28 členů, z nichž např. SEVER Horní Maršov, Lipka a Rezekvítek Brno, Víta Ostrava mají celostátní působnost
- Síť ekologických poraden STEP – 9 členů, z nichž např. Veronika, Ekologický právní servis mají celostátní působnost
- Tereza – sdružení pro ekologickou výchovu, Praha
- Hnutí Brontosaurus – 31 základních článků a dětských oddílů Brdo
- Asociace Brontosaura
- Klub ekologické výchovy

Organizace využívající ekologické vzdělávání, osvětu a komunikaci s veřejností jako prostředek pro přímou ochranu přírody, životního prostředí a udržitelný rozvoj:

- Český svaz ochránců přírody – 8 akreditovaných a 10 registrovaných ekocenter, asi 150 skupin Mladých ochránců přírody sdružuje kolem 3 500 dětí
- Zelený kruh – 25 organizací, z nichž řada má celostátní působnost: Hnutí Duha, Děti Země, Arnika, Greenpeace, PRO-BIO, Společnost pro trvale udržitelný život

Zdroj: Neziskový sektor před vstupem ČR do EU – Vývoj, kapacita, potřeby a směřování českých NNO zaměřených na oblast životního prostředí a udržitelného rozvoje, Nadace Partnerství 2004

10

Dobrovolné aktivity firem a veřejného sektoru

94 | 95

Na zvýšení kvality životního prostředí v České republice za posledních patnáct let se vedle prosazování povinných opatření stanovených právními předpisy podílí také dobrovolné aktivity průmyslu a veřejné správy, zejména municipalit, realizované pomocí tzv. dobrovolných nástrojů environmentální politiky.

Z dobrovolných regulačních nástrojů, tj. nástrojů, jejichž aplikací dochází ke snížení negativního dopadu na životní prostředí, se u nás jako první začal prosazovat ecolabelling – ekoznačení (1993), dále odpovědné podnikání v chemii (1994) a v tomtéž roce i čistší produkce. Následovaly dobrovolné dohody mezi průmyslem a státní správou (1995), prosazování norem ISO řady 14 000 (1997) a od roku 1998 také EMAS (Eco-Management and Audit Scheme).

V polovině roku 2005 je značkou Ekologicky šetrný výrobek označeno cca 300 výrobků (uděleno je 179 licencí k užívání ekoznačky) u 75 firem v 41 výrobních kategoriích.

Právo používat ochrannou známku Responsible Care má 29 firem v chemickém průmyslu, bylo realizováno 118 projektů čistší produkce, existuje sedm dobrovolných dohod, 1 332 podniků získalo certifikát ISO 14 001 a 18 firem zavedlo EMAS.

Národní programy na podporu dobrovolných aktivit

Národní program označování ekologicky šetrných výrobků (EŠV)

Příprava českého národního programu označování ekologicky šetrných výrobků byla zahájena v září 1992. Vznikl první materiál pro jednání vlády o zavedení programu. Jeho součástí byly variantní návrhy schématu řízení, texty základních dokumentů a výchozí návrhy kritérií pro hodnocení výrobků v prvních výrobních kategoriích.

Usnesení vlády ČR č. 159 ze 7. dubna 1993 uložilo ministru životního prostředí realizovat Národní program označování ekologicky šetrných výrobků, jehož pravidla byla od začátku harmonizována s právě vznikajícím programem udělování ekoznačky EU.

V dubnu 1994 byl český Národní program označování ekologicky šetrných výrobků odstartován. Byla stanovena kritéria pro hodnocení tepelně izolačních materiálů ze sběrového papíru, olejů pro mazání řezných částí motorových pil, pracích prostředků pro textilie, nátěrových hmot ředitelných vodou.

V roce 2005 obsahuje Národní program 41 hodnocených kategorií výrobků, cca 300 označených výrobků a 75 firem – držitelů ekoznačky. Garantem programu je Ministerstvo životního prostředí, jeho správcem je CENIA, česká informační agentura životního prostředí (dříve Český ekologický ústav).

Program a umístění ekoznačky na výrobku poskytuje spotřebitelům záruku, že označený výrobek má minimální nepříznivé vlivy na životní prostředí a poškozuje jej podstatně méně, než je tomu v případě ostatních srovnatelných výrobků.

Česká republika byla první postkomunistickou zemí, ve které se začal úspěšně rozvíjet národní ecolabellingový program.

V roce 2000 se stal český program ekoznačení součástí Global Ecolabelling Network (GEN), organizace, která v současné době sdružuje více než 35 nejvýznamnějších programů ekoznačení ve světě.

Národní program je v České republice realizován souběžně s programem ekoznačení EU a ekoznačka „Ekologicky šetrný výrobek“ je udělována souběžně s ekoznačkou EU „The Flower“.

7. června 1994 byla udělena první ekoznačka výrobku CLIMATIZER PLUS – tepelná a zvuková izolace firmy CIUR a. s., Brandýs nad Labem.

11. února 2005 byla v ČR udělena první ekoznačka EU „The Flower“ textilním výrobkům prvního českého výrobce společnosti HYBLER TEXTIL, a. s.

Obr. 10.1

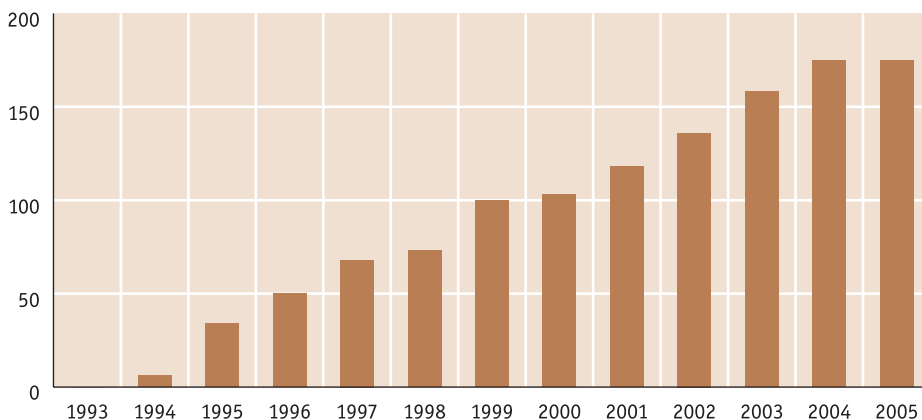
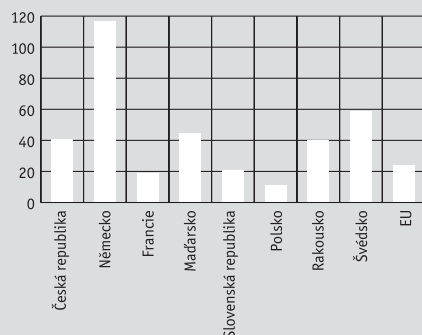
Logo EŠV a logo EU „The Flower“

Graf 10.1

Počty označených výrobků (uzavřených licencí k užívání ekoznačky EŠV)

Srovnání počtu výrobních kategorií, ve kterých jsou stanovena kritéria pro hodnocení výrobků, v jednotlivých zemích

Zdroj: CENIA

Čistší produkce

První (demonstrační) projekt čistší produkce v České republice se uskutečnil v letech 1992–93 v Chemopetrolu Litvínov. Z podnětu Českého ekologického manažerského centra (CEMC) jej realizovalo Světové environmentální centrum (World Environmental Centre). Výsledkem bylo snížení emise těkavých organických látek spojené s úsporou ve výši 4 mil. Kč/rok.

V roce 1999 se Česká republika podpisem tehdejšího ministra životního prostředí Miloše Kužvar-ty přihlásila k Mezinárodní deklaraci o čistší produkci, která byla na mezinárodní úrovni vyhlášena v roce 1998 v korejském Soulu. Zároveň se k Deklaraci přihlásilo i město Zlín a firmy Škoda Plzeň a Znovín Znojmo. Prostor pro plnění Mezinárodní deklarace v ČR byl dán vládním usnesením č. 165 ze dne 9. 2. 2000, kterým byl vyhlášen Národní program čistší produkce (NPCP). Agenturní činnosti NPCP bylo pověřeno České centrum čistší produkce. V roce 2000 se k Mezinárodní deklaraci o čistší produkci přihlásilo dalších 6 organizací (město Moravská Třebová a firmy Mora Moravia, Provio Jaroměř, ŽS Brno – závod Energetické a ekologické stavitelství, Plzeňská teplárenská a Xaverov holding). V roce 2002 se v Praze konal sedmý celosvětový seminář na nejvyšší úrovni k čistší produkci, na kterém byla mimo jiné vyhlášena nová aktivita - Life Cycle Initiative – podporující hodnocení celého životního cyklu výrobku. Na tomto semináři podepsaly Mezinárodní deklaraci o čistší produkci další 3 organizace, Kovohutě Příbram, Eastman Sokolov, Sdružení „Stavíme ekologicky“. Celkový počet signatářů Deklarace v ČR tak vzrostl na 12.

V roce 2004 byl funkcí Agentury NPCP a funkcí Národního centra čistší produkce pověřen Český ekologický ústav (nyní CENIA, česká informační agentura životního prostředí).

Během dvanáctileté historie čistší produkce v ČR bylo realizováno 118 projektů v podnicích lehkého i těžkého průmyslu, dopravních podnicích, podnicích chemického průmyslu, zdravotnictví, textilního průmyslu, potravinářství, výroby bižuterie, v podnicích zemědělské prvovýroby, pekárnách, pivovarnictví i lesnictví. U 32 % z nich byly vyčísleny finanční úspory, v následujícím roce po zavedení čistší produkce 37 podniků ušetřilo celkem 177 milionů Kč. Průměrně úspora dosahovala téměř 5 milionů Kč. Návrhnost vložených investic se pohybovala od 0 do 72 měsíců, průměrně 27 měsíců.

Národní program EMAS

Systém EMAS se začal uplatňovat od dubna 1995 na základě Nařízení Rady (ES) č. 1836/93 z července 1993 (EMAS I) a byl otevřen především pro podniky z výrobní (průmyslové) sféry. Usnesením vlády České republiky ze dne 1. července 1998 č. 466 byl schválen Národní program EMAS, zpracovaný na základě tohoto nařízení. Byla ustavena Rada Programu EMAS a Agentura EMAS, jakožto orgány odpovědné za provádění EMAS v České republice. Akreditačním orgánem programu je Český institut pro akreditaci, o.p.s.

Usnesením vlády České republiky ze dne 19. června 2002 č. 651 o aktualizaci Národního programu zavedení systému řízení podniků a auditu z hlediska ochrany životního prostředí bylo do národního programu zapracováno Nařízení Evropského Parlamentu a Rady (ES) č. 761/2001, označované jako EMAS II. Hlavním cílem nového nařízení bylo zejména rozšíření platnosti nařízení z oblasti průmyslu na všechny ekonomické sektory včetně veřejných institucí, posílení kompatibility mezi EMAS a ISO 14001 využitím ISO 14001 jako nezbytného základu EMAS a podpora účasti malých a středních podniků v programu.

Projekt čistší produkce: Minimalizace odpadů z povrchových úprav v podniku

KOH-I-NOOR Praha a.s. v roce 1995

Hlavní výrobní program a.s. KOH-I-NOOR je tvořen výrobky pro textilní průmysl a drobné spotřebitele. Projekt se zabýval snížením množství odpadních vod z pokovovacích linek a snížením spotřeby chemikálií na těchto linkách. Rovněž byl sledován vliv realizovaných změn na kvalitu výroby na niklovacích linkách.

Opatření čistší produkce:

- vracení ekonomických oplachů do pokovovacích lázní, zahušťování ekonomického oplachu
- snížení pokovovacích proudů
- zavedení evidence spotřeb
- snížení množství přidávaných chemikálií

Ekonomické přínosy: Náklady na opatření ČP byly nevýznamné, doba návratnosti okamžitá.

Podnik ušetřil zavedením čistší produkce 761 732 Kč/rok. V úsporách nejsou zahrnuty náklady na úsporu 21 621,6 kWh (cca 40 000 Kč).

Environmentální přínosy:

- snížení množství odpadních vod o 8 250 m³/rok
- snížení zatížení odpadních vod o 5 g Ni/l
- snížení množství NiCl₂ o 231 kg/rok
- snížení množství NiSO₄ o 656 kg/rok
- snížení množství H₃BO₃ o 203 kg/rok
- vyřazení použití sacharinu cca 2 t/rok

Zdroj: KOH-I-NOOR, a. s.

Graf 10.2

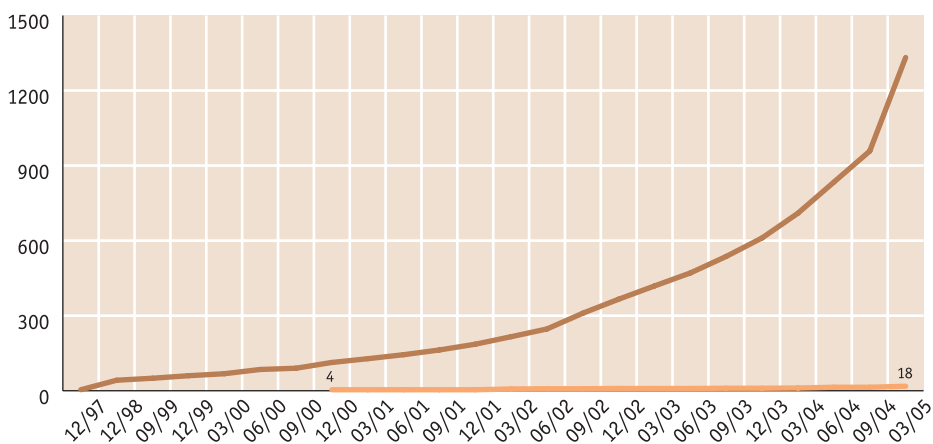
ISO 14001
EMAS

Barum Continental, spol. s r. o. je společností s dlouholetou tradicí ve výrobě pneumatik, jejíž základ byl položen již v roce 1932 ve Zlíně firmou Baťa. V současné době vyrábí osobní, nákladní a zemědělské pláště, z nichž prioritní je výroba osobních plášťů (přes 100 000 za rok). Systém environmentálního managementu EMAS má společnost certifikován od roku 1997 – podle Nařízení Rady ES č. 1836/93. Krizové plány EMAS byly důvodem minimalizace škod (úniku chemikálií) při rozsáhlé povodni v roce 1997, která Otrokovice – sídlo společnosti – velmi zasáhla. Nedošlo k žádné ekologické havárii, a to díky připravenosti firmy v otázkách ukládání surovin, materiálů a škodlivých látek.

Společnost Barum Continental byla dne 6. 11. 2000 jako první v ČR zaregistrována v Národním registru EMAS. Snahy a dosažené výsledky společnosti na poli ochrany životního prostředí byly oceněny v roce 2002 udělením evropské ceny „Awarded for Best Practise in Environmental Management“, kterou Barum získal jako jediná firma z nečlenských zemí EU.

Zdroj: Environmentální prohlášení 2004, Barum Continental, spol. s r. o.

Vývoj počtu podniků s EMAS a ISO 14001 čtvrtletně

Zdroj: CENIA, CEMC

Z grafu je zřejmý vysoký růst zavádění ISO 14001 zejména v posledních dvou letech.

ISO 14001 v počtu certifikovaných podniků převyšuje EMAS především z důvodů ekonomických. ISO je méně náročnou variantou, je platné celosvětově a v současné době je jeho zavádění již plně tržním faktorem. Tento trend je zřejmý v celé Evropě, a to navzdory tlaku úřadů Evropské unie na zavádění EMAS.

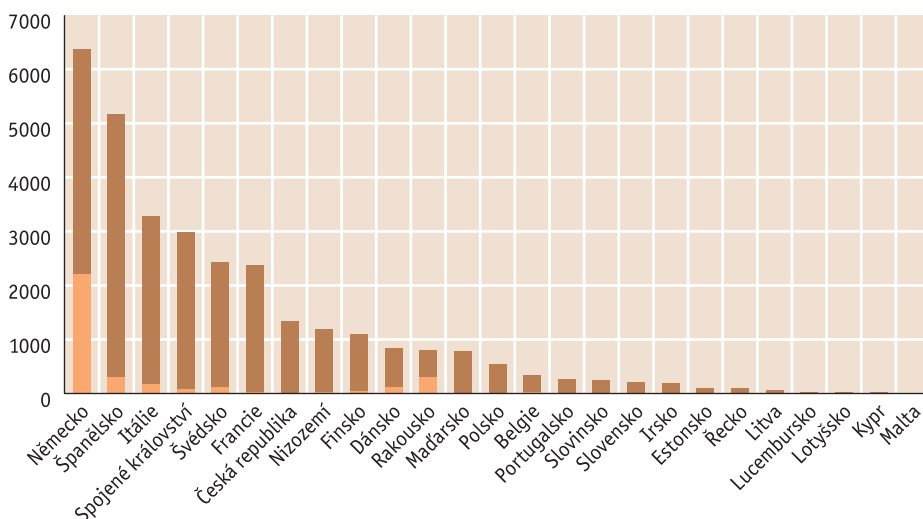
Nejvíce subjektů má zaveden EMAS v Německu, Rakousku, Itálii a ve Španělsku. V těchto zemích je EMAS silně podporován státními programy.

Česká republika zaujímá mezi členskými zeměmi Evropské unie 7. místo v počtu certifikátů ISO 14001 (2004/2005). Mezi podniky s EMS (ISO 14001 + EMAS) převládají podniky ze zpracovatelského průmyslu, kde je přijetí environmentálního systému vyvoláno konkurenčním tlakem.

Graf 10.3

ISO 14001
EMAS

Počet certifikátů EMAS a ISO 14001 v Evropské unii (údaje k 1. 5. 2005)

Zdroj: CENIA, CEMC

Další dobrovolné aktivity

Responsible Care

V České republice byl tento nástroj nazván „odpovědné podnikání v chemii“ a k závazku dodržování stanovených zásad se v České republice podniky chemického průmyslu dobrovolně přihlašují od roku 1994 – v současné době je oprávněno používat logo Responsible Care 29 společností. Správcem tohoto programu v České republice je Svaz chemického průmyslu ČR.

Podnětem ke vzniku nástroje Responsible Care, čili vyhlášení zásad odpovědné péče v chemickém průmyslu, byla velká havárie chemické továrny v Bhópálu v roce 1984, která vedla ke značnému snížení zájmu o práci v chemických závodech.

Dobrovolné dohody

Dobrovolná environmentální dohoda, smluvní ujednání mezi veřejnoprávním subjektem na jedné straně a jedním nebo i větším počtem subjektů na straně druhé, se v České republice poprvé uplatnila v roce 1995. Ministerstvo životního prostředí ji uzavřelo se svazem výrobců pracích prostředků s cílem snížit obsah fosfátů v jejich výrobcích. Náplň dobrovolných environmentálních dohod je velmi různorodá a mění se případ od případu. V České republice bylo do konce první poloviny roku 2005 uzavřeno 7 dobrovolných dohod, jejichž jednou smluvní stranou je vždy MŽP.

Jsou to:

- Dohoda o postupném snižování dopadu pracích prostředků na životní prostředí (České sdružení výrobců mýdla, čisticích a pracích prostředků, 1995)
- Dohoda o obalech (České průmyslové sdružení pro obaly a životní prostředí, 1999)
- Dohoda o spolupráci s Českou podnikatelskou radou pro udržitelný rozvoj a se Svazem průmyslu a dopravy ČR (Svaz průmyslu a dopravy ČR a Česká podnikatelská rada pro udržitelný rozvoj, 1999)
- Dohoda o zpětném odběru přenosných baterií (České sdružení výrobců a dovozců přenosných baterií, 2001)
- Dobrovolná dohoda k omezování zatížení životního prostředí rtuťí ze stomatologických zdravotnických zařízení (Česká stomatologická komora, 2001)
- Dohoda o spolupráci se stavebním průmyslem (Svaz podnikatelů ve stavebnictví a sdružení Stavíme ekologicky, 2002)
- Dohoda o spolupráci s Hospodářskou komorou ČR (Společná sekce pro životní prostředí při Hospodářské komoře, 2005)

Environmentální dohody mezi průmyslem a orgány státní správy se v zemích OECD poprvé objevily již v průběhu šedesátých a na začátku sedmdesátých let. Ve větší míře se začaly rozvíjet v zemích EU a v dalších zemích OECD od začátku devadesátých let. Lze je nalézt v různých problémových okruzích ochrany životního prostředí, v různých sektorech ekonomiky. Země EU využívají nejvíce vyjednané dohody v průmyslu a v energetice, zaměřené především na snížení znečištění. Zatímco dobrovolné přístupy v členských zemích EU mají převažující podobu vyjednaných dohod, v USA hrají hlavní roli veřejné dobrovolné programy.

Dobrovolné dohody, uzavírané s průmyslem či jinými znečišťovateli životního prostředí, se stávají stále aktuálnější součástí stávajících systémů nástrojů politiky životního prostředí.

Environmentální manažerské účetnictví

Environmentální manažerské účetnictví představuje nástroj, který je obecně použitelný na podporu rozhodovacích procesů v podnicích, ale i jiných institucích a obcích. Systém environmentálního manažerského účetnictví sbírá, zaznamenává, hodnotí a předává uživatelům informace o hmotných a energetických tocích, o odpadních prouděch všech skupenství a o nakládání s nimi, tak i informace o nákladech, úsporách, výnosech, které se vztahují ke všem činnostem s potenciálními dopady na životní prostředí. První pokusy o využívání environmentálního účetnictví na úrovni podniku byly v České republice realizovány již na počátku 90. let v souvislosti se schvalováním řady environmentálních zákonů, které významnou měrou ovlivňovaly ekonomiku podnikatelského sektoru a bylo potřebné provést analýzy dopadů těchto zákonů. Vzhledem k tomu, že nebyla k dispozici jednotná celostátní politika, bylo uplatněno u některých podniků zjednodušené environmentální účetnictví, spočívající ve sledování hlavních nákladových položek souvisejících s ochranou životního prostředí a odrážejících se v účetnictví podniku. V roce 2002 zpracovalo Ministerstvo životního prostředí „Metodický pokyn pro zavedení environmentálního manažerského účetnictví“, podle kterého je možné tento systém zavést.

Udržitelný rozvoj v celostátních a místních podmínkách

100 | 101

Koncept udržitelného rozvoje je zakotven v první obecné normě k ochraně životního prostředí, která po roce 1989 vznikla – v zákonu č. 17/1992 Sb., o životním prostředí. Různými formulacemi se k němu hlásí také všechny dosavadní environmentální politiky. V roce 2004 vláda schválila Strategii udržitelného rozvoje České republiky.

Prosazování udržitelného rozvoje v regionech a obcích se děje zejména prostřednictvím místní Agendy 21, která se začala uplatňovat od roku 1997. V současnosti je různým způsobem do těchto aktivit zapojeno více než 60 obcí a regionů.

Koncept udržitelného rozvoje

„Trvale udržitelný rozvoj je takový způsob rozvoje, který uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby.“ Světová komise OSN pro životní prostředí (WCED), vedená Gro Harlem Brundtlandovou, ve zprávě „Naše společná budoucnost“, 1987.

V české legislativě je udržitelný rozvoj definován v § 6 zákona č. 17/1992 Sb., o životním prostředí: *„Trvale udržitelný rozvoj společnosti je takový rozvoj, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat jejich základní životní potřeby a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů.“*

Strategie byla výsledkem práce Rady vlády pro udržitelný rozvoj, která byla zřízena usnesením vlády č. 778 ze dne 30. července 2003. Rada vznikla jako stálý poradní, iniciativní a koordinační orgán vlády České republiky pro oblast udržitelného rozvoje a strategického řízení. Členy Rady jsou zástupci ústředních orgánů státní správy, územní samosprávy, sociálních partnerů, akademické obce a neziskového sektoru. Součástí zadání pro činnost Rady je, že iniciuje, koncipuje, koordinuje, sleduje, vyhodnocuje a podporuje strategické dimenze řízení státu. Navrhuje opatření ke sladění dlouhodobých záměrů a cílů se střednědobými a krátkodobými cíli a programy v souladu s principy udržitelného rozvoje.

Místní Agenda 21 je definována jako proces, který prostřednictvím zkvalitňování správy veřejných věcí, strategického plánování (řízení), zapojování veřejnosti do veřejného života a využívání všech dosažených poznatků o udržitelném rozvoji v jednotlivých oblastech zvyšuje kvalitu života ve všech jeho aspektech a směřuje k zodpovědnosti občanů za jejich životy i životy ostatních bytostí v prostoru a čase.

Koncept udržitelného rozvoje ve smyslu původní definice z roku 1987 se v České republice prosazuje od samého začátku hodnoceného období.

Duhový program, environmentální politika z roku 1990, uvádí „koncepti trvale udržitelného rozvoje proti variantě ekonomického růstu směřujícího k vysoké spotřebě přírodních zdrojů“ jako první zásadu, kterou bude MŽP ve své činnosti prosazovat.

Různě intenzivně a různou formulací se k principu udržitelného rozvoje hlásí všechny dosavadní politiky životního prostředí. V průběhu 90. let se tento koncept realizoval zejména prostřednictvím aktivit spojených s Agendou 21, přijatou na konferenci v Rio de Janeiro v roce 1992. Stav a vývoj všech tří pilířů udržitelného rozvoje (ekonomického, environmentálního a sociálního) se také v České republice začal postupně měřit pomocí indikátorů. Jejich základní soubor zveřejnilo Ministerstvo životního prostředí na adrese <http://indikatory.env.cz>

Koncem 90. let vyvrcholila diskuze o udržitelném rozvoji v přípravě strategie udržitelného rozvoje České republiky. Pracovaly na ní týmy v Centru pro životní prostředí Univerzity Karlovy pod vedením prof. Moldana a v Českém ekologickém ústavu. Třetí a konečný návrh zpracoval Ústav pro ekopolitiku ve spolupráci s firmou DHV. Tento návrh byl podkladem pro Radu vlády pro udržitelný rozvoj, která jej dopracovala a předložila vládě. Dne 8. prosince 2004 usnesením č. 1242 Strategii udržitelného rozvoje Českého republiky schválila vláda. Strategie byla předložena pro informaci Parlamentu České republiky a stala se východiskem pro zpracování koncepčních dokumentů a pro strategické rozhodování v rámci státní správy a územní veřejné správy a pro jejich spolupráci se zájmovými skupinami. Strategie je zamýšlena jako dlouhodobý rámec i pro politické rozhodování v kontextu mezinárodních závazků, které ČR přijala či hodlá přijmout v souvislosti se svým členstvím v Organizaci spojených národů (OSN), Organizaci pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), Evropské unii, ale s respektováním specifických podmínek a potřeb České republiky. Součástí Strategie udržitelného rozvoje České republiky je i podpora procesu místní Agendy 21. O naplňování Strategie udržitelného rozvoje bude pojednávat další díl této publikace.

Místní Agenda 21

Agenda 21 z Ria měla celosvětově velký ohlas, termín „Agenda 21“ se stal synonymem udržitelného rozvoje. Ke způsobům, jak tuto Agendu realizovat, patří zejména aktivity na místní a regionální úrovni, obsažené v kapitole 28 závěrů z Ria – místní Agenda 21.

Uplatňování místní Agendy 21 (MA21) je způsob, jakým se občané mohou zapojit nejen do ochrany životního prostředí. U nás se tato aktivita začala rozvíjet v roce 1997, především se zahraniční finanční podporou projektů nevládních organizací.

Současně začalo MA21 metodicky podporovat Ministerstvo životního prostředí (MŽP), zejména prostřednictvím Českého ekologického ústavu (ČEÚ), dnes CENIA. Uskutečnil se projekt „Spolupráce s Britskou radou při budování kapacity pro uplatňování MA21 v České republice (1997–2001, účastníci MŽP, ČEÚ, Ústav pro ekopolitiku)“, zaměřený na zprostředkování britských zkušeností s praktickým uplatňováním MA21.

Na přípravě projektu spolupracoval okresní úřad Děčína, Sdružení pro rozvoj Šluknovska, Správa CHKO Poodří, Městská část Praha 15, Hnutí Brontosaurus a Ekocentrum Toulcův Dvůr. Projekt oficiálně zaštitilo MŽP a převzalo garanci za jeho realizaci na české straně. Koordinací a realizací projektu byl pověřen Český ekologický ústav. Byly realizovány tři pilotní projekty – město Kladno, mikroregion Poodří, Region Děčínsko, které poskytly materiál pro metodiku uplatňování udržitelného rozvoje prostřednictvím místních Agend 21 na úrovni města, mikroregionu a regionu. Metodika byla zpracována a stále se využívá.

MA21 je jedním z cílů současné Státní politiky životního prostředí (SPŽP) na roky 2004–2010. a je podporována také ve Státním programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty.

Seznam municipalit v Databázi MA21 (stav k srpnu 2004)

Název obce/města/regionu přihlášeného k procesu MA21	Počet obyvatel	MA21 přijata roku
Brno	389 000	1998
Kladno	72 000	1998
Děčínsko		1999
Jindřichovice pod Smrkem	623	1999
Políčka	9 000	1999
Vsetín	30 000	1999
Český kras		2000
Hlučín	15 000	2000
Hodonín	28 000	2000
Boskovice	11 000	2001
Chrudim	24 000	2001
Karviná	65 000	2001
Krnov	26 000	2001
Kroměříž	30 000	2001
Letovice	7 000	2001
Mikroregion Poodří		2001
Moravská Třebová	12 000	2001
Orlová	34 000	2001
Prostějov	50 000	2001
Třebíč	40 000	2001
Litoměřice	26 000	2002
Valašské Meziříčí	12 000	2002
Zlín	83 000	2002
Praha 7	44 000	2003
Velké Meziříčí	12 000	2003
Kopřivnice	23 000	2004

V archivu databáze místních Agend 21 (MA21 se zabývali, ale již nezabývají)

Havířov	88 000	?
Český Krumlov	14 000	1997
Kolín	31 000	1998
Mikroregion Novojičínsko		1998
Studénka	11 000	1999
Liberec	101 000	2000
Frýdlant nad Ostravicí	10 000	2001
Veselí nad Moravou	12 000	2002

Zdroj: CENIA

Databázi místních Agend 21 v ČR provozuje CENIA, česká informační agentura.
Více viz www.cenia.cz, www.ma21.cz

Tab. 11.1

V programovém prohlášení vlády ze srpna 2002 je udržitelný rozvoj a ochrana přírody jednou z priorit současného funkčního období.

„V oblasti regionálního rozvoje je nezbytné vytvářet podmínky pro zmírnění až odstranění regionálních ekonomických disparit. Zároveň využít možnosti pro podporu přeshraniční spolupráce regionů a realizaci místní Agendy 21.

Jedním ze strategických cílů Strategie udržitelného rozvoje České republiky je zajistit takové postavení regionů/obcí, které odpovídá jejich perspektivní funkci při zajišťování rovnováhy mezi pilíři udržitelného rozvoje. K naplnění tohoto cíle vláda s využitím svých disponibilních nástrojů mj. podpoří zavádění místních Agend 21, včetně jejich ekonomického zajištění a vytvoří podmínky pro začlenění principů udržitelného rozvoje do rozvojových dokumentů regionů.“

Strategie udržitelného rozvoje ČR, Praha 2005

Město Vsetín, příklad úspěšného uskutečňování místní Agendy 21

Vsetín se stal vůbec prvním městem v České republice, které obdrželo certifikát ISO 14001. Vsetínské radnici se podařilo dosáhnout integrovaného systému v oblasti certifikace podle ISO 9001 (řízení kvality) a současně ISO 14001 (šetrný přístup organizace k životnímu prostředí).

Vsetín je od roku 2003 signatářem Aalborgské charty. Zároveň se přihlásil k projektu vytváření a sledování společných evropských indikátorů.

Oceněním těchto aktivit byla Cena ministra životního prostředí, kterou v roce 2004 obdržel starosta města Vsetín za osobní nasazení, díky němuž je město Vsetín příkladem ostatním v praktickém prosazování udržitelného rozvoje na místní úrovni.

Projekt společných indikátorů byl zahájen na třetí konferenci udržitelných měst a obcí v Hannoveru v roce 2000.

Měření úrovně udržitelného rozvoje podle indikátoru č. 3 „Mobilita a místní přeprava cestujících“ ze sady ECI v městě Hradec Králové např. zjistilo, že oproti situaci z počátku 80. let 20. století, kdy byl v českých městech poměr mezi tzv. tvrdou (zejm. automobilovou) a měkkou (MHD, pěší, cyklisti) dopravou 20:80 ve prospěch měkké dopravy s trendem zvyšování podílu tvrdé tj. méně ekologicky výhodné dopravy, v Hradci Králové je v současnosti, při vysokém nárůstu „tvrdé“ dopravy v jiných městech podíl 21,73% „tvrdé“ dopravy k 78,27% dopravy „měkké“.

Graf 11.1

pěšky
 na kole
 veřejnou dopravou
 na motocyklu
 autem

Aktivity měst a obcí k udržitelnému rozvoji

Vědomí globálních důsledků třeba „malých činů“ občanů v místě, kde žijí, vedlo některá města v České republice k připojení se k Chartě evropských měst a obcí zaměřené na trvalou udržitelnost (k Aalborgské chartě – přijata v závěru první evropské konference udržitelných měst a obcí, Aalborg, Dánsko, květen 1994). Z 2400 evropských měst, která se k Chartě připojily (údaj srpen 2005) pouze tři jsou z České republiky: Hlučín (2002), Vsetín (2003) a Hradec Králové (2004).

Spolu s podpisem Aalborgské charty se asi 160 evropských měst přihlásilo k projektu Evropské komise „Společné evropské indikátory trvale udržitelného rozvoje na místní úrovni“ (ECI).

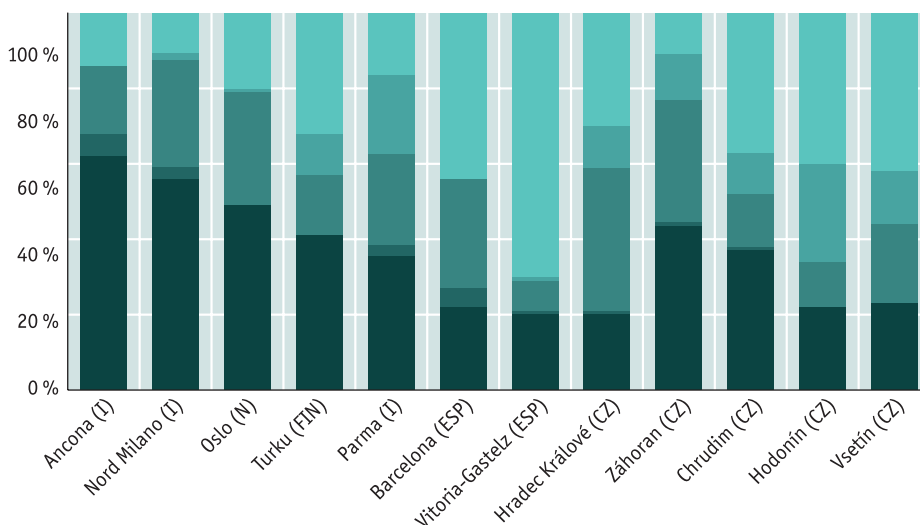
Z českých měst se do projektu sledování ECI zapojila města Krnov, Hradec Králové, Svitavy, Vsetín, Chrudim, Kladno, Mladá Boleslav, Třebíč, Hodonín, Děčín, mikroregion Záhoran.

V současnosti je v tomto projektu testováno 10 indikátorů:

1. Spokojenost občanů s místním společenstvím – všeobecná spokojenost občanů s různými rysy života v obci
2. Místní příspěvek globálním klimatickým změnám – emise CO₂ v delším časovém úseku, při určení zjednodušené metodiky, se tento indikátor soustředí na ekologické následky
3. Mobilita a místní přeprava cestujících – denní vzdálenosti přepravy cestujících a způsob dopravy
4. Dostupnost místních veřejných parků (prostranství) a služeb – dosažitelnost nejbližší veřejné zelené plochy a dosažitelnost základních služeb
5. Kvalita místního ovzduší – počet dní s dobrou a zdravotně nezávadnou kvalitou ovzduší
6. Cesty dětí do a ze školy – způsob dopravy dětí mezi domovem a školou
7. Udržitelné řízení místní samosprávy a místního podnikání – podíl veřejných a soukromých organizací, které přijaly a užívají environmentální a sociální metody řízení (EMS a EMAS)
8. Hluková zátěž – podíl obyvatel vystavených škodlivým hladinám hluku v prostředí
9. Udržitelné využívání půdy – udržitelný rozvoj, obnova a ochrana půdy a stanovišť v rámci obce či města
10. Výrobky propagující udržitelnost – podíl certifikovaných ekologicky šetrných výrobků a produktů ekologického zemědělství na celkové spotřebě

Ekologická stopa – doplňkový indikátor.

Mobilita a místní přeprava cestujících po městech (v %)

Přehled počtu projektů orientovaných na MA21 podpořených z prostředků MŽP

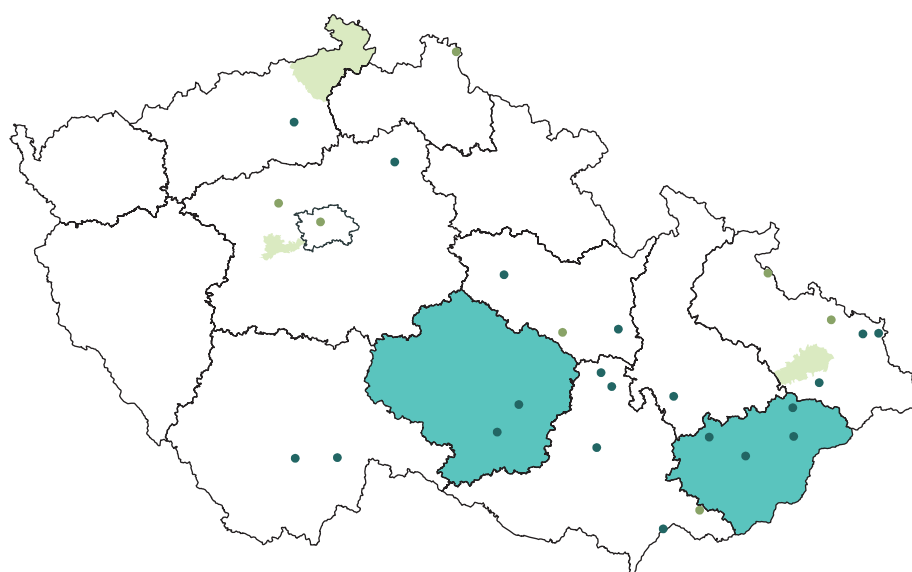
Rok	Počet podpořených projektů	Dotace celkem (Kč)
1997	1	180 000
1998	3	349 000
1999	8	877 500
2000	7	765 000
2001	7	1 036 900
2002	8	1 082 930
2003	8	1 273 745
2004	11	1 371 100
2005	6	1 191 620

Zdroj: MŽP

Na základě mezinárodního projektu Světové zdravotní organizace (WHO) OSN z roku 1988 – WHO Healthy Cities Project, byla konstituována Národní síť zdravých měst. V roce 1994 vytvořilo jedenáct aktivních českých měst asociaci s názvem Národní síť zdravých měst České republiky (NSZM ČR). Společným návodem pro postup měst, obcí a regionů se stala od roku 1998 metodika NSZM ČR, podpořená Rozvojovým program OSN (UNDP). Podle této metodiky vznikla v členských městech, obcích a regionech v krátkém časovém sledu řada místních Agend 21 a místních akčních plánů zdraví a životního prostředí.

Do NSZM ČR bylo k 1. 7. 2005 zapojeno 63 členů. Z tohoto počtu jsou řádnými členy 1 kraj a 22 měst, přidruženými členy 1 kraj, 32 měst a obcí, 7 mikroregionů.

Místní agenda 21 v České republice (stav k 31. 7. 2005)

Zdroj: CENIA

Tab. 11.2

Obr. 11.1

- Obec, která přijala MA21 a je zařazena do NSZM ČR
- Obec, která přijala MA21
- Kraj, který přijal MA21 a je zařazen do NSZM ČR
- Region, který přijal MA21

Slovo závěrem

Vážení čtenáři,

publikace, kterou jste právě dočetli, je první větší průřezovou zprávou o životním prostředí v České republice, která vznikla na půdě CENIA, české informační agentury životního prostředí.

Snažili jsme se Vám ukázat zásadní změnu stavu životního prostředí v České republice během uplynulých patnácti let. Tato změna je měřitelná a prokazatelná a námi zde dokumentovaná. Česká republika má nejen kvalitnější životní prostředí, ale také rozvíjející se hospodářství, kvalitní zdravotnictví, velmi dobré sociální zajištění občanů.

Kromě stavu životního prostředí se vyvíjejí i cíle jeho ochrany. Ochrana životního prostředí harmonicky doplňuje požadavky společenského a ekonomického rozvoje. Podniky již necítí životní prostředí pouze jako omezení podnikání, ale jako možnou konkurenční výhodu. Občané vidí dopad stavu životního prostředí nejen na své zdraví, ale na celkovou kvalitu života. Věřím, že dobrovolná ochrana životního prostředí bude stále významnějším partnerem státní správě.

Tato publikace je malým obrazem CENIA, české informační agentury životního prostředí. Autoři dokázali najít údaje, mnohdy již dávno zmizelé. Našli způsob, jak tato fakta ukázat v souvislostech a přehledně Vám je zde předkládají. Za to patří můj dík všem, kteří přispěli ke vzniku této knihy.

Česká republika postoupila na cestě udržitelného rozvoje. Zda je toto tvrzení pravdivé nebo příliš odvážné, bude předmětem odborné hodnotitelské práce v agentuře CENIA a námětem dalších pokračování této edice. Příští díl se zaměří na téma udržitelného rozvoje.

Ing. Jiří Hradec

Ředitel CENIA

15 let životního prostředí v České republice

Autoři:

Ing. Rut Bízková, Ing. Halina Adámková, Ing. Vladislav Bízek, CSc., RNDr. Jana Čermáková, Ing. Petr Holý, Ing. Veronika Jandová, Ing. Jan Kláštera, Ing. Jaromír Kovář, Ing. Zuzana Kozičková, Ing. Ivana Krpatová, Mgr. Jan Mertl, Bc. Eva Neckářová, Mgr. Adéla Princová, Ing. Květoslava Remtová, CSc., Petr Saifrid, Ing. Pavel Zámyslický, Ing. Jan Zeman, CSc.

Recenzenti:

Doc. Ing. Miroslav Hájek, Ph.D., PhDr. Eva Kružíková, CSc., Prof. RNDr. Bedřich Moldan, CSc., Ing. Lubomír Nondek, CSc., Pavel Škemer, Ing. Jiří Študent

Spolupráce:

Eva Branišová, RNDr. Pavel Doubrava, Mgr. Eva Dvořáková, Iva Chludilová, Ing. Luděk Knorr, Mgr. Jan Krátký, Marcela Křížová, Ing. Jan Nepimach, RNDr. Jan Prášek, Mgr. Martin Štěpánek, Ing. Světlana Vachová

Grafický design a sazba: FORMATA v.o.s.

Tisk: TIGIS

Vydala CENIA, česká informační agentura životního prostředí
Praha, 2005
www.cenia.cz

Vydání první

© CENIA, 2005
ISBN: 80-85087-56-1
EAN: 978-80-85087-56-7